

Opleiding der recruten bij de infanterie en andere oefeningen.

(*Vervolg van N°. 6, bladz. 367.*)

II. *Het oefeningsbataljon.*

Alvorens er toe over te gaan om de oefeningen te noemen, welke het bataljon moet doorloopen om geschikt te wezen voor den strijd, zoowel indien het op zichzelf staat als wanneer het optreedt in verband met andere troependeelen of wapensoorten, wil ik eerst pogen een denkbeeld te geven van hetgeen de bataljonscommandant te doen heeft tijdens het gevecht. Is die poging goed uitgevallen, dan volgt uit de plichten, welke de bataljonscommandant in het gevecht heeft te vervullen, vanzelf de richting waarin het bataljon moet worden opgeleid.

Het gevecht, we weten het, wordt in hoofdzaak in de verspreide orde gevoerd; 't zal wel voorkomen dat ook troepen aan den strijd deelnemen, die nog in een gesloten vorm zijn, maar deze vorm is toch nimmer de hoofdvorm.

De compagnie treedt voorts in het gevecht tot zekere grens zelfstandig op.

Staat het bataljon geheel op zichzelf, dan zal het in den regel, wanneer het aanvallend te werk gaat, op de plaats van het gevecht aankomen met eene compagnie als voorhoede, terwijl de overige compagnieën min of meer achter elkaar volgen. Ik zeg min of meer, omdat de voorhoede in den regel reeds langen tijd gemerkt heeft dat de vijand in de nabijheid is en dus ook de bataljonscommandant dit weet, die, als de gesteldheid van het terrein dit toelaat, reeds eenige voorloopige maatregelen tot het aangaan van het gevecht genomen kan hebben.

Stoot nu de voorhoede op bepaalden tegenstand, dan begint zij den strijd in den geest, zooals dit haar bij den afmarsch was opgedragen.

De bataljonscommandant verkent de stelling, deelt aan den commandant der voorhoede en aan de overige compagniescommandanten zijne bevindingen mede, zoomede de plannen, welke hij daarop bouwt, en geeft elken compagniescommandant de bevelen, welke hij noodig oordeelt.

Deze voeren de ontvangen bevelen uit en geleiden hunne compagnieën naar de punten, waar zij moeten aankomen. De vorm, de te volgen weg is de zaak van den compagniescommandant, mits hij op den gewenschten tijd aankomt, waar hij zijn moet, en daar het gevecht voert, zooals dit hem is gelast.

De bataljonscommandant, die zich dáár plaatst, waar hij het geheel zooveel mogelijk kan overzien, zorgt dat de compagnieën, zonder overwegende redenen, niet afwijken van zijn plan, dat zij onderling in verband handelen, dat zij elkaar ondersteunen en niet ieder een gevecht voert op eigen hand; hij geeft de compagnieën, die in gevecht zijn, kennis van alles wat hij ziet en voor die compagnieën van eenig belang kan zijn; hij regelt de handelingen der reserve; hij zorgt voor de veiligheid in flank en rug; hij waakt dat bij den aanval de reserve op tijd ingrijpt en niet achterblijft; hij bestuurt, bij een gelukten aanval, de vervolging door vuur; hij laat den troep, die den aanval uitvoerde, onmiddellijk herzamelen en ordenen, als de aanval gelukt is.

Bij het begin van het gevecht wijst hij het punt aan waarom het voornamelijk te doen is en tijdens het gevecht besteedt hij zijne grootste zorg om toe te zien, dat de commandanten der compagnieën in het heete van den strijd niet vergeten, dat het vooral om *dat* punt te doen is en zich niet laten medeslepen in eene verkeerde richting.

In 't kort dus; bij het aanvallend gevecht deelt de bataljonscommandant, nadat hij zal hebben verkend, zijne bevindingen mede aan de compagniescommandanten, geeft hen den last om zijn plan, 'twelk hij insgelijks mededeelt, uit te voeren en leidt overigens het gevecht, zonder daarin bepaald in te grijpen, als dat niet noodig is. De reserve blijft steeds te zijner beschikking.

Bij het verdedigend gevecht wijst hij daarentegen, na vooraf aan de compagniescommandanten zijn plan te hebben medegedeeld, de gedeelten aan door elke compagnie te verdedigen of in te nemen, hij wijst ook de punten aan op welks bezit het voornamelijk aankomt, hij onderricht de compagniescommandanten hoe zij hunne positie het best kunnen beveiligen en toont hun aan hoe zij hebben te handelen om de voornaamste kracht te ontwikkelen in die richting, waar vermoedelijk het meeste gevaar te duchten zal zijn, zonder daarom hun eigen toestand in de waagschaal te stellen.

Is hij van plan een tegenaanval te doen, dan verwittigt hij hiervan den commandant der compagnie, welke zich bevindt op den vleugel langs welken de tegenaanval zal worden uitgevoerd, opdat deze dien aanval met zijn vuur kan ondersteunen. Ook disponeert de bataljonscommandant over de reserve.

Hoofdzaak is ook hier weer: de leiding van het gevecht en de zorg dat de compagnieën elkaar ondersteunen.

Maakt het bataljon deel uit van de slaglinie, dan is het in zijne handelingen afhankelijk van de bevelen van hoogerhand en gebonden aan de terreinstrook, welke het, toeval bestemd heeft.

Nu is de bataljonscommandant niet meer de bestuurder van zijn bataljon en de leider van het gevecht; hij heeft nu alleen te zorgen, dat zijne compagnieën in onderling verband optreden, en er op te letten, dat zijn bataljon werkt in den geest van den wil des bevelhebbers.

De opleiding van het bataljon komt nu hierop neer: Innemen van regelmatige aanvalsvormen; samenwerking der onderdeelen bij den aanval; snelle herzameling na den aanval van de troepen, welke den aanval deden; vlug en oordeelkundig optreden der laatste reserve. Is de aanval mislukt, dan: Innemen eener goede stelling door die reserve; snel teruggaan van den troep, die den aanval deed; spoedig herzamelen, buiten het vuurbereik van den verdediger. Dit teruggaan zal niet altijd geregeld kunnen geschieden, het vijandelijke vuur, dat nu geen tempering meer ondervindt in het vuur van den aanvaller, zal in hevigheid en in juistheid toenemen; de taak der reserve zal nu zijn, niet alleen eene opnamestelling in te nemen, maar door haar vuur den overwinnenden verdediger ontzag in te boezemen.

Schoolsch zal de bataljonscommandant het gevecht laten voeren, waarbij de aanval wordt beoefend; hij laat daarbij den aanval gelukken, de reserve vervolgens optreden, de aanvallende troepen herzamelen, of hij laat den aanval afslaan, zijne reserve eene opnamestelling innemen, de afgeslagen aanvallers buiten het bereik van het vijandelijke vuur herzamelen, of hij beoefent dit doel onder een anderen vorm, doch immer eerst eenige malen als exercitie, en is deze voldoende ingestudeerd, dan als vrije beweging.

Evenzoo gaat hij te werk ten opzichte der verdediging, of wanneer het bataljon deel uitmaakt van de slaglinie.

Steeds moet hij er op bedacht zijn, dat wanorde en onzekerheid meestal de voorloopers zijn van de nederlaag en dat het dus van belang is, om door schoolsch instudeeren van vormen, door het steeds volgen van eene zelfde methode bij nagenoeg dezelfde omstandigheden, orde en regelmaat te bevorderen, maar vooral, dat niemand weet hoe eene zaak moet worden behandeld, wanneer hij die alleen bij analogie leerde kennen.

Daar de mindere niets van analogische toestanden begrijpt of ook te begrijpen heeft en voor hem elke handeling eene gewone exercitie is, moet ook hier in alles de vorm in het nauwkeurigst worden toegepast en steeds de school — Recruten-, Compagnies- of Tirailleurschool — worden gevolgd.

De bataljonscommandant moet zijne compagnieën gewennen om, bij den aanval zoowel als bij de verdediging, zoo er niets bijzonders bevolen wordt op de eerste waarschuwing steeds denzelfden vorm aan te nemen. Tijdens den aanval, zoowel als bij de verdediging, moet ieder officier, ieder onderofficier weten, wat hem *nu* te doen staat en dit ook doen, zoo hij geen tegenbevel krijgt; hier mag geen weifeling zijn, ieder moet met zekerheid optreden, want door die zekerheid van handelen ontvangt de mindere den indruk: dat hij — de hoogergeplaatste — *weet*, wat hij moet doen, en dat geeft vertrouwen.

Nooit late de bataljonscommandant eene gevechtsoefening eindigen alvorens zij geheel is afgespeeld; elk dier oefeningen eindigt dus hetzij met eene vervolging, hetzij met een terugtocht; in 't kort, elke oefening moet zoo worden ingericht, dat zij zooveel mogelijk overeenkomt met de werkelijkheid. Waar dit bij schoolsche oefeningen ook niet geheel en al zal kunnen plaats hebben, moet daarnaar bij de vrije oefeningen met kracht worden gestreefd.

De bataljonscommandant oefent zijn bataljon in het *marcheeren*.

Hieraan worden eenige achtereenvolgende dagen besteed en de te doorloopen afstanden opvolgend meer en meer uitgestrekt.

Wat ik omtrent marcheeren schreef in *De Militaire Spectator*, 1894, N°. 1, bladz. 22 en volgende, moet daarbij worden gevolgd. Niets werkt het vermoeid geraken van den troep meer in de hand dan een onregelmatige pas en het niet op de plaats blijven der manschappen. Over details der marcheeroefeningen spreek ik niet, deze zijn de zaak van den bataljonscommandant; alleen dit wil ik dezen aanvoerder opmerken, namelijk dat het zijne schuld is, als, onder gewone omstandigheden, bij een marsch veel achterblijvers in zijn bataljon voorkomen.

De marschen kunnen zoowel vredes- als oorlogsmarschen zijn. De eerste zijn dienstiger om den troep regelmatig te leeren marcheeren; de laatste om den veiligheidsdienst in staat van beweging te beoefenen. Ik meen evenwel, dat de marschveiligheidsdienst beter zal worden onderwezen als de marsch geen oefening is in het marcheeren, maar wel eene oefening in den velddienst, zoodat het dus m. i. de voorkeur verdient om het marcheeren als eene geheel op zichzelf staande oefening te behandelen.

Veiligheidsdienst in staat van rust en van beweging is reeds onderwezen bij de compagnie, wat dus de details bij de bataljonsoefening aangaat, zal het dus alleen de toepassing betreffen.

Ook moet door het bataljon enkele malen worden gebivakkeerd, waarbij dan niet de oppervlakkige wijze van oefening in het bivakkeeren moet worden bestendig, zooals deze nu meestal bij onze oefeningen plaats heeft; maar het bivak moet zoo worden ingericht, dat men er desgewild 24 uren in kan verblijven.

Ook oefeningen in het gevecht en in het marcheeren bij nacht mogen niet worden verzuimd; onnoodig komt het mij voor het nut daarvan nader aan te toonen.

III. *Het oefeningsregiment.*

Ware het aan mij overgelaten om eene formatie voor het regiment in te voeren, zeer zeker deelde ik het niet in 4 veldbataljons.

Worden twee regimenten, ieder van 4 veldbataljons, samengevoegd tot eene brigade (of divisie, zooals men 't noemen wil), dan kan deze formatie er nog door.

Elk regiment, hetzij dan dat de regimenten in de brigade naast elkaar of achter elkaar optreden, heeft zijn commandant, die de bataljons in het gevecht bestuurt; het regiment komt dus als één geheel, dat is met kracht, in de gevechtlinie.

Maar treedt het regiment in de slaglinie tevens op als brigade, zooals dit bij ons het geval schijnt te zullen zijn, dan is de brigade te zwak; bovendien heeft de regimentscommandant — nu brigadecommandant — bemoeienissen, welke hem zullen aftrekken van zijne verplichtingen als regimentscommandant tot het besturen zijner bataljons tijdens het gevecht.

Daar de bataljons dus min of meer aan hun lot zijn overgelaten, zal het een toeval zijn, zoo zij met eenheid, met kracht optreden, daar waar zij juist door samenwerking den doorslag moeten geven.

Want nu moge men wel zeggen dat het reglement in deze heeft voorzien, door te bepalen dat, als eene afdeeling in onderdeelen wordt verdeeld, altijd de oudste in rang het bevel over die afdeeling op zich neemt, en dus hier als de regimentscommandant de functie van brigadecommandant verricht, de oudste hoofdofficier van het korps het bevel over het regiment, — de infanterie der brigade, — voert, zoo is dat in theorie heel mooi en bij een exercitie geeft dit ook niet veel bezwaren, slechts een beetje verschuiving., et le tour est fait; maar in het gevecht, neen, nemen wij zelfs maar bij het ontstaan van den oorlog! Dan.!?

Zie hier wat er dan gebeurt.

De regimentscommandant blijft administratief chef. Ik verzoek U, waarde lezer, administratief chef hier dus niet te verwarren met het hoofd van de comptabiliteit van het korps. Meestal wordt door administratie verstaan geldelijk beheer, maar het geldelijk beheer is een onderdeel der administratie, en hoewel het meest nauwlettende toch vooral niet het voorname; de administratie van eenig lichaam is de behandeling van alles wat dit lichaam betreft, hier dus ook personeel en materieel met den aanleve van dien.

De regimentscommandant — nu brigadecommandant, — neemt, omdat hij nog steeds met het beheer van zijn regiment te doen heeft, zijn kapitein-adjutant mede te zijnen diensten. De oudste hoofdofficier verlaat als zoodanig zijn commando als bataljonscommandant; daar hij echter alleen het geheele regiment niet kan besturen en een adjutant noodig heeft, neemt hij eveneens zijn adjutant mede, die nu tijdelijk regiments-adjutant wordt. En dat die fungeerende regimentscommandant zijn bataljons-adjutant medeneemt, dien hij kent, daarin heeft hij van zijn standpunt groot gelijk, want de onderlinge bekendheid geeft vertrouwen, dus goede samenwerking.

In het bataljon treedt de oudste kapitein op als bataljonscommandant, die een zijner luitenants medeneemt als adjutant, om dezelfde redenen als hierboven voor den bataljonscommandant werden ontwikkeld.

En dit is nog slechts het geval buiten het gevecht, maar stel u nu voor dat in het gevecht het regiment zich ook nog ontwikkelt in twee liniën, ieder van twee bataljons, dan treedt alweer een bataljonscommandant met zijn adjudant, een compagniescommandant met een zijner luitenants als adjudant uit. Dat is eene verschuiving van 3 hoofdofficieren met hunne adjudanten, die regiments- en liniecommandanten worden.

Nu moet men aannemen dat deze hoofdofficieren voor hunne taak berekend zijn; waren ze dat niet, dan had men ze nimmer hoofdofficier moeten maken. Maar van de kapiteins is het niet onvoorwaardelijk te zeggen, dat zij zonder uitzondering geschikt zijn, om als bataljonscommandant, en dat nog wel onder moeilijke omstandigheden, op te treden.

Al dit geschuif, daargelaten dat dit allesbehalve dienstig is om den goeden gang van zaken in de hand te werken, kan bovendien oorzaak zijn, dat het onderling vertrouwen schade lijdt en is dus eene gevaarlijke onderneming.

Bij eene formatie van het regiment met 3 bataljons komt dit alles niet voor, bij eene met 4 bataljons, waarbij twee regimenten tot eene brigade vereenigd worden, in mindere mate; alleen voor het geval het regiment wordt geformeerd in twee liniën elk van twee bataljons, heeft eene verschuiving bij één bataljon van een der beide liniën plaats.

Waarom, zal men vragen, nemen al die hoofdofficieren hunne adjudanten mede?

Omdat zij deze kennen en dit in het gevecht, waarin men niet altijd even expliciet met zijne bevelen kan zijn, van veel belang is, maar bovenal omdat zij het in het gevecht niet alleen afkunnen.

Want in het gevecht gaan het regiment en het bataljon uit elkaar en treedt de compagnie op als gevechtseenheid. Wel is van den beginne aan elk bevelvoerende de hem toevallende taak opgedragen, maar tijdens den strijd vallen zooveel onvoorziene omstandigheden voor, is het volbrengen der opgedragen taak aan zooveel alea's onderworpen, dat het hoog noodig is dat al die compagnieën, al die bataljons in de hun eenmaal aangegeven richting blijven voortgaan, of, indien het blijkt dat een onderdeel in de aangenomen richting niet dien tegenstand ontmoet, welchen men in den aanvang onderstelde, dit onderdeel in eene andere richting wordt gestuurd om eene nevenafdeeling te ondersteunen; tot dat besturen is de regimentscommandant, voor hetgeen de bataljons van zijn korps betreft, en de bataljonscommandant, voor hetgeen de compagnieën van zijn bataljon aangaat, de bestuurder geholpen door zijn adjudant, die door den langdurigen onderlingen omgang uit één woord, uit één wenk, begrijpt wat zijn chef wil.

Daardoor alleen is in het gevecht eenheid, dat is kracht te brengen; zwalkt elk op zichzelf voort dan krijgt men gevechtssnulheid, geen gevechtseenheid, geen kracht.

Dat verschuiven, dat zeer zeker geen voordeel is voor den troep die van

commandant verwisselt, is bij ons een noodzakelijk kwaad; en hoewel het oefeningsregiment uit 3 bataljons bestaat en dus, optredende in grooter verband, de verwisseling daarbij niet zal voorkomen, is het toch zaak om haar te beoefenen, opdat de officieren en het kader er aan gewoon worden en niet voor dit ongunstig geval eerst staan als de oorlog daar is.

De regimentscommandant oefent zijn regiment in het aannemen van verschillende vormen — lineschool —; de gevechtsvormen voor den aanval en voor de verdediging zijn hier hoofdzaak.

Voor dezelfde handeling kiest hij in den regel denzelfden vorm, zoodat het bijv. na eenigen tijd voldoende zal zijn, als hij het bevel geeft: het regiment in gevechtsvorm tot den aanval, of: het regiment in gevechtsvorm tot de verdediging, of iets van dien aard, opdat dan een ieder wete wat hij te doen heeft.

Om tot dien vorm over te gaan moet worden geëxerceerd, gemarcheerd, gecommandeerd door en bij de onderdeelen, geheel en al overeenkomstig de exercitie-reglementen, is de troep eenmaal schoolsch bekwaam om de gewilde vormen aan te nemen, dan kan in de bewegingen meer vrijheid worden toegelaten, maar nimmer dat »laisser aller” dat zoo vaak bij onze manoeuvres wordt gezien en dat niet alleen een onaangename indruk geeft van de geoeffendheid en de krijgstucht der infanterie, maar ook niet medewerkt om krijgstucht en orde te bevorderen.

De bedoelde oefeningen in vormverandering zijn vooral geen manoeuvres, ze zijn de school daartoe, ik voor mij geloof dat het noodig is deze school te doorloopen, om te eeniger tijd tot goed geslaagde manoeuvres te komen; want men moge in theorie nog zoo knap zijn, bij het aanvoeren van troepen komt zooveel kijken dat ook de practijk noodig is, om deze gemakkelijk en te rechtertijd te bewegen. De theoreticus heeft meestal haast, en vooral wat de handelingen van infanterie betreft kan hij zich met het langzame van dat wapen niet vereenigen.

De regimentscommandant oefent zijne bataljons in het gevecht met tegenpartij, door zijne bataljons tegenover elkaar te laten optreden. Eerst wordt eenige malen volgens schema geoeffend, daarna meer vrij. Daar de regimentscommandant onder deze omstandigheden als leider optreedt, kan hij het verschuiven van het commando, waarvan boven sprake was, tevens in toepassing brengen.

Evenals de bataljonscommandant de compagniescommandanten van zijn bataljon bestuurt, zoo bestuurt de regimentscommandant de bataljonscommandanten van zijn regiment, wanneer dit onder zijn bevel in den strijd optreedt. Hij wijst ieder hunner zijne taak aan. Hij went zijne bataljonscommandanten op korte aanwijzingen te begrijpen hetgeen hij wil, daarom moet hij zich gewennen zijne bevelen te gieten in een soort van vasten vorm

Het is natuurlijk aan den regimentscommandant overgelaten om zijn

regiment zoo te oefenen als hij dat dienstig oordeelt; hetgeen ik hieromtrent zeide zijn slechts wenken, welke de een als nuttig de ander als overbodig zal beschouwen. Dit hangt af van de individueele opvatting en van de persoonlijkheid van den commandant; maar eenige vaste wenken moeten toch worden aangegeven; zooals bijv. dat eerst alles schoolsch moet worden verricht alvorens tot meer vrije handelingen mag worden overgegaan; dat de bataljons moeten worden geoefend om tegenover elkaar op te treden; dat gedurende den tijd, bestemd voor de oefening van het regiment, elk bataljon minstens tweemaal gedurende 24 uren onafgebroken zal optreden als belast met den veiligheidsdienst; dat nachtgevechten moeten worden beoefend; dat eenige dagen aan marcheeren moeten worden besteed, welke dagen zich zonder tusschenruimte moeten opvolgen en misschien nog enkele andere zaken, welke mij nu ontgaan. Toch blijf ik er bij, dat die voorschriften tot een minimum moeten worden gereduceerd.

Daar het bij de oefening van een regiment soms niet mogelijk is om den vijand voor te stellen, zoo is het markeeren hierbij toegelaten, maar bij dit voorstellen mag de gemarkeerde afdeeling nimmer tot den aanval overgaan; zij is geheel en al lijdelijk en dient slechts om in hoofdzaak de richting eene vijandelijke stelling aan te geven.

Zulk eene stelling zal dus het best aan te duiden zijn door middel van staken met vlaggen, of door opgestelde faniondragers; eene fictieve sterkte hebben zij echter nimmer.

Na afloop van een marsch of daarvoor — ik verzuimde zulks hierboven te zeggen en vergat het geheel bij de oefeningen van een bataljon — moet steeds eene kleinere of grootere manoeuvre volgen of daaraan voorafgaan, om hierdoor bij ondervinding te leeren, wat men van den troep vergen kan.

Niet genoeg kan er op worden aangedrongen, dat steeds bij alle handelingen de grootst mogelijke orde en regelmaat in acht genomen en dat eene beraamde oefening of manoeuvre steeds in haar geheel afgespeeld wordt.

(Wordt vervolgd.)

Kort overzicht der voorschriften betreffende den Geneeskundigen dienst bij het Nederlandsche Leger in tijd van oorlog, te veld en in versterkte plaatsen, vastgesteld bij beschikking van den Minister van Oorlog van 16 Juni 1885,
IIde Afdeling, Generale Staf, N°. 62.

(*Vervolg en slot van N°. 6, bladz. 382.*)

Mobilisatie van den geneeskundigen dienst (1).

Als *eerste mobilisatiedag* wordt aangemerkt de dag, waarop het *oproepingsuur* der dienstplichtigen valt. Met den dag, waarop het Koninklijk besluit tot buitengewone oproeping der militie ingevolge artikel 185 der Grondwet genomen is, treedt tevens het tijdperk van »oorlog of oorlogsgevaar» in, bedoeld bij art. 31 der wet betreffende de inkwartieringen van 14 September 1866 (*Staatsblad* n°. 138), gewijzigd bij de wetten van 29 Maart 1877 (*Staatsblad* n°. 53) en van 10 Mei 1890 (*Staatsblad* n°. 83).

Het geneeskundig en hulppersoneel, dat reeds in vreedstijd voor het veldleger en de bezettingstroepen aangewezen en, wat het geneeskundig personeel betreft, met zijne oorlogsbestemming in kennis gesteld is, wordt evenals het materieel op het eerste bevel tot mobilisatie naar zijne nieuwe standplaats gezonden, waartoe de noodige orders en andere bescheiden zooveel doenlijk bij voorbaat in gereedheid gebracht zijn. Alle met verlof zijnde officieren, onderofficieren en minderen keeren tegelijkertijd zonder nadere kennisgeving met den meesten spoed naar hun korps of hunne standplaats terug.

Voorts wordt overeenkomstig de daartoe door den I. G. D. L. in vreedstijd gemaakte voorbereiding onmiddellijk overgegaan: tot regeling van den dienst der evacuatie en ziekenverspreiding, alsmede van den geneeskundigen dienst bij de op te richten depots der korpsen; tot aanstelling en indeeling der tot tijdelijke officieren van gezondheid en apothekers te benoemen reserve-officieren van gezondheid en reserve-apothekers; tot de bestemming der eventueel nog aanwezige studenten voor den militairen geneeskundigen dienst en die van het personeel en materieel der te ontruimen hospitalen; tot de indeeling van de commandanten en het kader der compagnieën hospitaalsoldaten en van zeven

(1) Vierde afdeling van het Voorschrift.

officieren der infanterie, reeds in vreedstijd door den Inspecteur der Infanterie in overleg met den I. G. D. L. aangewezen, om evenals de genoemde commandanten als luitenants voor de verbandplaatsafdeelingen van het veldleger op te treden; tot de aanwijzing der officieren-administrateurs, schrijvers, magazijnmeesters en koks voor de veldhospitalen, te betrekken uit het voor den dienst te velde geschikte personeel van de op te heffen militaire hospitalen; tot de indeeling der hospitaalsoldaten bij de korpsen, de verbandplaatsafdeelingen, de veldhospitalen der divisien, de reserve-verbandplaatsafdeeling en in de liniën, stellingen, vestingen en forten; tot de indeeling der ziekendragers bij de korpsen, de geneeskundige afdeelingen der divisien en bij de liniën en stellingen. De hospitaalsoldaten en ziekendragers worden — na, voor zoover zij met onbepaald verlof waren, bij hunne compagnieën van de noodige kleeding en uitrusting voorzien te zijn — daarbij in den regel aanvankelijk, liefst in detachementen vereenigd, naar de hoofdkwartieren der divisien, liniën en stellingen, alsmede naar de standplaatsen der geneeskundige afdeelingen, en vandaar naar de aangewezen bestemmingen gezonden, terwijl in den dienst der aldus aan de hospitalen onttrokken hospitaalsoldaten onmiddellijk door de chefs dier inrichtingen voorzien wordt.

Alle officieren van gezondheid, die volgens de oorlogsorganisatie verplicht zijn tot het houden van een dienstvaard en daarvan niet reeds voorzien zijn, moeten zorgen, dat zij bij mobilisatie ten spoedigste in het bezit daarvan komen, waartoe zij, die dit verlangen, een voorschot van hoogstens f 200 boven den gemiddelden remonteprins van het onmiddellijk voorafgaande jaar bekomen kunnen in afwachting van het vaststellen der som, welke voor de aanschaffing zal worden toegekend, terwijl er van den aanvang af der mobilisatie geen troepenpaarden in eigendom aan officieren verstrekt zullen mogen worden. De uitbetaling van bedoeld voorschot geschiedt door de administratie van het korps, waarbij de officier zich daartoe aanmeldt.

De officieren van gezondheid bij het veldleger moeten gekleed zijn in marschtenuë, die bij de bezettingstroepen in de voor die troepen vastgestelde tenuë. De paarden der bereden officieren moeten overeenkomstig de tenuë der officieren opgetuigd en gepakt zijn. Alle officieren mogen op marsch en onder de wapenen een revolver, veldflesch en veldkijker bij zich dragen, en moeten, voor zoover zij tot het veldleger behooren, reeds in vreedstijd voorzien zijn van een houten of lederen koffer tot bagage- of compagnieskar, lang 0,68, breed 0,305 en hoog 0,295 M., zonder eenig uitstekend beslag; voor hen, die hun koffer op bagagewagens mogen medevoeren, moeten de afmetingen daarvan in dezelfde volgorde zijn 1,033 en 0,20 M., eveneens zonder eenig uitstekend beslag.

De officieren van den geneeskundigen dienst bij de bereden artillerie en de pontonniers mogen voorzien zijn van de officierskoffers tot bagage- of compagnieskar. De officieren of inrichtingen, aan wie volgens de oorlogsorganisatie schrijvers toegevoegd zijn, behouden daarenboven de schrijvers,

die zij reeds in vreedstijd bezaten; ter aanvulling van het bij mobilisatie ontbrekend getal schrijvers kunnen dan geschikte personen, bij voorkeur gepensionneerde of gegageerde militairen, in dienst genomen worden. De oppassers voor de bereden en niet bereden officieren worden verstrekt door het depot van het regiment huzaren der betrokkene divisie; voor de officieren van het hoofdkwartier van het veldleger door het depot van het 3de regiment huzaren en voor die van de korpsen veld- of rijdende artillerie door het betrokken korps. De bereden officieren bij de bezettingstroepen verkrijgen oppassers van het 1ste of 2de regiment huzaren.

De geneesmiddelen, instrumenten, schragen tot spoorwegvervoer met daarbij behorende kisten, draagbaren en dubbele stroozakken worden met al het materieel, dat reeds in vreedstijd, ter voorziening in de eerste behoeften van den geneeskundigen dienst in tijd van oorlog, in 's rijks magazijn van geneesmiddelen, in 's rijks magazijnen van den geneeskundigen dienst te *Amsterdam*, *Utrecht* en *Dordrecht*, in die van de artillerie te *Delft*, *Utrecht*, *Woerden* en *Dordrecht*, in de militaire hospitalen en voor een klein deel ook in de garnizoenen en versterkte plaatsen opgelegd is, bij mobilisatie zoo spoedig mogelijk door de zorg der hoofden van de districten voor den geneeskundigen dienst, de chefs der militaire hospitalen en de directeuren der betrokken magazijnen gereed gemaakt, van al het noodige voorzien en daarna voor zooveel noodig uitgereikt of naar hunne bestemming gezonden.

De van rijkswege verstrekte voorwerpen voor het geneeskundige en hulp-personeel, ingedeeld bij den staf en de geneeskundige afdelingen der divisien van het veldleger, de verbandwagens, transportwagens en daarbij behorende paardentuigen en alle benodigdheden tot volledige uitrusting dezer afdelingen, benevens het grootste gedeelte van het materieel voor spoorwegvervoer, bevinden zich in de magazijnen van den geneeskundigen dienst, voor de 1ste divisie in dat te *Amsterdam*, voor de 2de divisie in dat te *Utrecht*, en voor de 3de divisie in dat te *Dordrecht*, terwijl de uitrusting voor het hoofdkwartier en de reserve-verbandplaatsafdeeling opgelegd is in 's rijks magazijn voor geneesmiddelen, en het overige materieel tot spoorwegvervoer zich bevindt in de militaire hospitalen van eenige garnizoenen, vanwaar het onmiddellijk na het uitbreken van een oorlog wordt overgegeven aan de uitvoeringscommissien op de verschillende spoorweglijnen. De overige voer- en paardentuigen bevinden zich voor de verbandplaatsafdeelingen en de veldhospitalen der 1ste divisie in de artilleriemagazijnen te *Woerden*, voor die der 2de divisie in het magazijn Damlust te *Utrecht*, voor die der 3de divisie in de artilleriemagazijnen te *Dordrecht* en voor de reserve-verbandplaatsafdeeling in de artillerie-stapel- en constructie-magazijnen te *Delft*.

In de genoemde magazijnen van den geneeskundigen dienst is ook het materieel voor den geneeskundigen dienst ten behoeve van de versterkte plaatsen en voor de in de liniën te vormen verbandplaatsafdeelingen opgelegd, behalve de ziekenwagens, die in de artilleriemagazijnen, en eenig materieel, dat in de

versterkte plaatsen zelve, alsmede de medicijn- en verbandkisten en verder materieel voor de forten *Pannerden* en *Westervoort*, die onderscheidenlijk in het militair hospitaal te *Nijmegen* en te *Arnhem* aanwezig zijn. Wat verder tot de uitrusting aan voorwerpen voor ligging, kleeding en verdere benodigdheden voor den geneeskundigen dienst der versterkte plaatsen behoort, zal waarschijnlijk reeds in vredestijd in daartoe aan te wijzen militaire hospitalen of magazijnen, in de nabijheid dier werken gelegen, opgelegd worden.

De ziekenkarren der bataljons infanterie en der afdeelingen veldartillerie zijn met de daarbij behoorende paardentuigen bij de korpsen aanwezig; de daarvoor benooidigde paarden worden bij mobilisatie onmiddellijk door de commandanten der betrokken troependeelen tegen contante betaling aangeschaft.

De voorwerpen van rijkswege verstrekt aan de officieren van gezondheid, ziekenverplegers en ziekendragers, en die behoorende tot de uitrusting van het pakpaard (met uitzondering der pakzadels, die bij de veldeskadrons en de batterijen der rijdende artillerie in bewaring zijn), van de ziekenkar en de compagnieskar, vermeld op bladz. 182 van dit overzicht, benevens de verbandpakjes voor elk militair van de korpsen van het leger, zijn in de standplaatsen van de staven der korpsen, waarbij zij behooren, opgelegd, in onderhoud en verantwoording bij de militaire hospitalen ter plaatse of daartoe elders, bij ontstentenis van een militair hospitaal ter plaatse, aangewezen. De sacoches, tassen, medicijn- en verbandkisten moeten steeds van het noodige voorzien en het vereischte ter vulling der daarin behoorende flesschen, doozen, enz., steeds in de garnizoens-apotheken ter plaatse aanwezig zijn.

Nadat bij mobilisatie het in de magazijnen voor den geneeskundigen dienst opgelegde materieel, volledig uitgerust en van al het noodige voorzien, zoomede alle verplegings- en huishoudelijke benodigdheden voor de verbandplaatsafdeelingen en de veldhospitalen aan de divisien van het veldleger en aan de versterkte plaatsen, benevens het materieel tot spoorwegvervoer aan de hoofdafdeeling der permanente militaire spoorwegcommissie zijn afgegeven, waartoe in vredestijd alle voorbereidende maatregelen genomen moeten zijn, en het bij mobilisatie nog ontbrekende door aankoop aangeschaft wordt, treden de genoemde magazijnen in werking als depots voor genees- en verbandmiddelen voor het veldleger en de bezettingstroepen ter voortdurende aanvulling van het bij die troepen verbruikte materieel; zij vormen als zoodanig onderdeelen van het rijks magazijn van geneesmiddelen, waartoe hun voorraad administratief blijft behooren en waaruit bij mobilisatie het noodige ten spoedigste en zonder nader bevel naar de genoemde magazijnen gezonden wordt. De voorraad in 's rijks magazijn van geneesmiddelen moet bovendien zoodanig zijn, dat daaruit ook in de eerste behoefte tot aanvulling bij het veldleger, de versterkte plaatsen en de ziekeninrichtingen ten spoedigste voorzien kan worden, terwijl in de onmiddellijke verdere behoeften gedurende den oorlog door aankoop op ruime schaal voorzien wordt.

Ten einde evenwel de voorziening in ontstane behoeften zooveel doenlijk te verzekeren, kunnen de chefs van den geneeskundigen dienst hunne aanvragen in dringende gevallen ook rechtstreeks aan de garnizoens-apotheken of aan 's rijks magazijn van geneesmiddelen richten. Na het eindigen van den oorlog en ook na opheffing eener tijdelijke ziekeninrichting wordt de dan nog aanwezige voorraad naar het meest nabijgelegen magazijn van den geneeskundigen dienst opgezonden.

De voorraad levensmiddelen in de garnizoensmagazijnen wordt, na het vertrek van het garnizoen, bij mobilisatie van het leger aangewend voor het veldleger, voor het approviandeeren van versterkte plaatsen of voor het aanvullen der aan de stations van spoorwegen te vestigen magazijnen van levensmiddelen.

Ten einde alle vertraging in de mobilisatie van het leger te voorkomen, zullen de chefs van diensten in alle gevallen, waarvoor geene voorschriften gegeven zijn, op eigen verantwoordelijkheid handelen.

Vrijwillige ziekenverpleging.

Hoe goed de geneeskundige staatshulp in het leger ook ingericht moge zijn, zoo is in de oorlogen van den jongsten tijd reeds gebleken, dat deze niet in alle behoeften heeft kunnen voorzien, en is het bij de gestadige toeneming van de trefkans, schootsverheid en uitwerking der vuurwapenen met zekerheid te verwachten, dat de »wand van lood," die de strijdende troepen treffen zal, het vuurgevecht zoo moorddadig zal maken, dat een groot aantal gekwetsten in korten tijd te verzorgen zal zijn. Eene versterking en aanvulling van die staatshulp is uit dien hoofde hoogst wenschelijk, ja dringend noodig. Hoewel in vroegere oorlogen reeds dikwerf geboden en verstrekt, heeft zij eerst in 1864 een bepaalden vorm en door de Conventie van *Genève* een internationaal karakter verkregen.

Het ligt in den aard der zaak en is ook reeds bij ondervinding gebleken, dat eenheid van inrichting en leiding der hulp aan gewonden en zieken in oorlogstijd eene hoofdvoorwaarde voor haar welslagen is. Om deze reden mag en kan de vrijwillige ziekenverpleging geen geheel of gedeeltelijk op zichzelf staand aanhangsel der staatshulp zijn, maar moet zij daarmede één geheel onder eenhoofdige leiding uitmaken. Dit neemt echter niet weg, dat de vrijwillige hulp steeds aanvulling der staatshulp zal moeten blijven, waar deze tekort schiet, zoodat het tooneel harer werkzaamheid zich hoofdzakelijk achter de slaglinie en slechts bij uitzondering op het gevechtsterrein zal bevinden.

Zal nu eene doeltreffende samenwerking van staats- en vrijwillige hulp in oorlogstijd verkregen worden, dan is het duidelijk, dat deze reeds in vreedestijd voldoende geregeld zal moeten zijn. Deze regeling is het juist, die tot dusverre ontbreekt, dewijl het Kon. besluit van 19 Juli 1867, n°. 60,

omtrent de instelling der »Nederlandsche Vereeniging tot het verleen van hulp aan zieke en gewonde krijgslieden in tijd van oorlog,» in artikel 7 bepaalt: »dat het hoofdcomité dier vereeniging *in tijd van oorlog* met de Ministers van Oorlog en Marine in overleg treedt over de meest doelmatige aanwending van de hulpmiddelen der vereeniging.» Indien nu zoodanig overleg eerst in tijd van oorlog gehouden wordt, is het wel hoogst waarschijnlijk, zoo niet zeker, dat de noodige tijd en gelegenheid ter bereiking van het beoogde doel zullen ontbreken. Een blik op het materieel en personeel, de gelegenheden tot ziekenvervoer en ziekenverpleging, die dan benoodigd zullen zijn, is reeds voldoende om dit aan te toonen.

Het is dus noodig, dat het legerbestuur reeds in tijd van vrede volledig ingelicht zij, op welke hulpmiddelen tot ziekenverpleging en ziekenvervoer het vanwege de genoemde vereeniging zal kunnen rekenen; welk geneeskundig en hulppersoneel en voor hoelang dat ter beschikking zal zijn; welke hulp desnoods op de hoofdverbandplaatsen en na afloop van het gevecht tot het afzoeken van het slagveld, het begraven van lijken en het toepassen van ontsmettingsmaatregelen geboden zal kunnen worden; waar tijdelijke hospitalen, elk voor minstens 20 zieken, vanwege de vereeniging ingericht zullen kunnen worden, enz.

Het personeel der vrijwillige ziekenverpleging zal derhalve naar gelang van het terrein zijner werkzaamheid onderscheiden moeten worden in dat gedeelte, wat op of in de onmiddellijke nabijheid van het oorlogsterrein, en in een ander deel, dat meer achterwaarts daarvan zal optreden.

Het eerstbedoelde moet diensvolgens, zoodra het zijne taak aanvaardt, onderworpen zijn aan het reglement van krijgstucht, de militaire- en krijgswetten, eene bepaalde uniformkleeding en den officieelen armband met rood kruis dragen. Bovendien zal het geheele personeel der Nederlandsche vereeniging, onder de opperste leiding van en onder verantwoordelijkheid aan den chef van den geneeskundigen dienst te velde, de bevelen der militaire artsen moeten opvolgen en aan het toezicht der onderscheidene chefs van den geneeskundigen dienst onderworpen zijn, die de dienstverrichtingen van het personeel en het gebruik van het materieel in overleg met de commissarissen der vereeniging regelen.

Aan hen, die in de rijksinrichtingen en op het oorlogsterrein dienst doen kan daarbij eenige bezoldiging benevens vrije voeding van rijkswege, en aan allen vrij vervoer langs de spoor- en waterwegen toegestaan worden, terwijl de noodige uniformkleeding door de vereeniging bekostigd en compleet gehouden dient te worden.

Uit het gezegde volgt reeds, dat het veld van werkzaamheid der vereeniging zeer uitgebreid is. Zij zal, behalve de reeds genoemde diensten op de hoofdverbandplaatsen en op het slagveld, na afloop van het gevecht kunnen voorzien in opengevallene plaatsen van geneeskundig of hulppersoneel bij de tot zelfstandige tijdelijke hospitalen vervormde veldhospitalen (zie bladz. 219

hiervoren); in het beschikbaar stellen van genoemd personeel, ook tot het overnemen van enkele takken van dienst, bij de hospitalen der tweede linie, in vestingen en forten; in het aanvullen van elders gebezigd of verbruikt materieel; in het verstrekken van levens- en ververschingsmiddelen van allerlei aard, van lectuur in de hospitalen; in het verleenen van personeele en materieele hulp, zich ook uitstreckende tot laken en voeding, bij het ziekenvervoer te land en te water; in het samenstellen van afzonderlijke spoortreinen en het inrichten van vaartuigen tot ziekenvervoer; in het onder leiding van commissarissen der vereeniging in gereedheid en in werking brengen van verplegings- en ververschingslokalen op de stations der spoor- of tramwegen (zie bladz. 381 hiervoren); in het inwinnen, verstrekken en overmaken van berichten tusschen gewonden en zieken en hunne familiën of betrekkingen; in het inrichten van bijzondere hospitalen der vereeniging onder eigen beheer en leiding achterwaarts van het oorlogstoooneel, doch onder het opperbevel en toezicht van den dirigerenden officier van gezondheid, hoofd van het betrokken district. In het algemeen is de handhaving van de tucht en het vertegenwoordigen van de overige rijksbelangen bij alle inrichtingen der vereeniging uitsluitend op te dragen aan de leidende militaire artsen en c. q. aan de etappecommandanten.

Ten einde nu de giften der particuliere liefdadigheid spoedig en juist hare bestemming te doen bereiken, is het noodig, dat het hoofdcomité der vereeniging, in overleg met den opperbevelhebber van het leger en met den chef van den geneeskundigen dienst te velde of den dirigerenden officier van gezondheid in het betrokken district, de plaatsen aanwijze, waarheen dergelijke giften gezonden en aldaar in ontvangst genomen kunnen worden, en zoo dikwerf, als dit vereischt wordt, eene opgave van den aard en de hoeveelheden der gewenschte benodigdheden ter algemeene kennis der bevolking brenge. Eveneens is het, ter bevordering eener doelmatige verpakking en verzending en van het gebruik, voor den geneeskundigen dienst zeer gewenscht, dat de door de vereeniging verstrekte heilkundige werktuigen, verbanden en toestellen overeenkomen met de bij het leger bestaande modellen dier voorwerpen. Ter voorziening in dit een en ander is het noodig, dat een commissaris der vereeniging aan het hoofd sta der vrijwillige ziekenverpleging op of nabij het oorlogsterrein, zich ophoude bij of in voortdurende betrekking sta tot den opperbevelhebber des legers en den chef van den geneeskundigen dienst te velde, en in zijne hand onder het militair opperbevel de leiding van alle diensten der vereeniging beruste, in rechtstreeksche betrekking tot het hoofdcomité der vereeniging, tot de militaire geneeskundige en militaire autoriteiten en tot alle inrichtingen, vereenigingen of bijzondere personen, die met de vrijwillige ziekenverpleging in verband staan.

Ten slotte worde streng gewaakt, dat de officieele, dat is vanwege den I. G. D. L. gestempelde, armband van het Roode Kruis door niemand worde gedragen dan door diegenen, aan wie dit teeken vanwege den opperbevelhebber van het leger of vanwege de door deze autoriteit daartoe gemachtigde

commandanten van legerafdeelingen is uitgereikt, en dat in het algemeen alleen zij tot het verleenen van diensten bij de vrijwillige ziekenverpleging worden toegelaten, omtrent wier geschiktheid tot het vervullen van de eene of andere daarbij betrokkene taak men de overtuiging bezit of zich verschaft heeft, en die zich tevens verbinden om gedurende een zekeren bepaalden tijd in dienst der vereeniging te blijven en zich mede aan de bevelen van het legerbestuur, van den militairen geneeskundigen dienst, en aan het reglement van krijgstucht, de militaire en krijgswetten te onderwerpen; welke plicht tot gehoorzaamheid aan het militair gezag uitdrukkelijk aan het recht tot het dragen van den armband van het Roode Kruis moet worden verbonden.

Dr. W. J. DE MEIJER,
*Gep. Kolonel, Oud-Dirigeerend Officier
 van Gezondheid der 1ste klasse.*

EENIGE DER AANTEEKENINGEN

van T. J. STIELTJES op het werk van J. K. H. DE ROO VAN ALDERWERELT:
„De ondergang van het Tweede Keizerrijk,” medegedeeld door P. G. BOOMS.

(Met schetsen op plaat V.)

STIELTJES, de zoo gunstig bekende »Oud-Soldaat,” had de gewoonte en marge van de boeken die hij met aandacht las aantekeningen te maken. Zoo deed hij bij het werk van DE ROO VAN ALDERWERELT: »*De ondergang van het Tweede Keizerrijk*,” dat ten jare 1876 in twee deelen verscheen. Na STIELTJES' overlijden werd het exemplaar, met zijn kanteekeningen verrijkt, door zijn familie geschonken aan LOD. MULDER, die het mij ter inzage gaf. Eenige van die kanteekeningen kwamen mij te belangrijk voor om verloren te gaan en met toestemming van de betrokken personen worden ze daarom hier met eenig bijschrift medegedeeld of aaneengeregen, in zoover zij zich voegen in een verband, dat voor een tijdschrift-artikel geen te groote uitweidingen vordert. De politieke aantekeningen laat ik geheel rusten. Evenzoo die, welke tegen des Schrijvers parlementair leven gericht zijn; hare veelal juiste critiek resumeert zich in de aantekening op bladz. 250, deel II: »*het is bij DE ROO altijd: doet naar mijn woorden maar niet naar mijn werken.*”

EERSTE DEEL.

2de Afdeling. Het Fransche krijgswezen.

't Is een bekend feit, dat Frankrijk in 1870 niet ten oorlog gereed was, dat zijne militaire organisatie niet berekend was om spoedig van den voet van vrede op dien van oorlog te komen, en vooral dat zijne reserves onvoorbereid waren om den oorlog te kunnen volhouden, — oude gebreken en leemten waarop ik reeds wees in mijne »*Militaire statistiek en organisatie van Frankrijk van 1852*,” en die sedert duidelijk gebleken waren zoowel bij den Krim-oorlog als bij den Italiaanschen veldtocht van 1859. Dat Keizer NAPOLEON zich dan ook bij den aanvang van den oorlog van 1866 tusschen Pruisen en Oostenrijk geheel onzijdig hield, was, volgens DE ROO (bladz. 97),

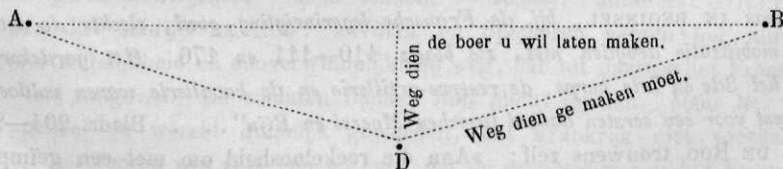
»zeker voor een groot deel een gevolg van de overtuiging, dat de Fransche krijgsmacht niet in staat was krachtig op te treden.” — STIELTJES zegt: »krachtig optreden was onnoodig: 50.000 Franschen in Zuid-Duitschland, en 20.000 in verband met de Denen op Alsen hadden een anderen loop aan den geheelen oorlog gegeven.” — In de Kamerzitting van 26 Januari 1874 erkende BISMARCK althans zelf, dat zelfs na Sadowa een kleine kern van Fransche troepen in Zuid-Duitschland voldoende zou geweest zijn om Pruisen tot een terugtocht naar Berlijn te noodzaken. In dien gebrekkigen toestand nu hadden de maatregelen van Maarschalk NIËL, die door zijn opvolger als minister van oorlog, Maarschalk LEBOEUF, niet eens werden doorgevoerd, geen afdoende verbetering gebracht.

Op die leemten en gebreken wijst DE ROO in zijn Vde hoofdstuk: »Het Fransche krijgswezen,” dat hij (bladz. 110—111) eindigt met de woorden: »Al de elementen van organisatie ontbraken en er zou een geruime tijd noodig zijn geweest om daaruit een eenigszins bruikbaar geheel te doen ontstaan. Frankrijk begon den oorlog dus met één leger en zette alles op één worp. Eene roekelooze handelwijze, die slechts dan tot een gunstig resultaat kon leiden, wanneer de verwachtingen verwezenlijkt werden, die men ten aanzien van de stemming van Duitschland meende te mogen koesteren. Maar in dat opzicht bedroog men zich te eenermale,” enz. — STIELTJES teekent daarbij het volgende aan. »De geheele redeneering van DE ROO is hier zeer overdreven. Had de Minister LEBOEUF een GOED MOBILISATIEPLAN gehad, berekend op de nu eenmaal bestaande organisatie en toestanden, dan ware zeer goed een reserve-leger te formeeren geweest. Maar men bleef bij de OUDE TRADITIE van mobilisatie. De $3 \times 8 = 24$ kompagnieën der regimenten infanterie, trokken te velde met $3 \times 6 = 18$ kompagnieën, en vormden uit de $3 \times 2 = 6$ kompagnieën van elk regiment de 4de bataillons, die dan weer 3 aan 3 tot RÉGIMENTS DE MARCHÉ werden gevormd. Wat was het gevolg van deze slechte bepalingen? Dat elk bataillon in de 7de en 8ste kompagnieën de slechtste elementen stopte, om met de 6 eerste kompagnieën en de beste elementen uit te rukken. Die 4de bataillons, uit 3 bataillons samengeraapt, misten den noodigen samenhang, evenzoo aanvankelijk de uit 3 zulke samengeraapte bataillons gevormde marschregimenten. Met een minder slecht mobilisatieplan ware het volgende te bereiken geweest. Er op rekenende, dat in de schatting der regiments-kommandanten de 7de en 8ste kompagnieën per bataillon zoowat als depôt werden beschouwd, had de Minister het volgende moeten gelasten. Elk bataillon rukt te velde met de 1ste, 2de, 3de en 7de kompagnie, die ALLE soldaten opnemen, als bat. A. De 4de, 5de, 6de en 8ste kompagnie met ONVERANDERDE KADERS, zonder manschappen, blijven aanvankelijk in hunne garnizoenen als bat. B, en nemen de reservisten op, zij volgen dan naar kampen in 2de linie. Het Rijnleger met bataillons à 4 kompagnieën gaat onmiddellijk de grenzen over, dringt door tot Landau, Spiers, misschien Mainz, maar trekt zich, ALLE SPOORWEGEN VER-NIELENDE, terug op Metz, als er overmagt opdaagt. Daarmede echter, en door

de vernielde spoorwegen op vijandelijk gebied, zijn 3 weken gewonnen, de regimenten, brigades, divisies en korpsen B zijn in linie opgerukt en het leger is in sterkte verdubbeld, en meer dan dat door eenige aanvankelijke voordeelen in Duitschland.

3de Afdeling. De eerste nederlagen der Fransche legers.

Op dat denkbeeld komt STIELTJES later nog meermalen terug. Zoo o. a. (bladz. 174—176), waar DE ROO een strenge scheiding wil tusschen mobilisatie en concentratie, en verlangt dat de concentratie eerst volgen moet als het leger gemobiliseerd is. »Dit eenvoudig, fundamenteel beginsel, zegt DE ROO, in substantie, werd echter door het Fransche krijgswind te eenenmale miskend. Zoodra de oorlog eene besliste zaak was, deed het alle beschikbare troepen met eene zekere koortsachtige gejaagdheid naar de grenzen oprukken; het eene regiment voor, het andere na werd in den toestand, waarin het zich bevond, dus op vredesvoet, per spoortrein naar den Elzas en Lotharingen gezonden, terwijl men zich niet had afgevraagd wat met die troepen, als zij eenmaal aan de grenzen zouden staan, verder zou zijn aan te vangen. De Franschen wilden spoedig gereed zijn. Zij wilden de Duitschers verrassen. Maar zij verwarde overijling met voortvarendheid, en kwamen daardoor op alle punten te laat.» — Juister: onklaar. — STIELTJES teekent hierbij aan: »Deze strenge scheiding van mobilisatie en concentratie zal in een klein land niet altijd volgehouden kunnen worden. Daar zal men soms tegelijkertijd moeten mobiliseeren en concentreeren — dit herhaalt hij op bladz. 208 — en daarop moet vooraf gerekend worden.» Verder: »Als een boer in Overijssel iemand, die verdwaald is, den weg zal aanwijzen, is zijn eerste vraag onvermijdelijk: waar kom i hen? Hij wil u dan eerst terugbrengen naar den weg dien ge van A naar B had MOETEN volgen, en komt niet dan met moeite tot het begrip, dat het NU de zaak is om van D, waar ge abusievelijk zijt, naar B te komen.

DE ROO v. A. redeneert net als die Twentsche boer. Hij begrijpt niet dat de Franschen op 19 Juli 1870 moesten handelen NAAR DEN TOESTAND die er nu eenmaal was. Door de Fransche organisatie was dat scheiden van mobilisatie en concentratie onmogelijk, dan was er in September wellicht nog geen leger aan de grenzen geweest. DE ROO wil de Franschen laten handelen als de Duitschers, en niet zoo als hier de Fransche organisatie dat nu eenmaal half Juli 1870 medebragt. Vergelijk de (hierboven meegedeelde) aanteekening op bladz. 110

en 111." En verder: »wanneer de Fransche regeering volgens de aantekening op bladz. 110—111 DADELIJK gemobiliseerd had elk regiment met 3 bataillons à 4 aangevulde kompagniën (Bat. A) en van elk regiment de 3 bataillons der 4 overblijvende kompagniën (Bat. B) nog voorloopig in of dicht bij de garnizoenen had gelaten tot opname der toestroomende reservisten, zou men èn spoedig een leger aan de grenzen gehad, èn toch de grootste verwarring voorkomen hebben. Het beschikbare leger had dan DADELIJK de grenzen van Rijn-Beijeren en Rijn-Pruisen moeten passeeren, vooruitdringen en dan terugtrekkende alle spoorwegen vernielen. Zeer zeker zou een aanval van 120.000 man op bijv. 23 à 24 Juli den vijand zeer verrast hebben." Bladz. 224 voegt STIELTJES hieraan nog toe: »De mobilisatie aangeduid op bladz. 110—111 zou den Pruisischen staf geheel in de war gebracht hebben," naar aanleiding der mededeeling van DE ROO, dat er bij dien staf" alleen eenige onzekerheid heerschte ten aanzien van de korpsen in tweede en derde linie."

Bladz. 178 beweert DE ROO, de aanvankelijke opstelling van het Fransche leger besprekende, dat »nam de vijand het offensief en bedreigde hij dien spoorweg (Hagenau-Bitche-Forbach, die zeer nabij en evenwijdig aan de grenzen loopt), zoodat deze niet meer voor troepenvervoer kon dienen, dan was het te vreezen dat DE FAILLY (Vde korps te Bitche) noch MAC MAHON (Iste korps, toen te Straatsburg), noch BAZAINE (IIIde korps, toen te Metz) zou kunnen ondersteunen." — »Hoe was, vraagt STIELTJES, een offensief van Duitsche zijde te wachten wanneer de MOBILISATIE volledig aan de CONCENTRATIE vooraf moest gaan, en bij de Duitschers ook voorafgegaan is?"

Ter zake van die aanvankelijke opstelling zegt DE ROO bladz. 180 verder: »Het doel schijnt alleen te zijn geweest om de verschillende spoorwegen te bezetten, ten einde daardoor de aanvoer van levensmiddelen en al de ontbrekende oorlogsbehoefden beter te verzekeren. Uit dit oogpunt laat die opstelling zich wel verdedigen. Maar de groote fout lag hierin, dat men het leger in beweging had gesteld alvorens de mobilisatie was voltooid. De gevolgen daarvan deden zich spoedig gevoelen." — »Neen, repliceert STIELTJES, dat was IN BEGINSSEL, bij de Fransche legerinrigting goed, slechts de details der mobilisatie deugden niet, zie bladz. 110—111 en 176. Het gardekorps, met het 3de en 5de korps, de reserve-artillerie en de kavallerie waren voldoende geweest voor een eersten aanval tusschen Moezel en Rijn" Bladz. 204—205 zegt DE ROO trouwens zelf: »Aan die roekeloosheid om met een geïmproviseerd leger naar den Rijn op te rukken, hebben de Franschen, zooals wij reeds weten, zich niet schuldig gemaakt. En toch is het nog de vraag of die handeling niet de voorkeur zou hebben verdiend boven het doelloos heen en weer trekken langs de grenzen. Door veel te wagen kon wellicht — vooral met een Fransch leger, dat gaarne vooruit wil — iets gewonnen worden". STIELTJES heeft op die vraag reeds geantwoord.

Bladz. 227 schrijft DE ROO: »Naarmate echter de dagen verliepen zonder dat de Franschen gebruik maakten van den voorsprong dien zij, door hunne

wijze van mobiliseeren, schijnbaar hadden verkregen — »Nee, niet SCHIJNBAAR, maar zeer WEZENLIJK hadden verkregen”, valt STIELTJES in — geraakte bij de Duitsche legeraanvoering het denkbeeld van verdediging op den achtergrond”, na vooraf gezegd te hebben: »dat de Duitschers, ofschoon zeer bepaald van voornemen, zoodra zij gereed waren tot den aanval over te gaan, zich toch geheel wisten te verplaatsen — wat moeilijker is dan men denkt — in de verdedigende rol en geen maatregel verzuimden, die met het oog op de verdediging werd vereischt”. — »Niet juist, repliceert STIELTJES, want er was niets gedaan om een mogelijken snellen aanval van 100.000 à 150.000 Franschen te beletten”.

Bladz. 209. Ook op Duitschland's kusten had Frankrijk, met goede kans, dadelijk handelend kunnen optreden. »De kusten, zegt DE ROO, waren wel de meest kwetsbare zijde van Duitschland. De maritieme macht van den Bond was geheel onbeduidend. De groote militaire zeehavens van Kiel en Wilhelmshafen verkeerden nog in staat van wording. Aan versperringen en torpedo's was nog niet veel gedaan”. — »Te Wilhelmshafen, annoteert STIELTJES, waren in November 1871 nog niets dan eenige caronnades op den dijk, en aan de overzijde te Eckwarderhörne 4 getrokken 15 cM. stukken in eene batterij op den dijk, die in den rug slechts door eene palissadeering gesloten was”.

Bladz. 295. Na de eerste nederlagen van de Franschen bij Wörth (Reichshoffen) en Spicheren (Forbach) op 6 Augustus vermeld te hebben — veldslagen die ontijdig, toevallig door enkele legerkorpsen geleverd, de Duitse legers min of meer uit hun verband hadden gerukt — zegt DE ROO: »Alles liep evenwel de Pruisen op waarlijk wonderdadige wijze mede. Waar zij 4 korpsen konden verwachten, ontmoetten zij er slechts één, en dat ééne korps bleef den geheelen dag, als (de divisie) Douay (4 Augustus) bij Weisenburg, aan zichzelf overgelaten. Daardoor leden de Franschen aan de westzijde gelijk aan de oostzijde der Vogesen de nederlaag, niet door de combinatiën der tegenpartij, wier handelingen integendeel aan het bekende »meer geluk dan wijsheid” doen denken.” — »Juist,” annoteert STIELTJES.

Bladz. 307 schrijft DE ROO: »Wörth en Spicheren namen het aureool van voortreffelijkheid en onoverwinnelijkheid weg, dat tot daartoe het Fransche leger had omgeven. De soldaten hadden hun plicht gedaan. Maar het was voor geheel de wereld duidelijk geworden, dat Frankrijk niet voorbereid was op het voeren van zulk een oorlog, dat de organisatie van het Fransche leger zeer gebrekkig en de hoogere aanvoering geheel onvoldoende was.” — »Organisatie niet zoo gebrekkig, maar aanvoering onder nul,” teekent STIELTJES hierbij aan.

Indien Frankrijk volgens de denkbeelden van STIELTJES gemobiliseerd had en offensief was opgetreden zou zeker veel verwarring en ontstemming voorkomen zijn, zou althans het begin van den oorlog voor de Fransche legers hoogstwaarschijnlijk gunstiger geweest zijn en de moreele indruk een gansch andere. Een krachtig offensief ter zee zou bovendien een goed deel

der Duitsche legers aan de kust hebben gebonden. Met al die denkbeelden van STIELTJES kan ik daarom instemmen behalve met dat om het Fransche leger eerste linie A, na zijn taak in Rijn-Beijeren en Rijn-Pruisen tusschen Rijn en Moezel te hebben verricht, voor overmacht te laten terugtrekken op Metz. Die terugtocht en de concentratie van dat leger moest, mijns inziens, dan plaats vinden in de richting Nancy, naar eene stelling oostwaarts van dit punt nabij den spoorweg Metz-Straatsburg — eene stelling, die inmiddels kon zijn voorbereid en waaraan de garnizoenen van Metz en Straatsburg eene flankwerking konden verleenen, die een goed deel van 's vijands macht zoude binden. Drongen de Duitschers Frankrijk aan beide zijden van de Vogesen met eene *hoofdmacht* binnen, zooals zij nu gedaan hebben, zooveel te beter. Die beide aanvallen konden zich rechtstreeks moeilijk of niet steunen of met elkander verband houden, zijnde de voornaamste passen der Vogesen hun vooreerst gesloten of beheerscht door de vestingjes Bitche en Pfalsburg en de daartusschen gelegen forten Lichtemberg en Petite-Pierre, terwijl een of meer van die passen ter beschikking bleven van de Fransche legermacht. De hoofdaanval zou ook dan waarschijnlijk de westelijke geweest zijn, hetgeen men bij een behoorlijk ingerichten kondschaps- en verkenningsdienst kon weten. Tegen den oostelijken had dan vooreerst een schijnverdediging gevoerd kunnen worden door eene kleine macht tusschen Pfalsburg en Straatsburg. Aan den westelijken kon de Fransche hoofdmacht, inmiddels versterkt door het goed geëncadreerde Reserve-leger B, met gunstige kans het hoofd bieden. Werd hier de Duitsche legermacht teruggeslagen, en rukte het Fransche leger daarna andermaal vooruit, dan zou de oostelijke aanval vanzelf tot een spoedigen terugtocht genoodzaakt zijn geworden, want voor dezen viel dan, met Straatsburg in flank en rug, aan verder doordringen niet te denken. Werd daarentegen het Fransche leger oostwaarts van Nancy geslagen, dan kon het vereenigd op dit punt en Frouard achter de Moezel teruggaan, en hier andermaal eene gunstige stelling vinden. Ware het dadelijk na zijn inval tusschen Moezel en Rijn op Metz teruggetrokken, zooals STIELTJES aangaf, dan zou de centrale invasie-strook Saarguêmines-Nancy geheel ontbloot zijn gebleven. En waarom zich te binden aan eene vesting, die aan zichzelf moest worden overgelaten? STIELTJES schijnt dit later zelf te hebben ingezien. Waar DE ROO toch op bladz. 304 zegt: »Na de nederlagen van Wörth en Spicheren, achtte Maarschalk BAZAINE het beter, zoo men wilde terugtrekken, met de toen onder zijn bevelen gestelde korpsen (II, III en IV) terug te gaan op de stelling der bergvlakte de Haies tusschen Nancy en Frouard dan op Metz — annoteert STIELTJES »Goed gezien,» in afwijking met zijne zienswijze op bladz. 110—111.

»In die positie, zegt DE ROO (bladz. 305), kon men dan ook de 3 korpsen MAC MAHON (I, V en VII) en het VIde korps (CANROBERT), dat in aantocht was van Châlons, vereenigen en den vijand dus met het geheele leger het

hoofd bieden. Ook werd op die wijze de gelegenheid geboren het groote artilleriepark, dat zich nog altijd te Toul bevond — en waarvan het gemis later zeer werd gevoeld —, bij zich aan te trekken. Dit plan verdiende wellicht de voorkeur boven den terugtocht op Metz, maar de Keizer wilde van die stelling niets weten, omdat op die wijze »Parijs zou worden ontbloot.» Het was echter niet waarschijnlijk dat de vijand naar Parijs zou trekken zoolang het Fransche leger nog het veld behield.”

Mijns inziens, verdiende dit plan ook toen nog niet »wellicht” maar »zeer bepaald” de voorkeur, en niet alleen acht ik het »niet waarschijnlijk” dat de vijand naar Parijs zou trekken zoolang het Fransche leger nog het veld behield, maar »in hooge mate onwaarschijnlijk,” zooals trouwens gebleken is ook ten opzichte van het leger van Châlons. Welke voorstelling de Keizer zich maakte van het ontblooten van Parijs is moeilijk te begrijpen. Maar van zulk een poveren veldheer als NAPOLEON III reeds in den veldtocht van 1859 — »une débandade victorieuse” — gebleken was te zijn en die nu bovendien versleten was, is alles te verwachten. Op krijgskundig gebied was hij waarlijk een »Napoléon le petit.” Hij had zich het opperbevel voorbehouden, alsof hem dat krachtens zijn naam en zijn staatkundige positie vanzelf toekwam, en trachtte met voorschriften zich den schijn te geven van een anderen Napoleon, den groote. Men zie bijv. zijne nota van 23 Juli 1870, waarin hij, na de oorlogsverklaring, aan den pas benoemden chef van den generalen staf — eene betrekking die in Frankrijk in vreedetijd niet bestond — de regeling opdroeg van zaken die jaren van voorbereiding vereischen. Hij was het voornamelijk, die door zijn onervarenheid, zijn voortdurend weifelen en zijn onhandig ingrijpen met bevelen, soms zelfs in strijd met de bevelen van den onmiddellijken chef en buiten dezen om, de zaken van stonde af in de war stuurde. Ja, de hoogere aanvoering was, zooals STIELTJES zeide, onder nul, en JULES FAVRE, die in de Kamerzitting van 9 Augustus gewaagde van »de volslagen onbekwaamheid van den opperbevelhebber” had volkomen gelijk. De gisting, die de eerste onverwachte nederlagen vooral te Parijs veroorzaakten en die het Ministerie-OLIVIER, dat tot den oorlog gedreven had, 10 Augustus noodzaakte plaats te maken voor het Kabinet-PALIKAO (Generaal MONTAUBAN), noodzaakte den Keizer zich 12 Augustus in het opperbevel door Maarschalk BAZAINE te doen vervangen. En Maarschalk LEBOEUF, die in de betrekking van chef van den generalen staf even onvoldoende was gebleken als hij in die van minister van oorlog geweest was, werd vervangen door Generaal JARRAS, tot dusverre tweede sous-chef bij dien staf. Doch zoo verviel men van Charybdis in Scylla, gelijk wij zien zullen.

1ste Afdeling. De veldslagen bij Metz.

In dit deel vinden wij BAZAINE met het Rijnleger bij Metz, achtervolgd door het Iste en IIde Duitsche leger (STEINMETZ en FREDERIK KAREL); terwijl Maarschalk MAC MAHON, na de nederlaag bij Wörth, aan het IIIde Duitsche leger (Kroonprins) in spijt van de daarbij ingedeelde talrijke cavalerie ontsnapt, uit allerlei brokstukken een nieuw leger bij Châlons samentrok. Volgens DE ROO (bladz. 4) was het land toen »reeds half verloren;» volgens STIELTJES »nog niet voor $\frac{1}{10}$ verloren als bekwame menschen de leiding overnamen.»

Alvorens verder te gaan moet ik de opmerking maken dat de aantekeningen van STIELTJES op dit tweede deel niet gelijke algemeene strekking hebben als die op het eerste. Zoo loopen zij wat de 1ste afdeling: »de veldslagen bij Metz» betreft, grootendeels over de quaestie of BAZAINE Metz al dan niet heeft willen verlaten. STIELTJES heeft de proces-stukken BAZAINE (1) blijkbaar niet gelezen; deze zouden hem overvloed van bewijzen aan de hand hebben gedaan voor zijne stelling, dat BAZAINE te Metz heeft willen blijven; en het schijnt mij toe dat DE ROO die stukken niet met de noodige aandacht of niet ten einde toe heeft geraadpleegd — hij eindigt met Sedan en de revolutie van 4 September, terwijl BAZAINE eerst 28 October capituleerde — anders zou hij zich over BAZAINE niet zoo weifelend, tegenstrijdig, en ten slotte zoo vergoelijkend hebben uitgesproken als hij deed. Ik zal intusschen STIELTJES' aantekeningen als draad blijven volgen en de mijne, waar aanvulling mij noodig voorkomt, daarbij te pas brengen.

Bladz. 24, waar DE ROO constateert, dat »de benoeming van den Maarschalk BAZAINE over het algemeen met bijzondere ingenomenheid werd ontvangen,» teekent STIELTJES aan: »die voorliefde voor BAZAINE na Mexico en vooral na Spicheren is onverklaarbaar en een der grootste fouten van de liberale partij.» Inderdaad was het voornamelijk deze partij die zijne benoeming doordreef; doch hoewel DE ROO (bladz. 25) beweert, dat BAZAINE zelf »weinig gesteld was op het opperbevel,» is bij het proces voldoende gebleken van onderhandsche *démarches*, o. a. van zijne echtgenoot, om het daaraan te leiden, — *démarches*, waaraan BAZAINE wel niet vreemd kan geweest zijn (I, bladz. 41—42 en I 2de, bladz. 359—361). Voorwaar geen gelukkige keus, vooral wat karakter betreft. Een zeer dapper soldaat, had hij in Mexico als opperbevelhebber niet uitgemunt en ernstige beschuldigingen beloopt, en »weinig dagen te voren wilden velen aan zijn verkeerd beleid, zijn gemis aan voortvarendheid, de nederlaag van FROSSARD bij Spicheren geweten hebben» (DE ROO, bladz. 24). Zoo ook STIELTJES, die op bladz. 189 aantekent dat »hij FROSSARD bij Spicheren in den steek liet.» Opzettelijk, volgens sommigen, uit berekening, om zijne reputatie vooreerst

(1) »Le procès du Maréchal BAZAINE» 1873, uitgegeven door de *Revue universelle* in 3 deelen, waarvan het eerste deel in 2 afleveringen. Parijs 1873.

niet in de waagschaal te stellen. En al is dit geen uitgemaakte zaak — voor den krijgsraad stond hij alleen als opperbevelhebber terecht — het heeft er al den schijn van, o. a. daarom dat hij zich niet in persoon ging overtuigen van den toestand van zijn IIde korps, hoewel Forbach slechts 20 minuten sporens van zijn toenmalig hoofdkwartier St. Avold verwijderd was.

De eerste dagen na zijn benoeming tot opperbevelhebber deelde BAZAINE het bevel nog tot zekere hoogte met den Keizer, die rechtstreeks of zijdelings invloed op de operatiën bleef oefenen, totdat hij zich in den morgen van 16 Augustus, vóór den slag van Rezonville, naar het kamp van Châlons begaf, en tegenover dat ingrijpen toonde BAZAINE zich niet zelfstandig. Voor den krijgsraad verklaarde hij zelfs dat hij zich toen beschouwde »comme en sous ordre,” hij vroeg »permissie” (I 2de, bladz. 253 en 255). Te dier zake meent DE ROO dat »de Maarschalk als volstreckte voorwaarde had moeten stellen, dat niemand dan hij bevelen zou kunnen geven” (bladz. 46), en STIELTJES teekent daarbij aan: »zeer juist.” — Ik meen dat dit, wat de leiding der operatiën betreft, vanzelf spreekt. »Le prince et le ministre peuvent donner des instructions, mais non pas des ordres militaires à un commandant en chef,” zeide NAPOLEON I in zijn »*Commentaires sur les campagnes d'Italie*,” en hiermede is, meen ik, het juiste standpunt aangegeven. Zij kunnen hem algemeene instructiën, wenken, raad, inlichtingen geven; en de minister heeft inmiddels te zorgen voor de aanvulling, versterking en organisatie van de strijdkrachten die noodig zijn om den oorlog voort te zetten; maar beiden moeten zich onthouden van ingrijpen in de oorlogshandeling zelve. Deze heeft de opperbevelhebber te leiden naar de wisselende omstandigheden en toestanden van het oogenblik, waarover hij alleen kan oordeelen, en waarvoor hij ook alleen verantwoordelijk is. Niet zelden wordt hij daarin echter belemmerd door kabinetsplannen, ver van het oorlogstoneel ontworpen. Maakt men hem zijn taak op die wijze te moeilijk, of geeft men hem bevelen waarmede hij zich niet kan vereenigen, wier opvolging hij verderfelijk acht, hij trede af. Doet hij dit niet, hij blijft verantwoordelijk. Beantwoordt hij niet aan de verwachting van de regeering, zij vervange hem. Maar zoolang hij gehandhaafd blijft, late men hem de noodige vrijheid om de operatiën naar eigen inzichten te leiden. Dit in het algemeen — lieux communs zoo men wil, doch die wel eens in herinnering gebracht mogen worden. Keeren wij thans terug tot BAZAINE.

Van den Keizer, die tusschen 8 en 12 Augustus weer van zienswijze veranderd was, ontving hij »naar door hem wordt medegedeeld in zijn werk »*l'Armée du Rhin*,” tegelijk met de opdracht van het opperbevel den bepaalden last (l'ordre impératif) om zonder verwijl de Moezel over te gaan en op de vlakten van Champagne terug te trekken” (DE ROO, bladz. 48—49). Dat opperbevel aannemende, nam hij tevens de verantwoording voor dien terugtocht op zich, verbond hij zich dus tevens dien last zonder verwijl op te volgen.

Wij zullen achtereenvolgens gaan zien hoe hij dit slechts schijnbaar deed. Ter bemanteling hiervan hooren wij hem voor den krijgsraad wel de restrictie maken: »il était convenu que nous continuerions notre marche sur Verdun sans cependant rien compromettre; cela n'avait rien d'absolu, cela était subordonné aux circonstances" (I 2de, bladz. 255—256); maar dat klopt niet met de bovenbedoelde »ordre impératif", en wij zullen nog wel andere restricties van BAZAINE vernemen. Zeker is het dat, toen hij optrad, de terugtocht achter de Maas vaststond, en reeds in algemeenen zin gelast was de verschillende legerkorpsen achter de Moezel terug te brengen »et de les échelonner sur la route de Verdun," hetgeen hij trouwens erkende (I 2de, bladz. 253). Doch eerst in den namiddag van den 13den gaf hij dienovereenkomstig nadere bevelen voor den 14den, die wij straks terugvinden.

Volgens DE ROO kon die operatie tengevolge van den toestand der bruggen ook eerst den 14den beginnen (bladz. 49). Niets belette echter om, in afwachting dat de 4 schraagbruggen over de Moezel gereed waren, reeds den 13den gebruik te maken van de twee vaste bruggen van Metz en van de spoorwegbrug ten einde althans den geheelen trein vooruit te zenden, zooals ook STIELTJES meent; en hier, waar zonder verwijl gehandeld moest worden, was dat te meer zaak. Bij eene behoorlijke marschregeling zou dan het geheele leger den 14den 's avonds op den linkeroever vereenigd zijn geweest, en den 15den den marsch op Verdun ongestoord hebben kunnen vervolgen; zelfs in den morgen van den 16den vond de Keizer den directen weg daarheen nog geheel vrij. Doch BAZAINE liet den 13den ongebruikt voorbijgaan, niettegenstaande herhaalden aandrang van den Keizer tot spoed, en ongeacht de ingekomen berichten dat de uiterste voorhoeden van het IIIde en IIde Duitsche leger reeds de Meurthe en de Moezel bij Nancy, Pont à Mousson en Corny bereikt hadden. Hij bleef lijdelijk en gebruikte zelfs zijne talrijke cavalerie niet tot verkenningen, hoewel hij volstrekt niet op de hoogte was der tegenpartij, zelfs niet van het Iste leger, dat vlak tegenover hem stond (DE ROO, bladz. 50—53). Hij heeft blijkbaar geen zin in dien reeds bevolen terugtocht naar Châlons. Nog in den laten avond van den 13den doet hij eene poging om den Keizer daarvan terug te brengen. De vrees kwam toen eensklaps bij hem op »dat een overgang op den linker Moezeloever een ongunstig gevecht tengevolge zou kunnen hebben, en hij achtte het daarom verkieselijk hetzij om den vijand af te wachten, hetzij om hem door eene algemeene offensieve beweging tegemoet te gaan" (DE ROO, bladz. 51). — Het eerste »zeer gevaarlijk," het laatste »nog gevaarlijker" annoteert STIELTJES. — Afwachten, was den vijand den tijd geven tot omtrekken, terwijl tot eene algemeene offensieve beweging BAZAINE zich, volgens eigen verklaring, nog de noodige inlichtingen moest verschaffen, zoodat dit slechts een vaag denkbeeld zijn kon; de terugtocht over de Moezel had daarentegen onder het geschut van Metz veilig kunnen geschieden, zooals de volgende dagen ten overvloede bewezen werd. Zooals terstond bleek vonden

die plannen tot offensieve retours bij den Keizer weinig instemming, en BAZAINE liet ze dan ook vallen.

Tot die plannen, waarvoor hij permissie vroeg, zou ook behoord hebben dat waarvan hij in zijn werk »*l'Armée du Rhin*» gewaagde, namelijk »om den vijand, die bezig was zijn flankmarsch naar de Moezel te verrichten, in twee deelen te scheiden, en door de vallei van de Moezel naar Frouard (bij Nancy) te trekken, ten einde zijne geliefkoosde stelling van de Haies te bezetten. Dit was eene »Napoleontische conceptie,» meent DE ROO (bladz. 54), maar hij betwijfelt hare uitvoerbaarheid in den gegeven toestand van het Fransche leger. — »*Had kans van slagen gehad, mits vroegtijdig genoeg aangevangen, bijv. reeds den 14den,*» teekent STIELTJES aan. — Tot eene conceptie als DE ROO bedoelt, moet men beter op de hoogte van den toestand zijn dan BAZAINE was, en BAZAINE's eigen woorden wettigen den twijfel of hij ze zelfs après-coup in dien zin heeft opgevat. Den vijand in twee deelen scheiden om deze dan elk afzonderlijk te slaan en te vervolgen: goed, dat zou Napoleontisch geweest zijn; maar den vijand in twee deelen scheiden, of juist door den vijand heen de stelling de Haies te gaan bezetten en dus weer lijdelijk te blijven, welk groot resultaat kon dat opleveren? Voor eene werkelijk Napoleontische conceptie, op kennis van zaken gegrond, was hier intusschen kans van slagen, dit erken ik. Van 14 tot 16 Augustus toch verkeerde het IIde Duitsche leger, door de Moezel in twee deelen gescheiden en met het Fransche leger op zijn flank, werkelijk in een zeer gevaarlijken toestand (DE ROO, bladz. 111); den 16den was er een soort van weifeling, van stilstand bij dat leger, trokken geen nieuwe troepen over de Moezel; dit geschiedde eerst 17 Augustus. Maar de uitvoering vereischte groote voortvarendheid, energie en beleid om het gevaar niet aan de zijde van den aanvaller te brengen, want 16 Augustus was het geheele IIIde Duitsche leger reeds aan de Meurthe vereenigd, en stond het over Frouard in verband met het IIde leger (DE ROO, bladz. 39—40). De korpsen van dit leger, die vóór 17 Augustus de Moezel hadden overschreden, konden intusschen verloren zijn gegaan. Uit de proces-stukken blijkt van die zoogenaamde Napoleontische conceptie echter hoogstens van een denkbeeld tot »un mouvement sur Nancy,» of tot »une démonstration à Pont à Mousson,» waaraan BAZAINE zelf geen gewicht wilde toegekend zien (I 2de, bladz. 255 en 258). Alles even vaag, schijn.

En indien BAZAINE werkelijk offensief te werk had willen gaan, dan zou hij daartoe den 14den bij Borny gelegenheid hebben gevonden. Zooals men weet werd de achterhoede van het Fransche leger, dat in den morgen den terugtocht over de Moezel begonnen was, hier, tegen den avond, aangevallen door gedeelten van het Iste leger, en hadden de Franschen vooral in den aanvang verreweg de overmacht (DE ROO, bladz. 63); maar zij bepaalden zich in hoofdzaak tot de verdedigende rol. En indien BAZAINE werkelijk Metz had willen verlaten, dan had hij zich door dien aanval bij Borny niet

moeten laten binden. Hij ging er echter terstond in persoon op in; hij greep dien aanval aan als eene welkome gelegenheid om den terugtocht over de Moezel vooreerst te staken, en met het geheele leger op den rechteroever terug te keeren! Den 15den was het dus met den afmarsch weer à recommencer, maar intusschen had het IIde leger geruimen tijd gewonnen om zich te orienteeren en zijne omtrekkende beweging voort te zetten.

En hoe was die afmarsch geregeld? Het Fransche leger »dat op één weg eene ruimte van 36, volgens sommigen zelfs van 50 uren gaans zou hebben ingenomen,» werd, nadat de Moezel over 7 bruggen zou zijn gepasseerd, verder »op een enkelen weg, dien van Gravelotte, in beweging gesteld» (DE ROO, bladz. 72—73). — »Is een beetje overdreven, met 120 kilom. rekent men ruim,» zegt STIELTJES, en citeert te dier plaatse LEWAL, *Etudes de guerre, tactique de marche*, Paris 1876. — Ik moet er nog bijvoegen dat DE ROO had moeten spreken van Fransche »lieues» (1); doch op eenige kilometers komt het niet aan bij de onzinnigheid om voor een leger van 122.000 man infanterie, 13.000 paarden en 540 vuurmonden (DE ROO, bladz. 48) benevens een talrijken trein, een enkelen weg aan te geven, een defilé van 15 kilometer van Metz tot Gravelotte vormende, terwijl vier wegen beschikbaar waren. »Eene onbeschrijfelijke verwarring was hiervan het gevolg, die oorzaak was dat de korpsen noch op den 14den, noch op den 15den de hun voor die dagen aangewezen stellingen konden innemen. Eerst in den morgen van den 15den kwam er eenige verbetering in dien toestand. Een groot deel van den trein werd te Ban St. Martin achtergelaten, en een gedeelte van het leger langs den weg van Lorry (lees: Lessy) in beweging gesteld. Maar het kwaad was geschied en de gevolgen zouden niet uitblijven» (DE ROO, bladz. 73—74). Aan wie de schuld? De rede-neering van DE ROO (bladz. 74—75) tot beantwoording van die vraag, waarbij hij het grootste deel der schuld geeft aan BAZAINE's generalen staf, kon positiever geweest zijn en is niet geheel juist. Ik wil vooreerst trachten met de proces-stukken eenigszins te praeciseeren. De Generaal LEBRUN, de eerste sous-chef van den generalen staf onder den Keizer en LEBOEUF, dus vóór 13 Augustus, getuigde voor den krijgsraad: »J'appris que la préparation du travail (de marschregeling) n'avait pas été laissée aux soins de cet état-major (van BAZAINE), et que les mesures avaient été prises ou ordonnées par les soins du général en chef. Je n'ai pas à en rechercher les motifs, je constate le fait.» Dit feit blijkt ook uit de straks te vermelden verklaring van Generaal JARRAS. En de president van den krijgsraad, de Hertog van AUMALE, zeide: »Je ferai observer que cet ordre (de marschorder van BAZAINE van 13 Augustus) n'indique que les routes à partir de Gravelotte; il n'indique pas les routes secondaires» (I 2de, bladz. 396—399). Hiermede wil ik geenszins BAZAINE's generalen staf en

(1) Dit geldt ook voor bladz. 288 en 297 van DE ROO.

meer bepaald den chef van dien staf, Generaal JARRAS, vrijpleiten zooals straks zal blijken; mijne preciseering dient alleen om aan te toonen dat BAZAINE de hoofdschuldige was. Ik ben het ook niet eens met DE ROO »dat de opperbevelhebber slechts in het algemeen te bepalen heeft in welke *richting* en op welk *uur* de afmarsch zal geschieden, terwijl de staf de *bijzonderheden* heeft te regelen” (bladz. 74). De opperbevelhebber dient wel degelijk ook *de te volgen hoofdwegen* aan te geven en *de algemeene samenstelling van de marschcolonnen*. BAZAINE nu, de wegen aangevende »à partir de Gravelotte,” gaf dus daarmede tevens tot Gravelotte het gezegde défilé als eenigen weg aan. En dat DE ROO er eigenlijk ook zoo over denkt, blijkt indirect uit hetgeen hij zegt op bladz. 77. »Het ongebruikt laten van de drie noordelijke wegen (van Metz naar de Maas voerende), die van Lessy, van Lorry en van Briey, is aan velen zoo onverklaarbaar voorgekomen dat zij daarin opzet en zelfs verraad hebben gezien;” maar DE ROO gelooft niet »aan een lang te voren beraamd plan van den Maarschalk om te Metz te blijven; hij heeft zich daar laten insluiten omdat hij eigenlijk zelf niet wist wat hij wilde, omdat hij niet genoeg doordrongen was van de gebiedende noodzakelijkheid om tot elken prijs achter de Maas te komen.” — STIELTJES annotteert: »het is toch duidelijk genoeg aangewezen, het eerst door D’ANDLAU: »Metz, campagne et négociations 1871,” dat BAZAINE Metz niet heeft willen verlaten.” — DE ROO moet trouwens zelf erkennen, dat BAZAINE »nooit goede redenen heeft opgegeven waarom hij de wegen van Lessy en Lorry ongebruikt heeft gelaten. En wat den weg van Briey betreft, deze werd, zooals de Maarschalk in »*l’Armée du Rhin*” mededeelt, niet gebezigd om twee redenen. Vooreerst omdat hij in de nabijheid van de stad groote moeilijkheden voor den afmarsch aanbood. Maar bovendien omdat men een aanval vreesde van de zijde van Thionville, en deze weg met het oog daarop te veel blootgesteld was. . . . Voor den krijgsraad wierp hij (echter) dat sprookje van dien aanval van de zijde van Thionville ver van zich af. Maar toch gaf hij geene andere reden aan waarom geen partij was getrokken van den weg over Briey.” — DE ROO erkent dus indirect dat BAZAINE het gebruik maken van die wegen had moeten voorschrijven, en deze kende ze door zijn vroeger commando te Metz. Maar neen, hij geeft slechts één weg aan tot Gravelotte, en juist den meest blootgestelden aan een zeer waarschijnlijken aanval. De Moezelbruggen ten zuiden van Metz toch waren niet vernield geworden — *onbegrijpelijke nalatigheid*: STIELTJES — en niettegenstaande men den 13den bij het hoofdkwartier wist dat Pont à Mousson reeds door de Pruisen bezet was, werden de defilés van Gorze, van de Moezel naar het plateau van Gravelotte voerende, zelfs niet bewaakt. Is het niet of BAZAINE zich wilde laten omtrekken om te Metz te kunnen blijven; en getuigt daarvoor ook niet zijn onuitgevoerd gebleven last van den 15den tot ontbinding van den hulptrein, en zijn gezegde van den 15den tot den Chef d’escadron SERS: »si j’étais libre je ne passerais pas la Meuse” (I 2de,

bladz. 413 en 417)? Voor den krijgsraad heette het nu wel dat hij slechts wilde teruggaan tot Fresnes op den weg naar Verdun, en op deze vesting steunende wilde manoeuvreeren; maar de regeerings-commissaris, Generaal POURCET, zeide te dier zake terecht: »on doit reconnaître que le secret de ce plan d'opération (?) fut bien gardé, attendu qu'il n'en avait jamais été question jusqu'au moment des débats et qu'il n'en existe trace nulle part" (III, bladz. 22). Alles te zamen genomen en in verband gebracht met latere gegevens kan ik de hier besproken onzinnige marschregeling onmogelijk met DE ROO (bladz. 77—78) toeschrijven »veeleer aan die onverschilligheid en zorgeloosheid, waardoor de Fransche legeraanvoering zich in dezen geheelen veldtocht op zoo treurige wijze gekenmerkt heeft," een laissez-aller, dat overigens niet te ontkennen is. Ik denk hier met die »velen" en met STIELTJES aan opzet. Schijnbaar ging BAZAINE met den Keizer mée zoolang deze bij het Rijnleger nog aanwezig was, maar feitelijk werkte hij toen reeds tegen.

Alvorens verder te gaan kom ik, naar aanleiding van die marschregeling, terug op den generalen staf, meer bepaald op Generaal JARRAS, omdat daaruit leering te putten is. Deze werd tegen zijn zin benoemd tot chef van den generalen staf onder BAZAINE. De betrekking stond hem tegen, verklaarde hij voor den krijgsraad, maar zijne relatiën met den Maarschalk waren tot dusver goed gebleven. Doch na zijne benoeming? »Dès les premiers moments le Maréchal BAZAINE m'a tenu complètement à l'écart. . . dès le premier jour mr. le Maréchal BAZAINE m'a réduit aux fonctions d'un secrétaire; je n'ai plus été pour lui qu'un agent passif;" de Maarschalk geeft buiten hem om bevelen aan de legerkorpsen, confereert buiten hem om met de chefs van diensten, werkt buiten hem om en zonder zijn voorkennis met zijn sous-chef, doet hem geen mededeeling van ingekomen berichten, enz. BAZAINE zelf verklaarde: »je n'avais aucune espèce de méfiance (jegens Generaal JARRAS), mais j'avoue que nos caractères ne sympathisaient pas" (I 2de, bladz. 350—358). Ziedaar een onmogelijke verhouding tusschen opperbevelhebber en chef van den staf, en toch bleef JARRAS op zijn post, meenende zijn plicht te doen. Terecht zeide de regeerings-commissaris: »nous devons déplorer l'attitude effacée et passive qu'accepta dès le début le Général JARRAS, chef d'état-major. Il ne pouvait, selon nous, se laisser annihiler, car il avait à remplir des obligations qui engageaient dans une certaine mesure sa responsabilité, et dont il ne dépendait pas du commandant en chef de le dispenser." — Zeer juist. — »Pour que ces devoirs puissent être remplis efficacement, il est d'une nécessité absolue qu'une confiance complète règne entre le commandant en chef et son chef d'état-major. Il faut que celui-ci connaisse, non seulement les projets arrêtés, mais encore la pensée intime de son général, car c'est ainsi seulement qu'il pourra le suppléer au besoin" (III, bladz. 21). — Andermaal zeer juist. Een chef van den staf, die zich zoo laat miskennen, voorbijgaan en tot secretaris vernederen, deugt niet voor die hooge betrekking, welke ook

zijne bekwaamheden zijn mogen. Wat helpen trouwens die bekwaamheden, waar hij niet veel meer is dan een schrijver? Met toch te blijven toont hij gemis aan karakter, geen besef te hebben van zijne zedelijke verantwoordelijkheid, en zijn plicht in den hoogerem zin begrijpt hij ook niet, hoe ijverig en nauwgezet overigens. Een chef van den staf is niet *maar* het orgaan van den opperbevelhebber, maar zijn vertrouwde, zijn *verantwoordelijke* raadsman. Een chef van den staf moet invloed kunnen hebben en ook hebben; dit geldt eigenlijk voor alle chefs van diensten, anders zijn zij niet op hun plaats; en hoe dieper besef van zedelijke verantwoordelijkheid, hoe beter plichtsbesef. Ter zake van die verantwoordelijkheid hield een hoofdchef van dienst eens tegen mij de volgende redeneering: »indien de minister mij opdraagt te gelasten dat de troep voortaan op het hoofd zal loopen, dan zal ik mij de opmerking veroorloven dat de mensch geschapen is om op de voeten te loopen; doch volhardt hij niettegenstaande, dan geef ik de order, dan ben ik verantwoord"! Uit de proces-stukken is het mij niet gebleken dat JARRAS zelfs bedenkingen tegen BAZAINE's marsch-regeling maakte, en zijn antwoord voor den krijgsraad: »le 14 l'armée se mit en mouvement sur les ordres qui avaient été envoyés par mr. le Maréchal" (I 2de, bladz. 388), geeft te verstaan dat hij er geen maakte. Dat den 15den een deel van het leger den weg over Lessy volgde, was waarschijnlijk te danken aan het initiatief van den Luitenant-Kolonel DE VILLENOSY, die »effrayé et inquiet" over de opeenhooping en de wanorde op den eenigen weg naar Gravelotte, JARRAS den 14den waarschuwde (I 2de, bladz. 415). Al blijft dan ook BAZAINE de hoofdschuldige, Generaal JARRAS is in mijn oog een medeschuldige. Overigens had BAZAINE zeker redenen om zijne »pensée intime" voor hem te verhelen.

Gelijk te verwachten was werd het Fransche leger den 16den op zijn terugtocht in de linkerflank aangevallen, en wel bij Mars la Tour—Vionville, in de nabijheid van Metz. »Gedurende den geheelen loop van den slag, schrijft DE ROO (bladz. 85), toonde de Maarschalk een bijzondere bezorgdheid voor zijn linkervleugel, voor het gedeelte van zijn stelling tusschen Rezonville en Metz. Voor zijn persoon stelde hij zich daar, aan dien vleugel, namelijk bij Gravelotte op, en naar dit gedeelte van het slagveld deed hij in den loop van den dag herhaaldelijk troepen oprukken, die elders van meer nut hadden kunnen zijn. De Maarschalk vreesde, naar hij later heeft verklaard, dat de vijand, die van Gorze en Ars aan de Moezel oprukte, zich tusschen zijn linkervleugel en Metz plaatsen en hem van de vesting afdringen zou." — »*Dat bezorgd zijn van BAZAINE om van Metz afgesneden te worden, is, volgens STIELTJES, het beste bewijs voor de stelling: dat het nooit in ernst zijn plan is geweest Metz te verlaten. Men kan niet naar de Maas willen marcheerden en tegelijk met Metz in verband blijven. Het doel van den marsch naar de Maas was juist om van Metz afgesneden te worden. Er bestaat dus alle reden om aan een PARTI PRIS, aan verraad te denken. Vergelijk: »Metz,*

campagne et négociations.” Te dier zake schrijft DE ROO nog op bladz. 91, dat, zoo de Maarschalk BAZAINE slechts eene meer offensieve houding had aangenomen, het IIIde korps (van het IIde leger) — de Brandenburgers, die gedurende het grootste deel van den dag tegen eene bijna tweevoudige overmacht te strijden hadden (bladz. 84) — »waarschijnlijk eene geduchte nederlaag zou hebben ondergaan. Maar de Maarschalk *dacht bovenal aan zijn linker-vleugel* en zijn verbinding met Metz en trok weinig of geen partij van zijn overmacht.” STIELTJES onderstreepte. Die lijdelijke houding van BAZAINE is bovendien een nieuw bewijs tegen den ernst van zijne reeds besproken offensieve voornemens van den 13den.

Het gevolg van den slag van Rezonville was, dat de Duitschers meester bleven van Mars la Tour en Vionville en daardoor van den zuidelijksten weg naar Verdun (DE ROO, bladz. 102). »Maar ook de weg over Doncourt en Conflans was nu voor de Franschen afgesloten, zoo vervolgt DE ROO, want het was niet doenlijk, althans uiterst gewaagd, met den vijand in de nabijheid in die richting op te rukken. Wilde de Maarschalk BAZAINE nu nog langs die wegen aftrekken, dan moest de vijand eerst teruggeworpen en dus een nieuwe veldslag, evenwel onder ongunstiger verhouding dan op den 16den, geleverd worden. Zoo hij daartoe niet besloot, dan bleef slechts de aftocht in noordelijke richting over, die wel is waar ook niet zonder bezwaren, maar toch uitvoerbaar was. Het zou daarbij wellicht noodig zijn een deel van het leger op te offeren, maar wat deed dit ter zake als op die wijze het hoofddoel, de vereeniging met MAC MAHON, werd bereikt? Doch *in elk geval moest ééne zaak vermeden worden: nooit moest men zich binnen Metz laten insluiten.* Want dat het Fransche leger, eenmaal ingesloten, niet licht meer buiten de vesting zou komen was gemakkelijk te voorzien.” De onderstreping is van STIELTJES, het zal straks blijken met welke beteekenis. Verder teekent hij hier ter plaatse aan: »*deze redeneering gaat geheel mank. Den 16den stond leger tegen leger op een beperkt terrein. Maar BAZAINE in Metz en de Pruisen in een wijden kring er om heen, was een heel andere toestand, waarbij de kansen van doorbreken veel gunstiger stonden.*”

»Ongelukkig echter, zoo vervolgt DE ROO (bladz. 103), oefenen vestingen op vele legeraanvoerders eene aantrekkende kracht uit, waaraan zij zich niet licht kunnen onttrekken. Ook de Maarschalk BAZAINE schijnt niet geheel vrij van dien invloed te zijn gebleven. De onvoldoende toestand der forten, de vrees dat Metz, zoo het leger wegtrok, verloren zou gaan, waren voor den Maarschalk nadere drangredenen om zoolang mogelijk bij de vesting te verwijlen.” — *Als DE ROO dit erkent, moest hij toch ingezien hebben dat BAZAINE nooit in ernst er aan gedacht heeft Metz te verlaten* (STIELTJES). — »Daarbij kwam vermoedelijk nog eene andere reden” — zoo vervolgt DE ROO op dezelfde pagina — namelijk, dat BAZAINE tevreden was ontslagen te zijn van den belemmerenden invloed van den Keizer en zijn omgeving. »Ook daardoor trok Metz, meer dan Verdun hem aan.” — *Alweer een bewijs dat BAZAINE te Metz blijven wilde, MET OPZET* (STIELTJES).

»En zoo is het geschied, dat hij het gunstige oogenblik om de Maas-linie te bereiken ongebruikt heeft laten voorbijgaan, en zich twee dagen later onherroepelijk binnen Metz zag opgesloten. Maar vooraf zou nog een veldslag geleverd worden, die, even moorddadig als die van Rezonville, daarmede deze eigenaardigheid gemeen heeft, dat de opperbevelhebber van het Fransche leger niets deed van hetgeen noodig was om dien veldslag te winnen en dezen daardoor verloor" (DE ROO, bladz. 103—104). — Is dit niet met andere woorden erkennen, dat BAZAINE de kansen om de Maas-linie te bereiken moedwillig, met opzet heeft verspeeld, zooals trouwens nader blijken zal.

Die nieuwe veldslag was die van Gravelotte—St. Privat op 18 Augustus, in welke boogstelling bewesten en nader bij Metz BAZAINE zijn leger den 17den had teruggetrokken, om schijnredenen, die wij straks vernemen zullen.

»Het schijnt wel, zegt DE ROO (bladz. 111—112), dat in die dagen allerlei combinatiën het hoofd van den Maarschalk hebben doorkruist. In zijn berichten aan den Keizer doet hij het steeds voorkomen alsof hij geen ander plan had dan den terugtocht op Châlons. Voor den krijgsraad verklaarde hij echter, dat zijn plan niet geweest was om achter de Maas te gaan. Hij wilde slechts terugtrekken tot Fresnes, op den weg naar Verdun, en gesteund op die vesting manoeuvreeën." — Hierover hebben wij Generaal POURCET reeds gehoord. — »Doch op een ander oogenblik zeide hij weder, dat de Keizer hem gelast had toch vooral niets te wagen en dat hij zich derhalve niet tusschen de Moezel en de Maas kon werpen. Hij schijnt dan ook niet afkeerig te zijn geweest van het denkbeeld om voor goed te Metz te blijven, waarbij hij waarschijnlijk van de onderstelling uitging, dat hij niet zou kunnen worden ingesloten. Dan kon het leger altijd buiten de vesting blijven en, daarop steunende, telkens tot den aanval overgaan. Op die wijze zou een aanzienlijk deel van de vijandelijke strijdkrachten bij Metz worden vastgehouden, en in zooverre was er voor dit denkbeeld — dat de Maarschalk ook met den Keizer schijnt besproken te hebben — wel iets te zeggen." — STIELTJES, deze laatste woorden onderstrepende, voegt daaraan toe: »maar vroeger heeft DE ROO gezegd dat het leger, in Metz blijvende, er niet meer uit kon, zie bladz. 102. En dan moest het zich, eene week vroeger of later, overgeven UIT HONGER." — Natuurlijk, Metz in zijn val meeslepende. Doch BAZAINE met zijne contradicties, waarop ik terugkom, voor een oogenblik daarlatende: hoe kan DE ROO op bladz. 112 schrijven dat er voor het blijven bij Metz »wel iets te zeggen was," na op bladz. 102 te hebben geschreven »dat men zich nooit binnen Metz moest laten insluiten," en dat zelfs zoo noodig een deel van het leger moest worden opgeofferd om »het hoofddoel, de vereeniging met MAC MAHON" te bereiken? Is dat ook geen contradictie?

DE ROO geeft en heeft geen duidelijk beeld van BAZAINE. Het eene oogenblik schijnt hij hem te verdedigen, het andere te veroordeelen; op de eene plaats acht hij hem in staat tot eene »Napoleontische conceptie" (bladz. 53—54), op een andere niet opgewassen tegen de moeilijke taak die

hem ten deel was gevallen (bladz. 114); »zijne aarzelingen, zijn besluiteloosheid en zijn verkeerde maatregelen» zijn op bladz. 114 een gevolg daarvan »dat hij den toestand niet beheerschte,» terwijl DE ROO die ongehoorde marschregeling van 14 en 15 Augustus toeschreef »veeleer aan onverschilligheid en zorgeloosheid.» Dat is hinken op twee gedachten, en het blijft hinken bij DE ROO omdat hij niet is doorgedrongen tot de »pensée intime» van BAZAINE, die den sleutel geeft tot al zijn handelingen. Zijne bekwaamheid als legerhoofd, die ik niet hoog schat, daarlatende, was BAZAINE een sluw eierzuchtige, die eene staatkundige rol wilde spelen en daaraan zijn leger en zijn land heeft opgeofferd. Gedienschtig voor den Keizer had hij tevens stekken weten te steken bij de oppositie, en zoo zijne benoeming tot opperbevelhebber weten te bewerken. Eenmaal aan het hoofd van het eenige deugdelijke leger dat Frankrijk bezat, de zwakke positie van het keizerrijk kennende, en voorziende dat eene politieke crisis op handen was, wilde hij vooreerst de kat uit den boom kijken, zich isoleeren, vrij blijven, tijd winnen en zijn leger zooveel mogelijk intact houden, ten einde te gelegener uur als arbiter bij den vrede te kunnen optreden, en van Frankrijk's toestand op de eene of andere wijze ten eigen bate partij te trekken. Doch laten de feiten vooreerst verder spreken.

Bladz. 114—115 zegt DE ROO: »de slag van den 16den Augustus bracht den Maarschalk nog meer in de war. De Pruisen waren daar, naar hij later verklaarde, veel krachtiger opgetreden dan hij verwachtte. Daaruit — zoo redeneert namelijk DE ROO verder — leidde hij waarschijnlijk af, dat hij weldra met de twee legers van STEINMETZ en van Prins FREDERIK KAREL, dus met eene groote overmacht, te doen zou hebbel. De marsch naar de Maas kwam hem nu nog bezwaarlijker voor dan vroeger. Hij wist nu minder dan ooit wat hij zou doen. Maar terwijl de Maarschalk nog tot geen besluit gekomen was, ontving hij in den avond van den 16den een bericht, dat aan zijne weifelingen een einde maakte.» Namelijk, de mededeeling van Generaal SOLEILLE, bevelhebber van de artillerie, »dat dien dag een derde tot de helft van den geheelen munitievoorraad was verbruikt, en dat het noodig zou zijn in den nacht nieuwe caissons uit Metz te doen komen.» Zooals later bleek, was dat bericht van den Generaal SOLEILLE — die ziek en daarenboven dien dag gekwetst was — zeer overdreven, terwijl het zich terstond als voorbarig teekende, want »nauwkeurige opgaven toch kon de Generaal SOLEILLE op dat tijdstip nog onmogelijk van de verschillende afdelingen van het leger ontvangen hebben.» Maar BAZAINE deed geen nader onderzoek, »verkeerde bovendien in de meening dat er ook reeds gebrek was of spoedig zou zijn aan levensmiddelen,» en achtte het daarom noodig terug te gaan op Metz, waaraan, zegt DE ROO (bladz. 116), »het tweeledig voordeel verbonden was dat hij zich van den vijand verwijderde en tot zijne hulpbronnen naderde.» — Dat eerste voordeel was hier wel van geheel negatieven aard; en wat het tweede betreft, de

regel is toch dat munitie en levensmiddelen komen tot het leger, en niet omgekeerd.

Ter zake van de munitie constateerde de acte van beschuldiging tegen den Maarschalk BAZAINE: »dat elk soldaat van 144 patronen was voorzien, dat gemiddeld in de slagen van den 14den en den 16den verbruikt waren 17 patronen per man en dat derhalve elk soldaat nog in 't bezit was van 127 patronen.” — »Die redeneering, zegt DE ROO (bladz. 118), is volkomen onjuist. Bij elken veldslag zijn er korpsen, die weinig of in 't geheel geen deel nemen aan 't gevecht; andere, die den geheelen dag in 't vuur zijn. Bij de eerste zullen de soldaten, als de slag geëindigd is, nog al hunne patronen hebben; bij de andere zullen wellicht alle patronen zijn verschoten. Het totaal-cijfer van de aanwezige patronen kan dus nog vrij voldoende zijn en toch kan er bij sommige korpsen volslagen gebrek aan munitie bestaan.” — »DE ROO ziet voorbij, repliceert STIELTJES, *dat als er slechts $\frac{17}{144}$ of $\frac{1}{9}$ van de patronen zijn verschoten, niet veel troepen gebrek kunnen hebben gehad,*” rekest daarna uit dat »11.800 HOOGSTENS dus al hun patronen hadden verschoten, meer waarschijnlijk het dubbele aantal het halve getal, en zegt: »welnu laat die troepen zonder voldoende munitie in Metz achter en vervolgt den marsch met de rest,” hetgeen hij ook toepast op de batterijen die gebrek aan munitie hadden. — In werkelijkheid was slechts verbruikt $\frac{1}{4}$ van de artillerie-munitie, $\frac{1}{16}$ van de infanterie-patronen (III, bladz. 24). Ter zake van de munitie, te Metz aanwezig, releveert STIELTJES eene tegenstrijdigheid van DE ROO, bladz. 120, die eerst zegt dat »de daar aanwezige voorraad uiterst beperkt was” en eenige regels verder: »bij het einde van den slag van den 18den, was er bij verschillende korpsen groot gebrek aan munitie, maar dit deed toen minder ter zake omdat het leger de vesting achter zich had en op deze kon terugtrekken.”

»Met den toestand der levensmiddelen was het nog erger gesteld” (DE ROO, bladz. 121), dat is te zeggen de noodige »voorraad” was er wel, maar hij was niet waar hij wezen moest, namelijk wel bij het konvooi te Ban Saint-Martin, maar niet bij de korpsen; en ook daarom meende BAZAINE zich te moeten opstellen bij Metz en bij de voertuigen, die dan op de plaats blijven en achtergelaten konden worden (DE ROO, bladz. 123—124). STIELTJES maakte hierbij geen kanteekening, maar releveerde bladz. 140 de mededeeling van DE ROO, dat den 16den bij Gravelotte 80.000 rations werden weggegooid, en onderstreepte de plaats waar DE ROO vermeldt: »dat door de intendance te Etain, Conflans en vooral te Verdun groote voorraden ten behoeve van het in aantocht zijnde leger waren bijeengebracht.” — Conflans en Etain verdeelen den weg van Metz naar Verdun, twee dagmarschen, zoo ongeveer in drie gelijke deelen. Het naderen van Verdun zou dus eerder hebben moeten geschieden langs dezen weg, die bovendien veiliger was, dan langs den weg van Fresnes, waarvan BAZAINE hiervoren gewaagde. Ik kom straks op die quaestie van de levensmiddelen en de munitie terug.

Volgens DE ROO, bladz. 126, blijft het »eene moeilijke vraag of het besluit van den Maarschalk BAZAINE om op den 17den op Metz terug te gaan te rechtvaardigen is,» en, na de getuigenissen van eenige der korpscommandanten voor den krijgsraad vermeld te hebben, komt hij op bladz. 130 tot de volgende conclusie. »Dat het Fransche leger, den 17den vroegtijdig den aanval hervattende, eene overwinning zou hebben behaald, is wel aan te nemen, en dat de gevolgen daarvan onberekenbaar zouden geweest zijn, is aan geen twijfel onderhevig. Maar dit is een oordeel *après-coup*. Welke voorstelling maakte de Fransche opperbevelhebber zich van den vijand? Welke opvatting had hij van den toestand van munitie en levensmiddelen? Daarop komt het aan, wanneer men beoordeelen wil in hoeverre zijn teruggaan op den 17den te verdedigen is. Niet op den toestand zelve, maar op de voorstelling, die de Maarschalk zich van den toestand maakte. Daarentrent wordt het meeste licht gegeven door het bericht, dat de Maarschalk den dag van den slag van Rezonville 's avonds om 11 uur aan den Keizer afzond.» — In dat bericht nu meldt hij, dat het leger zich na een hardnekkig gevecht in zijn positiën heeft gehandhaafd, motiveert hij zijn teruggaan, waarop het hier aankomt, enkel met de noodzakelijkheid om zich van nieuwen voorraad munitie en levensmiddelen te voorzien, en zegt verder dat hij waarschijnlijk genoodzaakt zal zijn den weg naar Verdun over het noorden te nemen, doch dat dit afhangt van de tijdingen die hij van de samentrekking van de legers der Prinsen zal ontvangen. — Bij de woorden »die de Maarschalk zich van den toestand maakte,» die STIELTJES onderstreepte, teekent hij aan: »Goed als men aanneemt dat de Maarschalk te goeder trouw handelde, niet wanneer men meent een verrader in hem te zien. Dan kan men aannemen dat het zoogenaamde gebrek aan munitie en levensmiddelen slechts een VOORWENDSEL is geweest, dat in het rapport aan LOUIS BEAUHARNAIS op den voorgrond wordt geplaatst.» — Alvorens mij bij de bedoeling dezer aantekening aan te sluiten, wil ik vragen: maar wat deed BAZAINE om juiste gegevens te krijgen omtrent munitie en levensmiddelen? En verder: wat, om een juiste voorstelling te krijgen van den vijand? Immers niets. En meer licht, ter rechtvaardiging van zijn teruggaan op Metz — de vraag door DE ROO gesteld — geeft zijn bericht aan den Keizer mij althans niet. Meer licht omtrent de mogelijkheid om den 17den den marsch naar Verdun voort te zetten kan men daarentegen putten uit de bovenbedoelde getuigenissen der korpscommandanten voor den krijgsraad. Maarschalk LEBOEUF verklaarde, dat er genoeg munitie en levensmiddelen waren om te Verdun te komen, en zou, geraadpleegd zijnde, »veeleer van gevoelen zijn geweest om den volgende dag den strijd te hervatten, maar, voegde hij er bij, wanneer men geen opperbevelhebber is, is het zeer gemakkelijk aldus te redeneeren, en de Maarschalk BAZAINE wist wellicht — wat ons onbekend was — dat de vijand reeds de Maas bereikt, dat hij ons reeds overvleugeld had»; volgens hem was er »geen onmogelijkheid (om den 17den voort te rukken of slag

te leveren), maar er behoorde veel stoutheid toe." Maarschalk CANROBERT, wijzende op de dapperheid waarmede de Franschen den 16den gevochten hadden, en wiens korps (VI) het eenige was dat gebrek had aan munitie en levensmiddelen, geloofde insgelijks »dat het mogelijk zou geweest zijn op te rukken," maar voegde er tot tweemaal toe bij dat hij zich wel wachte dit categorisch te verzekeren, en nam aan »dat er redenen waren om voorzichtig te zijn." De derde van de daaromtrent ondervraagde korpscommandanten, Generaal LADMIRAULT, verklaarde tot tweemaal toe »dat hij niet geaarzeld zou hebben (tot het voortzetten van den aanval) over te gaan indien hij het opperbevel had gevoerd," onder bijvoeging »dat hij mogelijk niet geslaagd zou zijn, maar dat in geval van slagen de gevolgen onmetelijk zouden geweest zijn." Geen hunner, hoewel zich, zooals begrijpelijk is, zoo weinig bezwarend voor hun oud-chef als mogelijk was uitlatende, wellicht tevens uit bewustheid dat zij zich wel wat meer hadden moeten laten gelden, — geen hunner zou zich dus hebben laten terughouden door de quaestie van munitie en levensmiddelen, de hoofdmotieven van BAZAINE; eigenlijk zijn eenige motieven, want van de quaestie van overvleugeling, door Maarschalk LEBOEUF aangeroerd, blijkt niets uit zijn bericht aan den Keizer van den 16den 's avonds 11 uur, toen hij het besluit tot teruggaan had genomen.

Dat die quaestie van munitie en levensmiddelen voor BAZAINE slechts een nieuw voorwendsel was om te Metz te blijven, blijkt nog nader uit het volgende, wat DE ROO over het hoofd zag. Ter zake van de munitiën had Generaal SOLEILLE voorgesteld de aanvulling daarvan »in den nacht" te doen plaats hebben. Caissons met 12.500 schoten stonden daartoe in Metz gereed (I, bladz. 54), en voor de Enquête-Commissie voegde hij daaraan nog toe: »le réapprovisionnement s'opérant dans la nuit même du 16, le convoi venu de Metz pouvait rejoindre l'armée dans la journée et même dans la matinée du 17, sans que la marche sur Verdun, si l'on y perséverait le 17, en fut retardée et encore moins empêchée" (I 2de, bladz. 391). En hetzelfde kon geschied zijn met de levensmiddelen. De regeerings-commissaris constateerde: dat den 16den 's morgens reeds eenige treinen het plateau van Plappeville hadden bereikt; dat het konvooi van het groote hoofdkwartier alleen meer dan voor anderhalven dag levensmiddelen voor het geheele leger inhiel; dat het grootste gedeelte van de troepen nog een dag levensmiddelen in den ransel had — eenige legerkorpsen zelfs twee dagen — en dat de Intendant-Generaal WOLFF in den morgen van den 16den BAZAINE kennis gegeven had dat, zooals reeds gezegd is, een aanzienlijke voorraad levensmiddelen te Verdun, Etain en Conflans was bijeengebracht (III, bladz. 24 en I 2de, bladz. 260). Maar in stede van de aanvulling in den nacht en den morgen van den 17den te doen plaats hebben, verkoos BAZAINE dit uit te stellen tot den volgenden dag; en in stede van munitie en levensmiddelen te doen komen tot het leger, verkoos hij het leger te laten terug-

gaan op Metz, en wel om daar te blijven, want denzelfden 16den Augustus 's avonds zeide hij reeds tot de hem omringende officieren en tot hunne groote verbazing: »il faut sauver l'armée française et pour cela revenir sous Metz" (POURCET, III, bladz. 27). Dat de quaestie van munitie en levensmiddelen voor BAZAINE slechts een voorwendsel was om op Metz terug te gaan, erkende hij trouwens zelf indirect. In antwoord namelijk op de vraag van den voorzitter van den kriegsraad, waarom hij in zijn dépêche van den 17den aan den minister van oorlog geen gewag had gemaakt van »pénurie de vivres et de munitions," zooals hij deed in zijn berichten aan den Keizer, zeide hij: »Ce n'était pas une pénurie absolue puisque nous avons encore des vivres et munitions pour quelques jours; je parlais pour l'armée" (I 2de, bladz. 263). En de regeerings-commissaris concludeerde dan ook terecht: »le maréchal a reconnu que ni les munitions ni les vivres ne lui faisaient défaut pour continuer sa marche" (III, bladz. 26).

Er was dus na Rezonville, waar het Fransche leger zich ten slotte in zijne stellingen had gehandhaafd, zooals BAZAINE dan ook aan den Keizer berichtte, volstrekt geen noodzakelijkheid om terug te gaan. Den 17den zou het den marsch naar de Maas in noordelijke richting hebben kunnen voortzetten, of, wat zeker veel beter was, de aanvallers van den 16den eerst hebben moeten terugwerpen in de defilés van Gorze en naar de Moezel, ten einde geheel vrij baan te hebben. Bij het proces bleek het dat dit het gevoelen was van de meeste generaals. En dat dit hoogst waarschijnlijk gelukt zou zijn, weten wij. De geïsoleerde ~~Duitsche~~ ^{IIIde} korpsen, die den aanval van den 16den waagden, waren verreweg in de minderheid, hadden te veel geleden om den 17den iets te kunnen ondernemen, moesten dien dag gebruiken om zich wat te herstellen en te concentreeren, en het was slechts, dank zij geforceerde marschen, dat verdere korpsen van het IIde en Iste leger aan den slag van den 18den konden deelnemen. Op grond waarvan DE ROO (bladz. 102) beweert, dat een nieuwe veldslag den 17den onder ongunstiger omstandigheden dan op den 16den geleverd zou zijn, is mij dan ook niet duidelijk, te minder omdat hij (bladz. 130) als waarschijnlijk aanneemt, dat het Fransche leger den 17den vroegtijdig aanvallende een overwinning zou hebben behaald. Ik stel dit laatste als zeer waarschijnlijk. Doch zelfs aannemende dat BAZAINE den 17den niet geslaagd was, dan kon hij toch nog terugtrekken op Metz, en dus eindigen waarmee hij begon. Eindelijk komt het mij zeer verdacht voor, dat hij dat gewichtig besluit tot teruggaan nam zonder zijne korpscommandanten te hooren, waartoe hier alle reden was. Alles en alles te zamen genomen moet ik met STIELTJES aan een »voorwendsel" gelooven. Nadere gegevens zullen deze opvatting nog meer rechtvaardigen.

In zijn bericht aan den Keizer van den 16den 's avonds 11 uur had BAZAINE gezegd verplicht te zijn het leger terug te trekken tot de linie Vigneulles-Lessy, d. i. tot onder de forten van Metz; in dat van den 17den 's morgens

*XIII (16^e)
hebben op den
16^e de 2de
of 3de
was in*

meldt hij dat hij het leger heeft opgesteld in de positie tusschen St. Privat la Montagne en Rozerieulles — eene tusschenpositie. Hij had intusschen zeker begrepen dat het niet aanging zoo onmiddellijk tot Metz zelf terug te gaan, nadat hij den dag van den 16den aan den Keizer als een succes had voorgesteld, en zijn eerste bericht heette nu eene schrijffout. Reeds den 17den gaf hij echter order die meer achterwaartsche positie te verkennen, een bewijs dat het wel degelijk zijn voornemen was tot Metz zelf terug te trekken (III, bladz. 30 en 40). Dat was wel de eenige combinatie die zijn hoofd doorkruiste.

Raadplegen wij nu verder den dag van den 18den, dien van Gravelotte—St. Privat, toen hij in die tusschenpositie werd aangevallen. Van DE ROO vernamen wij reeds »dat BAZAINE niets deed van hetgeen noodig was om den veldslag te winnen en dezen daardoor verloor.” Bladz. 142—143 schrijft hij: »uit de keuze van het hoofdkwartier (te Plappeville) en uit de plaatsing der reserven, blijkt ten duidelijkste, dat de Fransche opperbevelhebber nog geheel door dezelfde gedachte werd beheerscht, die bij zijn beschikkingen voor den 16den op den voorgrond had gestaan. Hij wilde vóór alles voorkomen, dat de Pruisen zich tusschen zijn linkervleugel en Metz plaatsten. Hij wilde zich niet van Metz laten afdringen — *met andere woorden*, BAZAINE wil te Metz blijven (STIELTJES). — »Daarom bracht hij zijn grootste kracht op zijn linkervleugel. Maar daardoor juist stelde hij zich bloot aan het gevaar, dat de eenige weg, die hem nog openstond om Châlons te bereiken — die van Briey — ook verloren ging en *werkte hij de bedoelingen van den vijand in de hand, die nu gelegenheid kreeg het Fransche leger geheel binnen Metz terug te werpen.*” Deze onderstreping is van STIELTJES.

Bladz. 145 toont DE ROO verder aan, dat het raadzaam ware geweest de garde en de reserve-artillerie op te stellen nabij den zwakkeren rechtervleugel, »die in de lucht stond,” terwijl hij juist het sterkst had moeten wezen. »Maar de Maarschalk liet dien vleugel aan zijn lot over.” — *Natuurlijk*, annotteert STIELTJES bij het eerste gedeelte, en »*met opzet schijnt het wel,*” bij het laatste. — En die rechtervleugel werd gevormd door het Vide korps (CANROBERT), dat bij zijn opmarsch naar Metz, tengevolge van het verbreken der spoorweggemeenschap tusschen Metz en Toul op den 13den, had moeten achterlaten: $\frac{1}{4}$ van zijn sterkte, $\frac{3}{4}$ van zijn geschut, zijn munitie-reserven, genietroepen en administratie, terwijl het sedert slechts met twee batterijen versterkt was!

Bladz. 148 waar DE ROO, na gezegd te hebben, dat de slag van Gravelotte — St. Privat een der geduchtste veldslagen van deze eeuw was, »die aan de Franschen ruim 12.000 man kostte, waaronder 600 officieren, doch aan de Duitschers op een verlies van ruim 20.000 man, waaronder 900 officieren, te staan kwam,” aldus vervolgt: »Maar de Duitschers bereikten hun doel, sneden het Rijnleger af van Châlons en kregen daardoor gelegenheid ook het leger van MAC MAHON, thans aan zichzelf overgelaten, afzonderlijk te slaan

en te vernietigen," -- annoteert STIELTJES: »*dus: opsluiten BAZAINE doel van het Duitsche leger, en dat doel wordt door BAZAINE, die in Metz wil blijven, gemakkelijk gemaakt. Maar waarom leverde BAZAINE dan den 18den slag?*» — Deze vraag is reeds ten deele beantwoord.

Zien wij verder hoe hij slag leverde, welke houding hij daarbij aannam. DE ROO zelf vindt die houding »schier ongeloofelijk" (bladz. 183). Niet alleen was BAZAINE tot 3 uur »rustig in zijn hoofdkwartier te Plappeville verbleven" terwijl zijn leger reeds sedert het middaguur krachtig werd aangevallen (bladz. 162), maar terwijl de strijd nog op zijn hevigst was, »reeds vóór 6 uur was hij naar zijn hoofdkwartier te Plappeville teruggekeerd" (bladz. 183). Zijn rechtersvleugel (CANROBERT), bij St. Privat aan zijn lot overgelaten, bezweek ^{toen juist voor} drievoudige overmacht en omtrekking, na al zijne zeer onvoldoende munitie voor 66 vuurmonden tegen 180 vijandelijke stukken te hebben verbruikt en na eene verdediging, die de bewondering van Pruisen's Koning wegdroeg, doch door BAZAINE bejegend werd met het gezegde: »*que faire avec de pareilles troupes*" (I 2de, bladz. 429). BAZAINE had naar dien rechtersvleugel, waarop het aankwam, niet eens omgezien, was niet verder geweest dan het plateau van Plappeville, hoewel hij van den neteligen toestand van CANROBERT kennis droeg. »Hij had zich overtuigd dat zijn linkervleugel geen gevaar liep, dat FROSSARD en LEBOEUF in staat zouden zijn hunne stellingen te behouden. Dit was hem genoeg, want voor den Maarschalk scheen alles neer te komen op de vraag of hij zijn verbinding met Metz zou kunnen behouden (DE ROO, bladz. 183). — »*Juist, merkt STIELTJES op, omdat hij nooit aan iets anders gedacht heeft dan om te Metz te blijven.*» En als nu DE ROO vervolgt: »Nu was ongetwijfeld het behoud van de toegangen tot de stad aan de zijde van Gravelotte en Ruffine een zaak van gewicht. Den 16den zou dat minder te beteekenen hebben gehad omdat het leger toen, werd het tot den terugtocht gedwongen, noordwaarts had kunnen uitwijken. Maar den 18den liepen de terugtochtswegen van het centrum en van den rechtersvleugel op Metz. Ware het den vijand gelukt aan deze zijde door te breken, het geheele leger zou wellicht verloren zijn gegaan. Op den linkervleugel, waar de parken en treinen zich bevonden, zou de schromelijkste verwarring niet zijn uitgebleven, en het IVde en Vde korps, van hunne terugtochtswegen beroofd, zouden verplicht zijn geworden zich op goed geluk naar deze of gene zijde te redden," — annoteert STIELTJES: »*Het is onbegrijpelijk hoe DE ROO zoo deraisonneeren kan. Eerst is het duidelijk dat vóór alles vermeden moet worden de opsluiting van het leger in Metz (bladz. 102), en nu is het van belang niet van Metz afgesneden te worden. Om in Metz te blijven was de slag van 18 Augustus geheel onnoodig. Eene nederlaag in 't vrije veld, waarbij toch alligt eenige legerkorpsen zich naar 't noorden redden, terwijl eenige andere toevlugt in Metz vonden, zou minder nadeelig zijn geweest dan een zelfs onbestiste slag. Metz had zich met $\frac{1}{2}$ van het leger LANGER gehouden, $\frac{1}{3}$ van het leger ontsnappende naar 't noorden REDDE KADERS voor nieuwe*

legers; eene nederlaag VOORKWAM den dwazen marsch van MAC MAHON. *Het trugtrekkene van het geheele leger in Metz was de grootste ramp die gebeuren kon.* — In ieder geval was het onverantwoordelijk dat BAZAINE, CANROBERT in den steek liet; dat hij, de slag eenmaal begonnen zijnde, zich zoo weinig aan zijn troepen liet gelegen liggen, en de gelegenheid om door het aannemen van het offensief zeer waarschijnlijk groote positieve voordeelen te verkrijgen ongebruikt liet voorbijgaan, zooals ook DE ROO (bladz. 184—185) constateert. »Maar de Maarschalk BAZAINE heeft, dit blijkt uit menigvuldige omstandigheden, aan zoodanige offensieve onderneming zelfs geen oogenblik gedacht. Hij wilde geen veldslag leveren met het doel om zoo mogelijk den vijand te slaan en terug te werpen. Hij beoogde niets dan lijdelijke verdediging.» — »Bij eene lijdelijke verdediging, merkt STIELTJES op, ging de kans om naar het westen te ontkomen geheel verloren, en was men genoodzaakt in Metz te blijven, juist het doel dat BAZAINE steeds in 't oog heeft gehad.»

Dat BAZAINE zelfs uit het oogpunt van eene lijdelijke verdediging niet te rechtvaardigen is, erkent DE ROO, (bladz. 186—187) waar hij zegt: »Maar zeker is het, dat de Maarschalk BAZAINE door zijne reserven tijdig op den rechtervleugel te doen optreden, de verovering van St. Privat en de nederlaag van CANROBERT had kunnen voorkomen. Nu hij dit niet gedaan heeft, nu hij zelfs, als met opzet, vermeed zich op de hoogte te stellen van den gang van den strijd aan die zijde, rijst onwillekeurig het vermoeden dat het hem met zijn plan om naar Verdun op te rukken geen ernst was. Want zijne houding is dan alleen te verklaren indien men aanneemt, dat reeds toen zijn voornemen vaststond om in elk geval achter de forten van Metz terug te gaan.» — De onderstrepingen zijn van STIELTJES. Bij de eerste annoteert hij: »Zeer juist, maar merkt DE ROO dat NU pas. ALLE handelingen van BAZAINE van eenige dagen vroeger wezen dit reeds aan, maar 't schijnt dat DE ROO in dat punt ziende blind is.» En bij de tweede: »Juist, in elk geval, dit stond vast bij BAZAINE, minstens van den 16den 's ochtends toen LOUIS hem verlaten had. Vergelijkt: Metz, campagne et négociations van D'ANDLAU.» Terwijl STIELTJES eindelijk, waar DE ROO zegt: »in zijn berichten aan den Keizer nam de Maarschalk evenwel ook na den slag van 18 Augustus nog steeds den schijn aan alsof hij niet had afgezien van zijn voornemen om op Châlons terug te trekken,» aantekent: »Juist, hij loog iedereen voor.»

Inderdaad, dat deed hij. Zelfs den 19den, den dag na Gravelotte, toen hij met opzet zijn laatste debouché naar het westen, den weg over St. Privat en Briey, verloren had laten gaan, telegrafeerde hij nog aan den Keizer: »je compte toujours prendre la direction du nord, et me rabattre ensuite par Montmédy sur la route de Sainte-Menehould à Châlons, si elle n'est point fortement occupée. Dans le cas contraire, je continuerai sur Sedan et même Mézières pour gagner Châlons» (III, bladz. 50). En dat hij quand même besloten was achter de forten van Metz terug te gaan, blijkt, behalve uit zijne houding bij den slag van den 18den — door DE ROO in het licht gesteld —

nog uit de volgende omstandigheden, die aan de aandacht van DE ROO bij het raadplegen van de proces-stukken schijnen te zijn ontsnapt. Reeds heb ik gezegd dat BAZAINE bereids den 17den order gaf tot het verkennen van die positie onder de forten, bij wijze van »voorzorg” heette het bij het proces; dit verkennen geschiedde in den morgen van den 18den vóór den slag; en voordat de nederlaag van CANROBERT hem bekend was, deed BAZAINE reeds de orders gereed maken »prescrivant à tous les corps d'armée de se replier pour venir s'établir sous le canon des forts” (III, bladz. 32 en 40). Verder blijkt dit uit zijn gezegden, na afloop van den slag, aan stafofficieren die zijn instructies kwamen vragen: »A l'un il dit: ne vous désolez pas. Ce mouvement retrograde que vous faites maintenant, vous deviez l'opérer demain matin; vous le faites donc douze heures plutôt, voilà tout.” A l'autre: »nous devons nous en aller demain matin, nous nous en irons ce soir. Le mal n'est pas bien grand, après tout.” — »Ainsi, vroeg hem de voorzitter van den kriegsraad, vous ne contestez pas que le 18 Août, vos propos indiquaient l'intention bien arrêtée de ramener l'armée sous Metz plutôt que de la porter sur Briey?” Antwoord: »Je ne dis pas ça d'une manière absolue. Je n'osais pas revenir à l'idée de reprendre la campagne vers le nord, par exemple” (I 2de, bladz. 263), behalve, zooals wij zagen, in zijn rapport van den 19den om den Keizer in den waan te houden dat hij naar Châlons wilde gaan. Terecht kwam dan ook de regeerings-commissaris tot de gevolgtrekking: »ainsi, cette détermination de se retirer sous Metz était indépendante de l'issue de la bataille.” BAZAINE leverde dien bloedigen veldslag van den 18den dus onnoodig, om den schijn te redden. En in zijn billijke verontwaardiging over het cynisme van die handeling en van BAZAINE'S aangehaalde gezegden, riep Generaal POURCET dan ook uit: »Le mal n'est pas bien grand! mais 12.000 hommes sont à terre! mais l'armée, refoulée sous Metz, a perdu sa ligne de retraite et se trouve séparée du reste de la France! mais le pays demeure à découvert, et il ne lui reste plus d'autres forces à opposer au flot de l'invasion que les éléments disparates qui, groupés en toute hâte autour des débris de Reichshoffen, vont former l'armée de Châlons! En vérité, le maréchal se consolait trop facilement des funestes conséquences de la journée!” (III, bladz. 40—41.)

Voor mij is het duidelijk, en ik meen dit te hebben aangetoond, dat BAZAINE, van het oogenblik, dat hij het opperbevel aanvaardde, geen ander plan heeft gehad dan om te Metz te blijven. Hooren wij nu nog hoe hij dit bij het proces tracht om te zetten in een plan van den Keizer. Van hem zelf, uit zijn werk »*l'Armée du Rhin*,” hebben wij reeds vernomen dat hij bij zijn optreden »l'ordre impératif” ontving om zonder verwijl op Châlons terug te gaan, en wij hoorden hem erkennen dat toen reeds in algemeenen zin gelast was de verschillende legerkorpsen achter de Moezel terug te brengen »et de les échelonner sur la route de Verdun.” Daarna zagen wij hem de restrictie maken: »il était convenu (avec l'Empereur) que nous

continuerions notre marche sur Verdun sans cependant rien compromettre; cela n'avait rien d'absolu, cela était subordonné aux circonstances" (I 2de, bladz. 255—256). Bladz. 258 *ibid.*, heet het: »il était bien convenu que si je me trouvais en présence d'une résistance trop forte, je me retirerais sous Metz, l'ordre n'étant pas impératif de me retirer vers Paris." Bladz. 262, ter verantwoording van zijn bezorgdheid voor zijn linkervleugel, zegt hij: »J'avais des ordres formels de l'Empereur de ne rien livrer au hasard, et je ne pouvais me lancer entre Meuse et Moselle." — »Ainsi, vraagt hem de voorzitter van den kriegsraad, votre intention n'était pas de prendre soit la route de Verdun, soit la route de Montmédy?" — R »Non." — Intusschen berichtte hij den Keizer, zelfs nog den 19den: »Je compte toujours prendre la direction au nord", enz. — Daarentegen antwoordt hij (bladz. 262) weer op de vraag: »mais ne pensez vous pas que l'Empereur, se trompant sur vos intentions, ait pu comprendre que vous aviez dessein de marcher sur Verdun, soit au nord? — Non, je ne le pense pas." En op de volgende vraag: »Ainsi de vos réponses, il résulterait que le plan du quartier-général de l'Empereur était de retenir les armées allemandes sous Metz? — Oui, monsieur le président." — Ziedaar, het bij den Keizer vaststaande plan dat het Rijnleger zou terugtrekken op Châlons, door BAZAINE van stap tot stap omgezet in een plan van den Keizer dat het te Metz zou blijven!

En zoo zagen wij hem ook omzetten in de werkelijkheid. Terwijl hij, om een eerezuchtig doel te bereiken, Metz niet wil verlaten, gaat hij schijnbaar op weg naar Châlons, doch feitelijk vertraagt en belemmert hij deze beweging van het eerste oogenblik af; hij laat den vijand de gelegenheid open tot omtrekken en neemt voorwendsels te baat om terug te keeren; levert onnoodige veldslagen en doet alles om ze niet te winnen; laat zich opzettelijk insluiten; en niet alleen dat hij zijn eigen leger zoo opoffert, maar hij draagt ook, den Keizer misleidende, er toe bij om het leger van Châlons, hem tegemoet, in de val van Sedan te lokken, zooals wij straks zien zullen!

En zulk een man neemt DE ROO ten slotte nog tot zekere hoogte in bescherming!

Doch sedert Sedan en de revolutie van 4 September, waarmede het boek van DE ROO eindigt, tot de capitulatie van BAZAINE op 28 October, is er nog veel meer waarvoor deze terecht stond, en dat DE ROO grootendeels onbesproken liet. Zijn lijdelijke houding toen hij zich eenmaal in het gere-trancheerde kamp van Metz veilig wist; zijn schijnuitvallen terwijl het leger nog strijdvaardig was; zijn verzuim om den mondvoorraad uit de omstreken binnen Metz te brengen, terwijl het nog kon of wanneer de gelegenheid zich daartoe aanbood; het niet benoemen van een raad van defensie, die hem kon hebben belemmerd, enz. Hij kent Sedan en den val van het keizerrijk; hij weet dat een nieuw bewind de nationale defensie heeft op zich genomen; hij brengt dit ter kennis van zijn leger onder bijvoeging dat dit niets

verandert aan aller plicht jegens het vaderland; intusschen verzuimt hij opzettelijk zich met dat bewind in contact te stellen, maar laat zich uit zelfzuchtige berekening in met politieke knoeierijen tot eene restauratie die een burgeroorlog tengevolge kon hebben. Hij verraadt aan een onbekende, RÉGNIER, een spion van BISMARCK, — zie in noot (1) de getuigenis van JULES FAVRE — zijn zwakken toestand en den termijn tot welken hij het zal kunnen volhouden, en stelt zelf eene capitulatie voor op voorwaarde, dat zijn leger gedurende Frankrijk's worstelstrijd neutraal zal blijven! Een en ander mislukt ziende, tracht hij zich te dekken door een advies tot onderhandeling van zijn onderbevelhebbers, die hij echter niet behoorlijk inlicht en dus misleidt. Eindelijk capituleert hij, het leger en zijn vaandels, waartrent hij dat leger misleidt, benevens het nog ongeschonden en tot alle opofferingen bereide Metz, met zijn rijk materieel, zijn munitievoorraad en ook nog eenigen voorraad van levensmiddelen aan den vijand overgevend!

En, herhaal ik, ten behoeve van zulk een man, wiens wedergâ in de krijgsgeschiedenis moeilijk te vinden is, pleit DE ROO nog verzachtende omstandigheden!

Namelijk, na (bladz. 188) medegedeeld te hebben, dat de krijgswaad 10 December 1873 met algemeene stemmen verklaarde »dat de Maarschalk BAZAINE in het open veld heeft gecapituleerd en met den vijand in onderhandeling is getreden zonder alle middelen van verdediging te hebben uitgeput, en zonder alles gedaan te hebben wat plicht en eer hem voorschreven,» en, voeg ik er bij, hem daarom met algemeene stemmen veroordeelde, ter dood met militaire degradatie, laat DE ROO volgen: »Wij zijn evenwel niet vreemd aan de meening dat de geschiedenis dit oordeel van den krijgswaad

(1) Ter zake van een en ander kan geen twijfel overblijven na de getuigenis van JULES FAVRE voor den krijgswaad (II, bladz. 201), die ik hier voor zooveel noodig overneem. »Le 18 Septembre, j'avais une conférence avec M. DE BISMARCK à Ferrières. Il me remit au lendemain et me montra alors une photographie représentant une ville de bains avec ces mots: »J'ai choisi cette vue d'Hastings pour mon bon LOUIS. — EUGÉNIE.» Je lui dis: »vous voyez que j'avais raison hier en disant que vous vouliez rétablir l'empire.» Il s'en défendit en me disant que l'individu (RÉGNIER) qui lui avait apporté ces photographies n'avait, à ses yeux, aucune espèce de valeur, et qu'il l'avait éconduit. Je n'attachai pas dès lors plus d'importance à cet événement.

Au cours de cette entrevue M. DE BISMARCK me parla de Metz et me dit: »Etes vous bien sûr de l'obéissance de BAZAINE?»

Je n'hésitai pas à répondre, qu'il n'existait pas un seul général français capable de manquer au devoir en face de l'ennemi. M. DE BISMARCK me répondit: »Vous avez tort, j'ai des raisons de penser que le Maréchal BAZAINE ne vous appartient pas.»

Het verslag voegt hierbij: »Ces paroles produisent comme un soulèvement dans l'auditoire. Au cri d'indignation qui s'échappe de toutes les poitrines, l'accusé ne peut se défendre d'un tréssaillement; il essaie de balbutier que jamais pour lui la cause de l'armée n'a été séparée de celle de la patrie; mais au milieu de l'émotion générale, cette protestation passe inaperçue.»

Zijn verhoor geëindigd zijnde, vervolgde JULES FAVRE: »Le conseil me permet-il d'ajouter un mot? Je voyais M. DE BISMARCK, au mois de Mars, à peu près tous les jours. J'avais sur le coeur la parole de M. DE BISMARCK qui m'avait parlé de RÉGNIER comme d'un émissaire sans importance, comme d'un importun qu'il avait éconduit. Vous m'avez trompé, lui dis-je. M. DE BISMARCK ne fit aucune difficulté pour le reconnaître. J'ajoutai: C'était votre agent, vous vous êtes servi de ce RÉGNIER pour hâter la capitulation de Metz. Il s'en défendit, mais faiblement, comme un homme qui ne veut pas s'expliquer.»

niet in zijn geheelen omvang zal onderschrijven, en dat er een tijd zal komen, waarin de verzachtende omstandigheden, die ook voor den Maarschalk BAZAINE zijn aan te voeren, meer in aanmerking zullen worden genomen dan tot hiertoe het geval is geweest." — Deze woorden onderstrepende voegt STIELTJES daaraan toe: »Nee, ik geloof integendeel dat meer en meer zal blijken dat, zoo geen direct verraad met de Pruisen, minstens politieke berekening het gedrag van BAZAINE beheerscht hebben" (1).

Maar DE ROO gaat verder. Na (bladz. 190—191) herinnerd te hebben aan de merkwaardige woorden waarmede Generaal TROCHU, lang voor den oorlog van 1870 (2), den ongelukkigen aanvoerder der Oostenrijkers in 1866, Generaal BENEDEK, in bescherming nam tegen de ongenade en de verguizing die na Sadowa zijn deel werden, terwijl de oorzaken van dien ramp grootendeels te wijten waren aan het staatsgezag, dat zich niet behoorlijk ten oorlog voorbereidde, drukt hij de meening uit, dat die woorden »ook ten aanzien van den opperbevelhebber van het Rijnleger behartiging schijnen te verdienen," dat TROCHU's beschouwing, al is zij meer van toepassing op BENEDEK dan op BAZAINE, »toch ook voor de beoordeeling van de handelingen van den bevelhebber van het Rijnleger, wel in aanmerking schijnt te mogen komen," — met andere woorden: hij assimileert tot zekere hoogte die beide bevelhebbers, die niet in één adem te noemen zijn. — Daartegen protesteert STIELTJES terecht. »BENEDEK, zegt hij, is niet met BAZAINE te vergelijken. BENEDEK heeft zuiver militaire fouten begaan, maar zich nooit als BAZAINE door politieke nevenbedoelingen laten leiden. BENEDEK is een ongelukkig generaal, misschien niet opgewassen voor de taak om 200.000 man aan te voeren; BAZAINE daarentegen een uit politieke bedoelingen handelende ellending. Zoo heeft welligt ook TROCHU fouten gemaakt bij de verdediging van Parijs, bijv. zijn wachten op de hulp van St. Geneviève, maar 't blijft een edel, onbaatzuchtig man."

Naar aanleiding van dit protest, herinner ik aan hetgeen ik over den Feldzeugmeister BENEDEK in denzelfden geest schreef in 1867 in mijn »Krijgskundige schets: Oostenrijk en Zuid-Duitschland in den oorlog van 1866 tegen Pruisen," waarin ik tevens aantoonde dat »de Oostenrijksche regeering zelve de hoofdschuldige was en de verantwoording (van de ramp van Sadowa) moet dragen." Overigens erken ik ten volle dat, afgescheiden van BAZAINE's strafbare persoonlijke bedoelingen en handelingen, ook het Tweede Keizerrijk het grootste gedeelte van de schuld moet dragen aan den ramp van 1870/71. En ik heb reeds te dikwijls gewezen op de verantwoordelijkheid van de regeering in zake voorbereiding ten oorlog en 's lands defensie, om nog te

(1) In het drama »*Pour la Couronne*," onlangs in het Odéon vertoond, wordt een verrader van zijn land opgevoerd. Volgens den »*Courier*" der »*Illustration*" van 19 Januari 1895 gaf de auteur, FR. COPPÉE, te kennen, dat hij dit stuk geschreven had aan BAZAINE denkende. Deze heeft dus veel kans een type te worden.

(2) In zijn boek: »*L'armée française en 1867*."

moeten verzekeren, dat ik met STELTJES »Bravo!» roep bij de volgende woorden, waarmede DE ROO de afdeeling »Metz» van zijn tweede deel sluit. »Elk volk en elk gouvernement hebben het recht te vorderen, dat de mannen aan wien zij de eervolle taak opdragen om hunne legers te bestieren, die taak volbrengen met onbepaalde toewijding, met de uiterste inspanning van alle krachten van ziel en lichaam. Maar waar het Vaderland van zijne edelste zonen zoo groote opofferingen vraagt, mag ook de eisch gesteld worden, dat hun de middelen worden verschaft om het doel van den oorlog te bereiken. Daarvoor in vreedstijd te waken, is de plicht van de staatsmachten, die, vereenigd, de regeering des lands vormen. De taak van elk gouvernement is tweeledig. Het moet de vrije ontwikkeling der natie in elke richting bevorderen. Maar het moet ook waken voor de bescherming van de voordeelen en eigendommen die verworven zijn. Dat is de minst aangename zijde der regeeringstaak, omdat zij de minst populaire is. De groote menigte zal altijd, en terecht, geneigd zijn een gouvernement te prijzen, dat veel doet voor de versterking der materiele hulpbronnen des lands en voor de ontwikkeling des volks in intellectueelen zin. Maar zij blijft koud voor de regeerders, die ernstig de verbetering van het krijgswezen ter harte nemen. Een staatsman, wiens hoogste doel is de populariteit van den dag van heden, doet daarom wel de militaire eischen af te wijzen en uitsluitend zijne aandacht aan scholen en openbare werken te wijden. Maar de staatsman, die werkelijk dien naam verdient, weet zich boven de dikwerf te enge begrippen der groote menigte te verheffen. Hij weet, waar het de groote belangen des Vaderlands betreft, eene tijdelijke impopulariteit te trotseeren om een groot doel te bereiken. Hij gevoelt, dat hij voor de veiligheid en zelfstandigheid van den staat verantwoordelijk is aan zijn geweten, aan het geslacht, dat leeft en aan hen, die daarna komen zullen. En verder ziende dan de groote menigte, is hij ook wat 's lands krijgswezen betreft, aan de spreuk indachtig, waarin het geheele begrip van regeeren is samen te vatten: gouverner, c'est prévoir.»

IIde Afdeeling. Sedan en de omwenteling van den 4den September.

In deze afdeeling vinden wij MAC MAHON, door onvolledige en bedriegelijke berichten van BAZAINE misleid en door herhaalde pressie uit Parijs daartoe gedrongen, sedert 21 Augustus van Châlons op weg naar het noorden, BAZAINE tegemoet, met zich medetroonende den Keizer, hier eene belemmering doch dien de Regentes en de ministerraad »om de stemming van de bevolking» vooreerst niet in Parijs terugwenschten. Wij hebben STELTJES dien marsch een »dwazen marsch» hooren noemen. DE ROO denkt er evenzoo over. En inderdaad is zij uit een krijgskundig oogpunt niet te rechtvaardigen, die onderneming om met een geïmproviseerd leger van eene 125.000 man (DE ROO, bladz. 275), dat aan strijdvaardigheid, aan gehalte en verband

zooveel te wenschen overliet, BAZAINE op dien afstand de hand te willen gaan reiken, terwijl behalve het blokkade-leger van Metz, een 160.000 man sterk, twee Duitsche legers (IIIde en IVde), te zamen 224.000 man tellende (DE ROO, bladz. 258—259), hen scheidde. Ter verklaring daarvan schetst DE ROO uitvoerig de verschillende invloeden en omstandigheden, die zich daarbij deden gelden. Sommige details van zijn schets zijn echter minder duidelijk of juist, en dewijl STIELTJES die niet met de proces-stukken heeft gecontroleerd, zal ik hier de hoofdpunten gaandeweg beknopt resumeeren.

De voornaamste drijver tot dien ondoordachten marsch was de minister van oorlog, de Graaf DE PALIKAO. DE ROO schetst hem (bladz. 201) als een bekwaam en doortastend bevelhebber, die wellicht aan het hoofd van het Rijnleger beter dan BAZAINE zou hebben voldaan (quâ karakter, zeker); maar hij was, naar uit alle getuigenissen blijkt, geenszins de man om in zulke benarde toestanden de krijgskzaken te leiden. — *Het boek van PALIKAO »Un ministre de la guerre de 27 jours,»* zegt STIELTJES, *»geeft de maat van zijn bekwaamheden als minister en aanvoerder van een groot leger. Nooit is in een deel zooveel onzin opeengestapeld als in dat werk. De marsch van Châlons naar Sedan zal wel gelegenheid geven daarop terug te komen.* — PALIKAO had naam gemaakt met zijn expeditie tegen China, en werkelijk was het een stout stuk geweest met een legertje van 12.000 man zich een weg te banen tot de hoofdstad van het Hemelsche rijk en daar zijne voorwaarden te doen aannemen. Het welslagen daarvan had hem overmoedig gemaakt, maar de toestanden waren hier geheel anders en die kende hij niet. *»Hij maakte zich verkeerde voorstellingen van de innerlijke waarde der Duitsche legers en van de bekwaamheden van hunne aanvoerders» . . . en »overschatte de hulpmiddelen van Frankrijk en de talenten van de Fransche legerbevelhebbers;»* hij was een optimist, en *»vooral in krijgskzaken is het optimisme veelal de tweelingbroeder der onwetendheid,»* beweert DE ROO (bladz. 201—202); waarbij STIELTJES aanteekent: *»en het pessimisme soms de aanleiding tot nederlagen, die bij eene JUISTE SCHATTING der toestanden vermeden hadden kunnen worden.»* — *»In stede van zich tot zijne eigenlijke taak, de reorganisatie van het leger, te bepalen, wilde de Graaf DE PALIKAO ook de krijgsooperatiën leiden. Hij ontwierp groote strategische combinatiën, ontleend aan de handelingen van DUMOURIEZ in 1792 en van NAPOLEON in 1814, en verblindde daarmede de oogen van zijn ambtgenooten en van de overige raadslieden der Keizerin»* (DE ROO, bladz. 202), — te eerder omdat zij den Keizer dan volgens hun wensch bij het leger en buiten Parijs hielden. Voor PALIKAO's plan om den Kroonprins, mocht deze rechtstreeks naar Parijs oprukken, gedurende dien marsch met het leger van Châlons in de flank te bestoken, viel intusschen wat te zeggen; doch dit werd spoedig opgegeven. Volgens zijn tweede plan, waaraan hij hardnekkig bleef vasthouden, moest dit leger 21 Augustus oprukken naar de Maas, waar het den 25sten kon aankomen, bij en ten noorden van Verdun die rivier overschrijden en den

26sten BAZAINE, die zijnerzijds tegelijk tot den aanval moest overgaan, ontzetten (DE ROO, bladz. 203; III, bladz. 42). — »Dit geheele plan van PALIKAO weerstaat aan geen ernstig onderzoek van een uur; alles is daarbij *gephantaseerd*,» zegt STEELTJES. — Inderdaad. De marschvaardigheid van het leger van Châlons, waarvan de laatste brokstukken eerst 19 en 20 Augustus aankwamen, evenals zijn gehalte en sterkte nog daargelaten, moest men als het ware aannemen dat de vijand werkeloos en de marsch van MAC MAHON hem onbekend zou blijven. PALIKAO ging ten minste uit van de onderstelling, dat deze hoogstens met het IVde Duitsche leger, slechts eene 80.000 man sterk, zou te maken hebben, en het IIIde dit niet in tijds zou kunnen bijspringen. Het IIIde nu was reeds den 20sten over de Maas voortgerukt tot het riviertje de Ornain en verkende de landstreek in de richting van en tot Châlons, in afwachting van het IVde, dat den 24sten op zijne beurt de Maas boven en beneden Verdun overschreed en den 25sten in contact was met het IIIde bij Chaumont, terwijl zijne cavalerie-voorhoede Sainte Menehould, halfweg Verdun en Châlons, bereikte (DE ROO, bladz. 260—261). Eindelijk kon eene operatie, gegrond op overleg en samenwerking met BAZAINE, bij gemis van eene geregelde correspondentie — zijnde de spoor- en telegraphische gemeenschap nabij Metz reeds 18 Augustus verbroken — geen goede uitkomsten geven (DE ROO, bladz. 273). Kortom, een waar kabinetsplan, dat volstrekt geen rekening hield met de werkelijkheid.

Het plan om naar Metz op te rukken was trouwens verworpen in eene conferentie, den 17den in het kamp van Châlons gehouden, waarbij vooral Prins NAPOLEON en de om zijn kunde, zijn karakter en uit den Italiaanschen veldtocht van 1859 zoo gunstig bekende Generaal TROCHU de noodzakelijkheid aantoonde, dat, nu op het Rijnleger niet te rekenen viel, het leger van Châlons naar Parijs moest teruggaan, ten einde als kern bij de verdediging der hoofdstad te dienen, die thans het zwaartepunt was geworden. Ook MAC MAHON zag zeer goed in van hoe hoog belang het was dit laatste leger van Frankrijk voor de bescherming van Parijs beschikbaar te houden, doch wilde eerst dan op de hoofdstad terugtrekken, wanneer het overtuigend zou gebleken zijn, dat het leger van Châlons niets tot ondersteuning van het leger van Metz doen kon (DE ROO, bladz. 226—227). Intusschen werd in die conferentie besloten: »que l'armée se replierait sur Paris. L'Empereur se rangea à cet avis» (III, bladz. 42), en telegrafeerde het naar Parijs. Maar PALIKAO telegrafeerde denzelfden dag terug: »je supplie l'Empereur de renoncer à cette idée, qui paraîtrait l'abandon de l'armée de Metz, qui ne peut faire à ce moment, sa jonction à Verdun, etc. L'Impératrice partage mon opinion.» En de steeds weifelende of willooze Keizer antwoordde den volgenden morgen 18 Augustus; »je me rends à votre opinion,» terwijl MAC MAHON, dien wij hierboven eene afwachterende reserve hoorden maken, zijnerzijds den 19den aan PALIKAO schreef: *Veillez dire au conseil des ministres que je ferai tout pour rejoindre BAZAINE*» (III, bladz. 43). Van 17 op 18 Augustus was

men dus te Châlons weer tot een tegenovergesteld besluit gekomen, eensdeels onder de pressie uit Parijs, waarheen TROCHU als militair gouverneur was vertrokken, anderdeels onder den indruk van BAZAINE's bericht van den 17den over den slag van Rezonville, 's avonds ontvangen, luidende: ... »l'ennemi a été repoussé et nous avons passé la nuit sur les positions conquises... je pense pouvoir me remettre en marche après demain — dus den 19den — en prenant la direction plus au nord,» etc. (III, bladz. 26). Dat bericht deed zijne komst dus verwachten, en de mededeelingen van zijn adjudant, commandant MAGNAN, die 18 Augustus te Châlons was aangekomen, bevestigden die verwachting (III, bladz. 44). Denzelfden 17den Augustus had BAZAINE aan den minister geseind: »j'arrête quelques heures mon mouvement pour mettre mes munitions au grand complet» (III, bladz. 26). Wij weten reeds dat hij het een en ander seinende terugtrok op Gravelotte—St. Privat, en dus zoowel den Keizer als den minister misleidde.

MAC MAHON, intusschen den 19den niets naders vernomen hebbende van de voorwaartsche beweging voor dien dag door BAZAINE aangekondigd, aarzelde weer en telegrafeerde hem: »si comme je le crois, vous êtes forcé de battre en retraite très-prochainement, je ne sais comment à la distance où je me trouve, vous venir en aide sans découvrir Paris. Si vous en jugiez autrement faites le moi connaître (DE ROO, bladz. 265; III, bladz. 51). Die vraag, waarin Parijs weer op den voorgrond trad, ontving BAZAINE den 20sten, vier à vijf uur voordat hij tegen den avond van dien dag zijn rapport over den slag van Gravelotte—St. Privat, gedagteekend 19 Augustus, per bode aan den Keizer zond; doch hij beantwoordde MAC MAHON's vraag niet met dezelfde gelegenheid, en berichtte zelfs geen ontvangst daarvan. Ik kom hierop terug, doch moet er eerst op wijzen hoe hij in dat rapport verzweg, dat de nederlaag van zijn rechtervleugel bij St. Privat hem ook den laatsten weg naar het westen, dien van Briey, had doen verliezen, en hoe hij, na gezegd te hebben dat zijn troepen twee à drie dagen rust noodig hadden, vervolgde: »Je compte toujours prendre la direction du nord, et me rabattre ensuite par Montmédy sur la route de Sainte Menehould à Châlons», etc. (III, bladz. 69). Dit rapport werd eerst den 22sten 's morgens ontvangen, en wel te Reims, waarheen MAC MAHON zich den 21sten verplaatst had tengevolge van vrij juiste berichten omtrent de sterkte der Duitsche legers en den opmarsch van het IIIde en IVde, die hij in zijn open kamp niet kon afwachten; dat hij naar Reims was gegaan geschiedde bij wijze van transactie tusschen zijn voorkeur voor Parijs en die van den minister voor Metz. Van die berichten en van zijn voornemen had hij den minister den 20sten onderricht. En na dien marsch van den 21sten, die met de schromelijkste wanordeligheden gepaard was gegaan, stond het groote gevaar waaraan hij dat leger met naar Metz te gaan zou blootstellen hem zoo duidelijk voor den geest, dat hij op de stelligste wijze verklaarde op Parijs te zullen terugtrekken, indien hij den 22sten geen instructies van BAZAINE ontving.

Hij verklaarde dit aan ROUHER, den zoogenaamden Vice-Keizer, toen president van den senaat en steeds een der invloedrijkste raadslieden van de kroon, in eene conferentie waartoe deze was overgekomen, en de Keizer »ne fit aucune objection”. Inderdaad gaf MAC MAHON de marschorders voor Parijs, doch toen hij in den morgen van den 22sten omstreeks 10 uur kennis kreeg van het bovenbedoelde rapport van BAZAINE van den 19den, waarin deze zijn komst over het noorden en ditmaal bepaald over Montmédy in uitzicht stelde, veranderde hij die orders weer in marschorders om den volgenden morgen in oostelijke richting op te rukken (I, bladz. 77—79 en II, bladz. 80, getuigenis MAC MAHON), en gaf daarvan kennis aan BAZAINE in de volgende dépêche: »Reçu votre dépêche du 19. Suis à Reims. Me porte dans la direction de Montmédy. Serai après-demain sur l’Aisne, d’où j’agirai selon les circonstances pour vous venir en aide. Envoyez moi de vos nouvelles” (DE ROO, bladz. 273; III, bladz. 50). ’t Is niet de laatste maal dat wij MAC MAHON zullen zien omslaan en tegenbevel geven. Met zulk een leger en vooral met zulk een veranderlijk aanvoerder stond, afgescheiden van BAZAINE’s vroeger aangetoonde misleiding, wel elke kans van slagen hopeloos. Doch was het die misleiding die naar Metz deed oprukken, de pressie uit Parijs deed het overige. Namelijk, tengevolge van ROUHER’s mededeelingen aldaar, seinde PALIKAO den 22sten te 1 uur den Keizer het regeerings-telegram: »le sentiment unanime du conseil.... est plus énergique que jamais.... Ne pas secourir BAZAINE aurait à Paris les plus graves conséquences. En présence de ce désastre il faudrait craindre que la capitale ne se défendit pas, etc.” (III, bladz. 51; DE ROO, bladz. 271).

Hierboven is gezegd dat BAZAINE, op de vraag van MAC MAHON om instructies, niet antwoordde met dezelfde gelegenheid waarmede hij zijn rapport van den 19den aan den Keizer zond. Hij deed dit eerst later in den avond van den 20sten, als volgt: »J’ai dû prendre position près de Metz pour donner du repos aux soldats et les ravitailler en vivres et munitions. L’ennemi grossit toujours autour de moi, et je suivrai très-probablement pour vous rejoindre la ligne des places du nord, et vous préviendrai de ma marche, si je puis toutefois l’entreprendre sans compromettre l’armée” (III, bladz. 52). Dus geen eigenlijke instructies, die hier ook moeilijk te geven waren, doch andermaal verzwijging van het ehech van den 18den en steeds het geveinsde voornemen tot voortzetting van den terugtocht op Châlons, ditmaal met de beperking, dat hij van zijn marsch zou verwittigen indien hij dien althans kon ondernemen, — eene beperking die in zijn weinige uren te voren verzonden rapport aan den Keizer niet voorkwam. Deze dépêche, kwam niet ter kennis van Maarschalk MAC MAHON; althans antwoordde deze, president van de Republiek zijnde, op de hem namens den krijgsvraad deswege gedane vraag: »je ne me rappelle pas avoir reçu cette dépêche. Il me semble impossible que je l’aie reçue, autrement j’aurais arrêté le

mouvement vers l'est" (II, bladz. 80—81); een verscher bewijs ontmoeten wij aanstonds. Door boden overgebracht en den 22sten nm. getelegrafeerd van Givet en van Montmédy, bereikte zij wel het Keizerlijk Hoofdkwartier, en eene expeditie daarvan kwam ook tot den minister van oorlog, terwijl de origineele dépêche den 26sten werd ter hand gesteld aan den bekenden Kolonel STOFFEL »chargé du service des renseignements" bij het leger van Châlons, maar werd aan MAC MAHON onthouden. Zij werd eenvoudig »gesupprimeerd" (III, bladz. 53). — »Dit zou geschied zijn, zegt DE ROO in een noot op bladz. 274, door den Kolonel STOFFEL en wel — naar men te verstaan gaf — in overleg met den Keizer, die niet naar Parijs wilde. De regeerings-commissaris verklaarde dan ook zich het recht voor te behouden om te zijner tijd eene vervolging tegen den Kolonel STOFFEL te doen instellen. Deze verzocht daarop voor een krijgsraad terecht te mogen staan. Een onderzoek werd ingesteld, en dit leidde tot de uitkomst dat er geen termen tot vervolging waren. Het komt ons voor, dat de gansche beschuldiging op vrij zwakke gronden rustte, en dat de zaak de beweging niet waard was, die daarvan is gemaakt". — Tegen die beschouwing van DE ROO heb ik verschillende bedenkingen te maken. Wie kennis genomen heeft van het getuigenverhoor van 3, 4 en 5 November, waarin die zaak meer bepaald behandeld werd, zal, meen ik, wel niet tot de conclusie komen »dat de gansche beschuldiging op vrij zwakke gronden rustte." De suppressie althans is zeker. 't Is mogelijk dat de Keizer daarbij betrokken was en de zaak daarom gesmoord werd, hoewel DE ROO (bladz. 269) zegt, dat »de Keizer persoonlijk voor den terugkeer naar Parijs gestemd (was)," en dit ook blijkt uit zijn brief van 29 October 1870 uit Wilhelmshöhe aan Sir John BURGOYNE, waarin men leest: »revenu à Châlons, j'ai voulu conduire la dernière armée, qui nous restait, à Paris, mais là encore des complications politiques nous ont forcé à faire la marche la plus imprudente et la moins stratégique, qu'a fini le désastre de Sedan" (1). Maar 't is ook mogelijk dat de regeering met de Regentes er bij betrokken was. Die dépêche kon stoornis brengen in den marsch naar Metz waartoe zij dreef. PALIKAO erkende althans eene expeditie daarvan te hebben ontvangen; hij vergewiste zich echter niet of MAC MAHON ze kende, en zelfs toen deze hem den 27sten uit le Chêne populeux o. a. berichtte, dat »hij sedert den 19den geen enkele tijding van BAZAINE had ontvangen" (2), waaruit volgde dat hij die dépêche van den 20sten niet kende, lichtte hij hem daaromtrent niet in, maar dreef hem andermaal naar Metz, zooals wij straks zullen zien (III, bladz. 53). Doch op wiens instigatie dan ook, een feit is het, dat die dépêche aan MAC MAHON werd onthouden, en dat een zijner ondergeschikten aan die misleiding van zijn chef meedeed is duidelijk. Afgescheiden daarvan dat de

(1) *Le dossier de la guerre de 1870*, préface de M. EMILE DE GIRARDIN, bladz. 121.

(2) Zoo getuigde ook de Kolonel BROYE van zijn generalen staf (II, bladz. 75).

zaak van het hoogste gewicht was, vind ik het feit zelf zoo hoogst anti-disciplinair, immoreel en strafbaar — »un acte inouï,” zeide de beschuldiging (I, bladz. 87) — dat ik mij niet kan verklaren hoe DE ROO hierover zoo is kunnen heenglijden. Ook eenige officieren van BAZAINE's omgeving lieten zich toen tot eene verdachte of dubbelzinnige rol vinden, en zoo leverde het proces BAZAINE vele bewijzen van demoralisatie in het leger, waarvan het Tweede Keizerrijk o. a. door zijn favoritisme, dat ook aan verscheidene der hoogere bevelhebbers van 1870 hun commando bezorgde, de rijke bron was. Ik heb het begin van die demoralisatie trouwens van te nabij gezien om er een oogenblik aan te kunnen twifelen (1), al zal ik er hier niet bepaald bij stilstaan.

Zoo in dubbelen zin misleid, vinden wij MAC MAHON sedert 23 Augustus op marsch van Reims in de richting Montmédy. Lieten de marschvaardigheid en de marschdiscipline van zijn leger veel te wenschen over, eene quaestie van levensmiddelen noodzaakte hem bovendien van den directen weg af te wijken naar Rethel, hetgeen hem den 24sten en een deel van den 25sten deed verliezen, waarvan de vijand partij trok. En zoo kwam zijn rechtervleugel reeds den 26sten — den dag waarop hij volgens PALIKAO's kabinets-plan BAZAINE had moeten ontzetten — en den 27sten in gevechtscontact met het IVde Duitse leger bij Vouziers en Buzanzy op den weg naar Stenay en Montmédy, terwijl hij tevens vernam dat het IIIde in zijn rug in aantocht was en reeds Ardeuil (benoorden Sainte Menehould) zou hebben bereikt. Hij zag nu duidelijker dan ooit in, dat het eene hopelooze onderneming was met zijn »grootte 100.000 man” te willen doordringen en dat hij zijn ondergang tegemoet ging. Dien 27sten kwam hij dan ook tot het verstandig besluit zijn marsch te staken en op Parijs terug te gaan. Hij seinde een en ander den minister uit le Chêne populeux, onder bijvoeging dat hij sedert 19 Augustus geen bericht had van BAZAINE en hij den 28sten Mezières zou naderen om van daar den terugtocht, naar de omstandigheden, westwaarts voort te zetten (DE ROO, bladz. 285). Maar PALIKAO, niettegenstaande steeds aan zijn plan vasthoudende, antwoordde in den nacht van 27 op 28 Augustus: »Si vous abandonnez BAZAINE, la révolution est dans Paris, et vous serez attaqué vous même par toutes les forces de l'ennemi. Contre le dehors, Paris se gardera; les fortifications sont terminées. Il me paraît urgent que vous puissiez parvenir rapidement jusqu'à BAZAINE etc. . . . (III, bladz. 53), terwijl hij verder MAC MAHON trachtte te beduiden dat het gevaar eigenlijk den vijand bedreigde en beducht maakte” (DE ROO, bladz. 286). »Iets later in denzelfden nacht zond hij hem een tweede telegram van nog dringender aard: »uit naam van den raad van ministers en van den geheimen raad, vraag ik u tot hulp van BAZAINE op te rukken, gebruik makende van de 30 uren voorsprong, die gij op den

(1) Zie o. a. bijlage III, van mijn »*Militaire statistiek en organisatie van Frankrijk, 1852.*”

Kroonprins van Pruisen hebt. Ik zend korps Vinoy naar Reims »(DE ROO, bladz. 287). En MAC MAHON trok zijne bevelen voor den 28sten, die reeds een begin van uitvoering hadden gekregen, weer in, en vaardigde, tegen het gevoelen van den Keizer, nieuwe orders uit om het leger weer naar de Maas in beweging te stellen. Zoo liep hij in den val van Sedan.

»Dit onbegrijpelijk besluit, waardoor het Fransche leger, schier willens en wetens, den ondergang tegemoet werd gevoerd, schijnt alleen uit het karakter van den Maarschalk verklaard te kunnen worden. De Hertog van Magenta was vóór alles een man van het gezag. Op het slagveld dapper onder de dappersten, schijnt hem die zedelijke kracht ontbroken te hebben, die noodig is om, in gewichtige oogenblikken, in strijd met ontvangen bevelen, een zelfstandige beslissing te nemen. Het verzoek van den minister van oorlog was voor hem een bevel, waaraan hij zich verplicht achtte gevolg te geven" (DE ROO, bladz. 289—290). — STIELTJES teekent hierbij aan: »die MAC MAHON is een dapper soldaat op 't slagveld, maar als legerhoofd overigens een pauvre sire!" En iets verder, (bladz. 316): »aangenomen voor een oogenblik dat BAZAINE niet moedwillig te Metz is gebleven uit politieke beschouwingen, dan rijst uit een militair oogpunt de vraag: wie is de grootste ezel geweest, BAZAINE of MAC MAHON?"

Alles te zamen genomen — voor de gebrekkige tactische regeling van MAC MAHON's marsch verwijs ik naar DE ROO — mag veilig beweerd worden, dat de Maarschalk zich niet berekend toonde voor het opperbevel, allerminst in de gegeven moeilijke omstandigheden. Wel kan te zijnen bate geweest worden op den climax in de regeeringstelegrammen: eerst eene smeekbede voor BAZAINE, toen de vrees dat Parijs zich niet zou verdedigen, eindelijk dat de revolutie er zou uitbarsten, — politieke drangredenen die zeker zwaar wogen. Verder, op een zeer verklaarbaar ridderlijk gevoel om het Rijnleger niet in den steek te laten: »abandonner BAZAINE, que je croyais pouvoir voir arriver d'un moment à l'autre sur la Meuse, me causait un véritable chagrin", verklaarde hij voor de Enquête-Commissie. Maar de opperbevelhebber heeft in de eerste plaats rekening te houden niet met de politiek maar met de krijgskunst, — insgelijks een gemeenplaats, die ik echter in herinnering brengen moet, omdat ze bij een recente gelegenheid en andermaal met noodlottig gevolg weer miskend werd. Eenmaal tot de overtuiging gekomen, dat de onderneming om naar Metz te willen doordringen eene hopeloze was, had MAC MAHON zich noch door politieke redenen noch door persoonlijke gewaarwordingen daarvan moeten laten afbrengen, maar moeten terugtrekken. Volgens die overtuiging toch kòn hij BAZAINE niet helpen, en in stede van den politieken toestand te verbeteren zou hij dien verergeren, terwijl hij zijn leger opofferde. De Keizer althans, de meest belanghebbende en het gezag in persoon, liet zich door de politieke motieven niet langer beheerschen nu het gevaar tastbaar was. Doch blijft MAC MAHON rechtstreeks verantwoordelijk voor den ramp van

Sedan, de schuld van den minister van oorlog is niet minder zwaar. Hij had zich moeten bepalen bij zijne taak, zich moeten onthouden van het maken van operatieplannen uit de verte op het papier, en zich vooral moeten onthouden van dien klimmenden aandrang bij de gebleken gegronde aarzelingen van MAC MAHON. Hij had moeten inzien dat eene strategische conceptie, waarin degene die met de uitvoering belast is geen vertrouwen stelt, reeds vooraf zeer gecompromitteerd is, en komt daarbij nu nog dat hem voor de uitvoering slechts een zeer gebrekkig werktuig ter beschikking staat, zooals hier het geval was, dan is de uitkomst te voorzien. Doch PALIKAO en met hem de regeeringsmannen schijnen meer het oog op dynastieke en eigen belangen dan op het landsbelang gevestigd te hebben, en zoo hebben zij de revolutie, die zij zeiden te willen voorkomen, juist uitgelokt.

Intusschen zijn wij nog niet zoover, en moeten wij terugkomen op de eerste oorzaak van Sedan, op BAZAINE.

Zooals wij gezien hebben, was PALIKAO's plan gegrond op de medewerking van het Rijnleger, dat door gelijktijdige aanvallen een gedeelte van 's vijands strijdkrachten van MAC MAHON moest afleiden. Valt er op een dergelijke samenwerking veelal weinig te rekenen, hier, bij gemis aan eene geregelde correspondentie, op den afstand waarop beide legers zich van elkander bevonden en gescheiden door overmachtige vijandelijke strijdkrachten, kon, zooals reeds gezegd is, op overleg en samenwerking wel niet gerekend worden. Echter zou BAZAINE den Maarschalk MAC MAHON nog tot zekere hoogte hebben kunnen steunen. Hij deed dit echter slechts in schijn. In de eerste plaats door zijn zoogenaamden uitval van 26 Augustus, dien DE ROO, bladz. 301—302, bespreekt. Hij zegt daar: »de Maarschalk schijnt toen nog slechts in het bezit te zijn geweest van de dépêche van den Hertog van MAGENTA van den 18den, waarbij deze te kennen gaf dat hij wellicht naar Metz zou oprukken. Daaraan is het waarschijnlijk toe te schrijven, dat de uitval van den 26sten met weinig klem werd uitgevoerd. De Maarschalk BAZAINE, slechts half geloovende aan den opmarsch van MAC MAHON, wilde blijkbaar slechts iets doen om zich te vrijwaren voor het verwijt, dat hij de beweging van MAC MAHON niet had ondersteund; maar zijne beschikkingen waren zoo gebrekkig, dat de onderneming tot geen uitkomst leiden kon. Het heette, dat men zou trachten door te breken op den rechter Moezeloever, in het noordelijk gedeelte van de vijandelijke stellingen, ten einde daarna langs den rechter Moezeloever op te rukken naar Thionville en daar de rivier over te gaan. Het kwam echter niet eenmaal tot een gevecht.» — Daarmede is die uitval of poging tot doorbreken door DE ROO zelf tot een schijnvertoning gestempeld en veroordeeld. Bij het proces is het trouwens gebleken, hoe het reeds vóór den afmarsch bekend was, dat het leger zich niet van Metz zou verwijderen (III, bladz. 61). 't Is ook minder juist wat DE ROO verder zegt, namelijk dat een vreeselijk onweer de voortzetting van de onderneming nagenoeg onmogelijk maakte. BAZAINE wendde toen, jegens zijn korps-

commandanten, voor de vrees voor: een aanval op den linkeroever (zie hun verhooren II, bladz. 118—126), — een aanval toen te minder waarschijnlijk omdat een deel van het blokkade-leger westwaarts naar de Maas gedetacheerd was, hetgeen BAZAINE wist en den Keizer gemeld had (III, bladz. 56); die vrees kwam dan ook niet bij zijn korpscommandanten op. Eindelijk is het op zichzelf reeds niet aan te nemen, dat BAZAINE den 26sten Augustus nog slechts MAC MAHON's dépêche van den 18den zou hebben gekend, dewijl de gemeenschap met Metz op den rechteroever tot het einde der maand nage-noeg zonder bezwaar geschiedde (III, bladz. 49). De regeerings-commissaris heeft, mijns inziens, dan ook overtuigend aar getoond (III, bladz. 56—67): dat BAZAINE niet eerst 29 en 30 Augustus kennis kreeg van de nadering van het leger van Châlons, zooals hij beweerde, maar dat hij, zooals de sous-chef van zijn staf, Kolonel LEWAL, getuigde, reeds in den namiddag van den 23sten bericht ontving van den marsch van MAC MAHON naar de Maas (1); dat dit de aanleiding was tot zijn schijnvertooning van den 26sten, maar dat hij, zeker om vrij te blijven van pressie, dit bericht evenals dat van den 18den en MAC MAHON's vraag van den 19den, ja alles wat omtrent het leger van Châlons te zijner kennis was gekomen zorgvuldig voor zijn korps-commandanten geheim hield, zelfs nog in de conferentie van den 26sten waarin hij hun advies uitlokte, zoodat dit leger als het ware voor hen niet bestond, en hij hen dus misleidde. »Si nous avons su que le Maréchal MAC MAHON marchait vers nous, verklaarde CANROBERT bij de enquête, nous aurions dit au commandant en chef: marchons sur la tête, s'il le faut, mais marchons!" (III, bladz. 63).

Na vermeld te hebben dat in den avond van 30 Augustus het IIIde en IVde Duitsche leger in onmiddellijk verband kwamen en gereed stonden om vereenigd op te rukken tegen het leger van Châlons, dat, door heen en weer marschen en nadeelige partieele gevechten uitgeput en gedemoraliseerd, den 31sten Sedan bereikte, vervolgt DE ROO (bladz. 317): »Intusschen had ook de Maarschalk BAZAINE besloten om andermaal het offensief aan te nemen. Uit de berichten, welke hem sedert den 26sten waren geworden,

(1) Zeer waarschijnlijk van zijn adjudant Luitenant-Kolonel MAGNAN, dien hij den 17den naar den Keizer had gezonden, die verder buiten Metz bleef, zich lang te Carignan ophield, en »était chargé depuis le 18 de communiquer à son chef les instructions de l'empereur en vue de la jonction des deux armées (III, bladz. 59); MAGNAN — een verdachte rol — ontkende echter. De dépêche MAC MAHON van den 22sten, hiervoren vermeld, werd gezonden naar de commandanten van Montmédy en Verdun en den maire van Longuyon, met last »de la faire parvenir par tous les moyens possibles." Bij het proces is geconstateerd dat zij uit Montmédy reeds den 23sten 's namiddags Thionville, van waar de gemeenschap met Metz toen gemakkelijk was, bereikte (III, bladz. 67); die van Verdun kwam eerst 30 Augustus te Metz, en daarop beriep zich BAZAINE, terwijl hij ontkende de andere te hebben ontvangen. Ik kan hier niet de gansche toedracht van dit incident ontwikkelen, maar herhaal dat volgens mijn overtuiging BAZAINE reeds 23 Augustus kennis droeg van den marsch van MAC MAHON. De getuigenis van Kolonel LEWAL, sous-chef van zijn staf, is omtrent de hoofdzaak pertinent, en wordt door de bijkomende omstandigheden bevestigd.

was ten stelligste gebleken, dat de Hertog van MAGENTA naar Metz in aantocht was. Hij meende te kunnen aannemen, dat MAC MAHON den 30sten Augustus waarschijnlijk nog slechts 3 dagmarschen of daaromtrent van Metz verwijderd zou zijn. . . . De Maarschalk BAZAINE besloot nu zijn plan van den 26sten weer op te vatten, en gaf nog in den namiddag van den 30sten de noodige bevelen om den volgenden dag tot den aanval over te gaan. Zijn denkbeeld was zich meester te maken van de bergvlakte van St. Barbe, en zich van daar over Bettelainville en Redange naar Thionville te wenden. Door velerlei vertraging, die zich bij de uitvoering voorded, werd het 4 uur in den namiddag eer tot een algemeenen aanval kon worden overgegaan." — Zooals hierboven is meegedeeld, had BAZAINE reeds vóór den 26sten bericht van den aantocht van MAC MAHON. Den 29sten ontving hij den volgenden brief van Generaal DUCROT van den 27sten: »Général DUCROT commande corps MAC MAHON; il doit se trouver aujourd'hui 27 à Stenay, gauche de l'armée; Général DOUAY à la droite sur la Meuse. Se tenir prêt à marcher au premier coup de canon" (III, bladz. 67). Intusschen had hij reeds den 28sten zijn voornemen tot een uitval voor den 30sten aangekondigd, waarschijnlijk naar aanleiding van vroeger ontvangen berichten (III, bladz. 67). In alle geval gaf hij nu den 29sten marschbevelen voor den 30sten tegen het middaguur, doch trok die eenige uren later weer in om, zooals hij voorgaf, nadere inlichtingen uit Thionville af te wachten. Den 30sten te 10 uur 's morgens ontving hij de expeditie der dépêche MAC MAHON van den 22sten over Verdun verzonden (zie noot bladz. 465), waarop het marschbevel andermaal doch nu voor den 31sten gegeven werd (III, bladz. 68). »Door velerlei vertraging, die zich bij de uitvoering voorded, werd het 4 uur in den namiddag eer tot een algemeenen aanval kon worden overgegaan," zeide DE ROO. Vooreerst de vraag, of dit offensief, waartoe reeds den 28sten het plan bestond, niet beter voorbereid had kunnen worden? En verder de opmerking, dat twee legerkorpsen (IIde en III) reeds 's morgens vóór 7 uur tot den aanval gereed stonden (III, bladz. 68). Een en ander zal aan de Pruisen wel niet ontgaan zijn, en gaf hun den tijd hunne maatregelen te nemen en versterking naar het bedreigde punt te doen oprukken. »De Franschen wierpen zich met kracht op de stellingen, die de Duitschers op den rechteroever tusschen Malroy en den weg naar Saarbrücken bezet hielden," en vermeesterden de dorpen Noiseville, Neuilly en Servigny, maar bij het vallen van den nacht brak BAZAINE den strijd af zonder zijne voorste linie door zijne reserves te laten ondersteunen, en ging, zonder instructies achter te laten, voor zijn persoon terug naar St. Julien. De Pruisen maakten echter van den nacht gebruik om door toegesnelde versterkingen Servigny te hernemen, en achten zich bij het aanbreken van den 1sten September — de dag van Sedan — sterk genoeg om zelven offensief op te treden. Eerst toen, bij het aanbreken van den 1sten September, gaf BAZAINE aan zijn korpscommandanten de volgende confidentieele order:

»Selon les dispositions que l'ennemi aura pu faire devant vous, nous devons continuer l'opération entreprise hier Dans le cas contraire, il faudra tenir dans nos positions, s'y fortifier, et ce soir nous reviendrons alors sous Saint Julien et Queuleu' (III, bladz. 69). Zonderlinge instructie, volgens welke het van 's vijands beschikkingen afhankelijk werd gemaakt of men zou trachten door te breken of onder de fortten terugkeeren, waarbij aan ieder der korpscommandanten de beslissing werd overgelaten wat hij te doen zou hebben: of den aanval doorzetten, of zich eene wijle verdedigen en dan op Metz terugtrekken; dus geen algemeen plan, geen algemeene leiding, of anders gezegd en in verband met dag en uur van aanval, het bewijs dat BAZAINE andermaal slechts eene schijnvertooning beoogde. De gevolgen van een en ander konden niet uitblijven. De Pruisen thans met eenheid en kracht aanvallende, verdreven de aan zichzelf overgelaten Fransche korpsen voor en na uit de veroverde stellingen, en het geheele Fransche leger was tegen 11 uur weer in vollen aftocht naar Metz. »De onderneming, zegt DE ROO (bladz. 319), met weinig kracht uitgevoerd, was geheel mislukt. Maar zij zou, ook indien zij gelukt ware, het onheil niet hebben kunnen voorkomen, waardoor op den tweeden dag van den slag het andere Fransche leger getroffen werd.» — Bij den eersten volzin teekent STIELTJES aan: *»met zoo weinig kracht en zoo langzaam ondernomen dat men met d'ANDLAU (Metz: campagne et négociations) kan betwijfelen of ze ernstig gemeend was.»* En bij den tweeden: *»neen, niet het onheil voorkomen, maar de gevolgen van 't onheil matigen, indien met een deel van BAZAINE's leger goede kaders voor de nieuwe legers behouden waren gebleven.»* — Dat ik aan een schijnvertooning geloof, is reeds gebleken, en dat BAZAINE's uitval eerst 31 Augustus ondernomen, zelfs al ware hij gelukt, geen afleiding meer kon zijn, is duidelijk; maar dit had wel het geval kunnen wezen, ware die uitval vroeger geschied en ernstig gemeend geweest. Maar BAZAINE liet het leger van Châlons, dat zich voor hem opofferde, eenvoudig in den steek.

Bij de bijzonderheden van Sedan, zal ik niet stilstaan, maar verwijzen naar DE ROO, die dit drama treffend geschetst heeft. Een blik op het plan van dien slag is trouwens voldoende om, in verband met de getalsterkte, het gehalte en het moreel der wederzijdsche partijen, tot de overtuiging te komen, dat in weerwil van de bewonderenswaardige dapperheid ook hier door verscheidene gedeelten van het Fransche leger betoond, zijn ondergang toen onvermijdelijk was. Wij zien de Franschen daar saamgedrongen op een beperkt terrein, met den rug tegen het vestingje Sedan, aan alle zijden ingesloten door het IVde en IIIde Duitsche leger, in wier handen de Maasovergangen boven en beneden de stad zijn gelaten, die de beheerschende hoogten bezetten, en haast alleen door hun overmachtig geschut die opeengehoopte menigte hadden kunnen vernietigen, of wel ze binnen enkele dagen hadden kunnen uithongeren. Het leger van Châlons in dien val gebracht te hebben, komt, zooals reeds gezegd is, rechtstreeks voor de

verantwoording van MAC MAHON. Hij moge nu later voor de Commissie van Enquête verklaard hebben, dat hij niet voornemens was op dat terrein slag te leveren (DE ROO, bladz. 330); dat ware hij aan het hoofd van het leger gebleven — hij werd »omstreeks 6 uur» in den morgen aan de heup gewond (DE ROO, bladz. 333) — hij »omstreeks 6 uur 's morgens een besluit zou hebben genomen en met zijn beschikbare macht hetzij naar Mezières hetzij naar Carignan zou zijn gemarcheerd» (DE ROO, bladz. 344), maar aan die verklaring après-coup kan ik niet veel waarde hechten. Zie hier waarom. Zonderling toeval vooreerst dat de Maarschalk, dien wij tot nu zoo weifelend hebben gezien, tot een besluit zou zijn gekomen precies op hetzelfde oogenblik dat hij gewond werd! Intusschen was hij dus ook toen nog niet tot een besluit gekomen, en weifelde hij nog tusschen teruggaan op Mezières of vooruitgaan op Carignan, een hemelsbreed verschil. Maar van DE ROO verneemt men immers ook (bladz. 315) hoe MAC MAHON den 31sten Augustus, dus den dag te voren, nog aan Generaal DUCROT gelastte: »zich van Carignan naar Sedan te begeven en volstrekt niet naar Mezières, waarheen ik niet van plan ben te gaan». Op grond van zulk een stellige verklaring, en verder vernemende dat MAC MAHON ook 's avonds van den 31sten nog tot geen besluit was gekomen (DE ROO, bladz. 329—331), zou men verwachten, dat in den nacht van 31 Augustus op 1 September gewichtige omstandigheden hem van dat plan, om volstrekt niet naar Mezières te gaan, hadden doen terugkomen. Doch van dergelijke verneemt men niet, en dan zou hij in den vroegen morgen van den 1sten ook wel niet meer tusschen Mezières en Carignan hebben kunnen weifelen. En wat nu het doorbreken naar Carignan betreft, het weinige dat hij in minder dan een kwartier tijds (DE ROO, bladz. 344 in verband met bladz. 333), in den nevelachtigen morgen en in het berg- en boschachtig terrein, op zijn rechtervleugel van den vijand had kunnen waarnemen, kon hem onmogelijk tot de wetenschap gebracht hebben, die hij voor de Commissie van Enquête had (DE ROO, bladz. 344), om daarop het plan te bouwen: door het ravijn van Givonne de bergvlakte van het bosch Chevalier te bereiken, de Saksers, die hij daar voor zich had, overhoop te werpen, de omtrekkende garde tot staan te brengen, dan rechtsaf de Beijeren in de flank te nemen en in de Maas en de Chiers te werpen, om verder met zijn cavalerie, in de vallei van de Chiers optredende, den terugtocht van den vijand te bemoeilijken (DE ROO, bladz. 344—345). Bij zulk eene tactische bespiegeling après-coup behoeft men niet stil te staan. Zeker is het verder, dat de Maarschalk het legerbevel overgaf zonder meer, zonder een enkele aanwijzing omtrent zijne plannen of omtrent hetgeen naar zijne opvatting behoorde te geschieden (DE ROO, bladz. 334). En eindelijk stond het bij Sedan niet meer te zijner beslissing of hij al dan niet slag zou leveren, maar wel tot die van de tegenpartij, en deze had beslist dat hier slag geleverd zou worden.

De hierboven aangeduide plannen besprekende, meent DE ROO dat de

terugtocht op Mezières om 6 uur en zelfs later nog zeer uitvoerbaar was; dat het zelfs om 8 uur, toen Generaal DUCROT, een oogenblik het opperbevel voerende, deze beweging gelastte, wellicht nog mogelijk zou geweest zijn zich althans met een deel van het leger naar Mezières door te slaan (bladz. 346—347). Bezien wij de zaak van naderbij. Vooreerst was er om 6 uur nog geen besluit genomen, terwijl de rechtervleugel van het Fransche leger toen reeds sedert een paar uur bij Bazeilles in een hevig gevecht gewikkeld was (bladz. 333), en de Saksers dit in het centrum bij Givonne vasthielden om de Pruisische garde den tijd te geven hare omtrekkende beweging naar de zijde van Illy te voltooien. Indien nu bijv. tegen 7 uur de afmarsch van het Fransche leger ware begonnen, dan zouden de Beijeren, inmiddels versterkt door het IVde Pruisische legerkorps, en de Saksers, op wier hoogte de garde, die zeer vroegtijdig van Messincourt naar Francheval en Villers Cernay was opgerukt, toen moest zijn aangekomen, — dan zouden al die korpsen, minstens zoo sterk als het Fransche leger, dit zeker in rug en flank aangegrepen en genoodzaakt hebben weer front te maken. En is het nu waarschijnlijk dat dit leger onder dergelijke omstandigheden Illy en den weg naar Mezières zou hebben kunnen bereiken vóór 9 uur, het uur waarop, volgens DE ROO (bladz. 346), de Vde en IXde Pruisische korpsen, die benedenwaarts Sedan de Maas waren overgetrokken, St. Menges hadden bezet, en zich dus reeds op den terugtochtsweg van dat leger bevonden? Bovendien hielden 3 cavalerie-divisiën tusschen Flize en Frénois aan de Maas zich gereed om het in de flank aan te tasten, zoo het naar Mezières mocht willen aftrekken (bladz. 332), en stonden nog meer troepen in de nabijheid.

En ter zake nu van dat doorbreken naar Carignan, waaraan Generaal WIMPFEN, die het opperbevel van DUCROT overnam, ook nog dacht, zegt DE ROO, (bladz. 345): »dat de Maarschalk MAC MAHON zich aan eene illusie overgaf, wanneer hij meende dat het hem gelukt zou zijn met zijne vier zwakke korpsen de Beijeren, de Saksers en de garde terug te werpen,» en dat hij verzuimde te zeggen wat hij dan verder zou hebben gedaan. »Het Fransche leger zou dan te Carignan hebben gestaan *zonder levensmiddelen*, en met een geheel vijandelijk leger, namelijk met het IIde Beijersche, het IVde, Vde en IXde Pruisische korps, de Wurtembergsche divisie en 2 cavalerie-divisiën, *in den rug*. De Franschen zouden dan hebben moeten capituleeren bij Montmédy in plaats van bij Sedan; ziedaar het eenige verschil.» — »Dat was nog zoo geheel zeker niet,» meent STIELTJES. — Neen, zeker is dat natuurlijk niet, maar toch zeer waarschijnlijk, en 't is in de eerste plaats onwaarschijnlijk dat MAC MAHON zou hebben kunnen doorbreken.

Doch al acht ik dit onwaarschijnlijk, en evenzoo dat hij in den morgen van 1 September nog zou hebben kunnen teruggaan op Mezières, vooral in den gedemoraliseerden toestand waarin zijn leger reeds verkeerde, ben ik het toch eens met DE ROO (bladz. 347), dat het beproeven van een van

beide »beter was dan het aannemen van den slag op de plaats zelve”, hetgeen »noodzakelijk tot de geheele omsingeling van het Fransche leger leiden moest”. Fortuna audaces juvat, en gedeelten van dat leger zouden daarheen hebben kunnen ontkomen, dat stem ik DE ROO toe. Doch van zijne bewering, »dat het Fransche leger zich zoo lucht verschaffende, gelegenheid zou hebben gehad om, ongestoord door de bosschen of over Belgisch grondgebied naar het binnenste van Frankrijk de wijk te nemen,” is het eerste gedeelte meer dan problematiek; en ter zake van dat uitwijken over Belgisch grondgebied naar Frankrijk, en wel om »later bij de verdediging van Parijs van dienst (te) kunnen zijn,” vergat DE ROO dat België een neutrale staat is, die zich in 1870 had toegerust om zijne neutraliteit te kunnen handhaven, en dat op de neutralen de verplichting rust de troepen van een der oorlogvoerende partijen, die op hun grondgebied aan de vervolging van den vijand of de krijgsgevangenschap trachten te ontkomen, indien zij hen al toelaten, te ontwapenen en buiten de gelegenheid te stellen aan den oorlog, die gevoerd wordt, verder deel te nemen. In 1870 is, na den slag van Sedan, werkelijk een klein deel van het Fransche leger naar België uitgeweken, waar het ontwapend en geïnterneerd werd. Het was dus voor Frankrijk's strijdkrachten toch verloren.

In den aanhef van dit artikel zeide ik, dat ik de politieke aantekeningen van STIELTJES zou laten rusten. Eene daarvan, passende bij den titel van het hier besproken boek, diene mij echter tot sluitsteen.

Een breede schets der staatkundige gevolgen van Sedan, die DE ROO in het laatste hoofdstuk van deze afdeeling en van zijn boek nader uitwerkte, gaat zijn krijgskundige schets vooraf. Hij vermeldt daarin (bladz. 199) hoe het volk te Parijs nu in beweging kwam en het wetgevend lichaam uiteendreef; hoe de Keizerin zich redde door de vlucht en het keizerrijk viel; hoe GAMBETTA en FAVRE het bewind in handen namen, en Generaal TROCHU, door hen uitgenoodigd, zich aan het hoofd van het »gouvernement der nationale defensie” stelde, en zegt verder: »deze zijn de groote omtrekken van de treffende gebeurtenissen, die de rechtstreeksche aanleiding zijn geweest tot den val van het keizerrijk. De eigenlijke oorzaken liggen dieper. Zij moeten gezocht worden in den revolutionnair oorsprong van het keizerlijk gouvernement en in het regeeringstelsel, dat door den Keizer gevolgd werd, wellicht, om zich staande te houden, gevolgd moest worden.” De woorden: »de eigenlijke oorzaken liggen dieper” onderstreepende, voegt STIELTJES daaraan toe: *»Zeer juist. De val van Frankrijk begon den 20sten December 1848, toen het een avonturier, als de zoon van HORTENSE BEAUHARNAIS was, president der republiek maakte. De val van 't keizerrijk begint eigenlijk den*

2den December 1851 en tijdens de moorden op de boulevards van 4 December 1851. In 1870 kon de zoogenaamde keizer met FLORIS DEN VIJFDE zeggen :

»aan 't vallen was ik lang, maar gist'ren kwam ik neer'' (1).

Ja, met dit verschil echter, dat NAPOLEON bij zijn neerkomen, volgens den wensch door VICTOR HUGO in 1853 geuit, »la honte et non la mort'' vond (2).

P. G. BOOMS.

Den Haag, April 1895.

(1) P. C. Hooft, *Geeraardt van Velzen*.

(2) »Châtiments :'' Nox VIII.

en te vernietigen," -- annoteert STIELTJES: »*dus: opsluiten BAZAINE doel van het Duitsche leger, en dat doel wordt door BAZAINE, die in Metz wil blijven, gemakkelijk gemaakt. Maar waarom leverde BAZAINE dan den 18den slag?*» — Deze vraag is reeds ten deele beantwoord.

Zien wij verder hoe hij slag leverde, welke houding hij daarbij aannam. DE ROO zelf vindt die houding »schier ongeloofelijk" (bladz. 183). Niet alleen was BAZAINE tot 3 uur »rustig in zijn hoofdkwartier te Plappeville verbleven" terwijl zijn leger reeds sedert het middaguur krachtig werd aangevallen (bladz. 162), maar terwijl de strijd nog op zijn hevigst was, »reeds vóór 6 uur was hij naar zijn hoofdkwartier te Plappeville teruggekeerd" (bladz. 183). Zijn rechtervleugel (CANROBERT), bij St. Privat aan zijn lot overgelaten, bezweek ^{toen juist voor} drievoudige overmacht en omtrekking, na al zijne zeer onvoldoende munitie voor 66 vuurmonden tegen 180 vijandelijke stukken te hebben verbruikt en na eene verdediging, die de bewondering van Pruisen's Koning wegdroeg, doch door BAZAINE bejegend werd met het gezegde: »*que faire avec de pareilles troupes*" (I 2de, bladz. 429). BAZAINE had naar dien rechtervleugel, waarop het aankwam, niet eens omgezien, was niet verder geweest dan het plateau van Plappeville, hoewel hij van den neteligen toestand van CANROBERT kennis droeg. »Hij had zich overtuigd dat zijn linkervleugel geen gevaar liep, dat FROSSARD en LEBOEUF in staat zouden zijn hunne stellingen te behouden. Dit was hem genoeg, want voor den Maarschalk scheen alles neer te komen op de vraag of hij zijn verbinding met Metz zou kunnen behouden (DE ROO, bladz. 183). — »*Juist, merkt STIELTJES op, omdat hij nooit aan iets anders gedacht heeft dan om te Metz te blijven.*» En als nu DE ROO vervolgt: »Nu was ongetwijfeld het behoud van de toegangen tot de stad aan de zijde van Gravelotte en Ruffine een zaak van gewicht. Den 16den zou dat minder te beteekenen hebben gehad omdat het leger toen, werd het tot den terugtocht gedwongen, noordwaarts had kunnen uitwijken. Maar den 18den liepen de terugtochtswegen van het centrum en van den rechtervleugel op Metz. Ware het den vijand gelukt aan deze zijde door te breken, het geheele leger zou wellicht verloren zijn gegaan. Op den linkervleugel, waar de parken en treinen zich bevonden, zou de schromelijkste verwarring niet zijn uitgebleven, en het IVde en Vde korps, van hunne terugtochtswegen beroofd, zouden verplicht zijn geworden zich op goed geluk naar deze of gene zijde te redden," — annoteert STIELTJES: »*Het is onbegrijpelijk hoe DE ROO zoo deraisonneeren kan. Eerst is het duidelijk dat vóór alles vermeden moet worden de opsluiting van het leger in Metz (bladz. 102), en nu is het van belang niet van Metz afgesneden te worden. Om in Metz te blijven was de slag van 18 Augustus geheel onnoodig. Eene nederlaag in 't vrije veld, waarbij toch alligt eenige legerkorpsen zich naar 't noorden redden, terwijl eenige andere toevlugt in Metz vonden, zou minder nadeelig zijn geweest dan een zelfs onbestiste slag. Metz had zich met $\frac{1}{2}$ van het leger LANGER gehouden, $\frac{1}{3}$ van het leger ontsnappende naar 't noorden REDDE KADERS voor nieuwe*

legers; eene nederlaag VOORKWAM den dwazen marsch van MAC MAHON. *Het trugtrekkene van het geheele leger in Metz was de grootste ramp die gebeuren kon.* — In ieder geval was het onverantwoordelijk dat BAZAINE, CANROBERT in den steek liet; dat hij, de slag eenmaal begonnen zijnde, zich zoo weinig aan zijn troepen liet gelegen liggen, en de gelegenheid om door het aannemen van het offensief zeer waarschijnlijk groote positieve voordeelen te verkrijgen ongebruikt liet voorbijgaan, zooals ook DE ROO (bladz. 184—185) constateert. »Maar de Maarschalk BAZAINE heeft, dit blijkt uit menigvuldige omstandigheden, aan zoodanige offensieve onderneming zelfs geen oogenblik gedacht. Hij wilde geen veldslag leveren met het doel om zoo mogelijk den vijand te slaan en terug te werpen. Hij beoogde niets dan lijdelijke verdediging.» — »Bij eene lijdelijke verdediging, merkt STIELTJES op, ging de kans om naar het westen te ontkomen geheel verloren, en was men genoodzaakt in Metz te blijven, juist het doel dat BAZAINE steeds in 't oog heeft gehad.»

Dat BAZAINE zelfs uit het oogpunt van eene lijdelijke verdediging niet te rechtvaardigen is, erkent DE ROO, (bladz. 186—187) waar hij zegt: »Maar zeker is het, dat de Maarschalk BAZAINE door zijne reserven tijdig op den rechtervleugel te doen optreden, de verovering van St. Privat en de nederlaag van CANROBERT had kunnen voorkomen. Nu hij dit niet gedaan heeft, nu hij zelfs, als met opzet, vermeed zich op de hoogte te stellen van den gang van den strijd aan die zijde, rijst onwillekeurig het vermoeden dat het hem met zijn plan om naar Verdun op te rukken geen ernst was. Want zijne houding is dan alleen te verklaren indien men aanneemt, dat reeds toen zijn voornemen vaststond om in elk geval achter de forten van Metz terug te gaan.» — De onderstrepingen zijn van STIELTJES. Bij de eerste annoteert hij: »Zeer juist, maar merkt DE ROO dat NU pas. ALLE handelingen van BAZAINE van eenige dagen vroeger wezen dit reeds aan, maar 't schijnt dat DE ROO in dat punt ziende blind is.» En bij de tweede: »Juist, in elk geval, dit stond vast bij BAZAINE, minstens van den 16den 's ochtends toen LOUIS hem verlaten had. Vergelijkt: Metz, campagne et négociations van D'ANDLAU.» Terwijl STIELTJES eindelijk, waar DE ROO zegt: »in zijn berichten aan den Keizer nam de Maarschalk evenwel ook na den slag van 18 Augustus nog steeds den schijn aan alsof hij niet had afgezien van zijn voornemen om op Châlons terug te trekken,» aanteekeent: »Juist, hij loog iedereen voor.»

Inderdaad, dat deed hij. Zelfs den 19den, den dag na Gravelotte, toen hij met opzet zijn laatste debouché naar het westen, den weg over St. Privat en Briey, verloren had laten gaan, telegrafeerde hij nog aan den Keizer: »je compte toujours prendre la direction du nord, et me rabattre ensuite par Montmédy sur la route de Sainte-Menehould à Châlons, si elle n'est point fortement occupée. Dans le cas contraire, je continuerai sur Sedan et même Mézières pour gagner Châlons» (III, bladz. 50). En dat hij quand même besloten was achter de forten van Metz terug te gaan, blijkt, behalve uit zijne houding bij den slag van den 18den — door DE ROO in het licht gesteld —

nog uit de volgende omstandigheden, die aan de aandacht van DE ROO bij het raadplegen van de proces-stukken schijnen te zijn ontsnapt. Reeds heb ik gezegd dat BAZAINE bereids den 17den order gaf tot het verkennen van die positie onder de forten, bij wijze van »voorzorg” heette het bij het proces; dit verkennen geschiedde in den morgen van den 18den vóór den slag; en voordat de nederlaag van CANROBERT hem bekend was, deed BAZAINE reeds de orders gereed maken »prescrivant à tous les corps d'armée de se replier pour venir s'établir sous le canon des forts” (III, bladz. 32 en 40). Verder blijkt dit uit zijn gezegden, na afloop van den slag, aan stafofficieren die zijn instructies kwamen vragen: »A l'un il dit: ne vous désolez pas. Ce mouvement retrograde que vous faites maintenant, vous deviez l'opérer demain matin; vous le faites donc douze heures plutôt, voilà tout.” A l'autre: »nous devons nous en aller demain matin, nous nous en irons ce soir. Le mal n'est pas bien grand, après tout.” — »Ainsi, vroeg hem de voorzitter van den krijgsraad, vous ne contestez pas que le 18 Août, vos propos indiquaient l'intention bien arrêtée de ramener l'armée sous Metz plutôt que de la porter sur Briey?” Antwoord: »Je ne dis pas ça d'une manière absolue. Je n'osais pas revenir à l'idée de reprendre la campagne vers le nord, par exemple” (I 2de, bladz. 263), behalve, zooals wij zagen, in zijn rapport van den 19den om den Keizer in den waan te houden dat hij naar Châlons wilde gaan. Terecht kwam dan ook de regeerings-commissaris tot de gevolgtrekking: »ainsi, cette détermination de se retirer sous Metz était indépendante de l'issue de la bataille.” BAZAINE leverde dien bloedigen veldslag van den 18den dus onnoodig, om den schijn te redden. En in zijn billijke verontwaardiging over het cynisme van die handeling en van BAZAINE'S aangehaalde gezegden, riep Generaal POURCET dan ook uit: »Le mal n'est pas bien grand! mais 12.000 hommes sont à terre! mais l'armée, refoulée sous Metz, a perdu sa ligne de retraite et se trouve séparée du reste de la France! mais le pays demeure à découvert, et il ne lui reste plus d'autres forces à opposer au flot de l'invasion que les éléments disparates qui, groupés en toute hâte autour des débris de Reichshoffen, vont former l'armée de Châlons! En vérité, le maréchal se consolait trop facilement des funestes conséquences de la journée!” (III, bladz. 40—41.)

Voor mij is het duidelijk, en ik meen dit te hebben aangetoond, dat BAZAINE, van het oogenblik, dat hij het opperbevel aanvaardde, geen ander plan heeft gehad dan om te Metz te blijven. Hooren wij nu nog hoe hij dit bij het proces tracht om te zetten in een plan van den Keizer. Van hem zelf, uit zijn werk »*l'Armée du Rhin*,” hebben wij reeds vernomen dat hij bij zijn optreden »l'ordre impératif” ontving om zonder verwijl op Châlons terug te gaan, en wij hoorden hem erkennen dat toen reeds in algemeenen zin gelast was de verschillende legerkorpsen achter de Moezel terug te brengen »et de les échelonner sur la route de Verdun.” Daarna zagen wij hem de restrictie maken: »il était convenu (avec l'Empereur) que nous

continuerions notre marche sur Verdun sans cependant rien compromettre; cela n'avait rien d'absolu, cela était subordonné aux circonstances" (I 2de, bladz. 255—256). Bladz. 258 *ibid.*, heet het: »il était bien convenu que si je me trouvais en présence d'une résistance trop forte, je me retirerais sous Metz, l'ordre n'étant pas impératif de me retirer vers Paris." Bladz. 262, ter verantwoording van zijn bezorgdheid voor zijn linkervleugel, zegt hij: »J'avais des ordres formels de l'Empereur de ne rien livrer au hasard, et je ne pouvais me lancer entre Meuse et Moselle." — »Ainsi, vraagt hem de voorzitter van den kriegsraad, votre intention n'était pas de prendre soit la route de Verdun, soit la route de Montmédy?" — R »Non." — Intusschen berichtte hij den Keizer, zelfs nog den 19den: »Je compte toujours prendre la direction au nord", enz. — Daarentegen antwoordt hij (bladz. 262) weer op de vraag: »mais ne pensez vous pas que l'Empereur, se trompant sur vos intentions, ait pu comprendre que vous aviez dessein de marcher sur Verdun, soit au nord? — Non, je ne le pense pas." En op de volgende vraag: »Ainsi de vos réponses, il résulterait que le plan du quartier-général de l'Empereur était de retenir les armées allemandes sous Metz? — Oui, monsieur le président." — Ziedaar, het bij den Keizer vaststaande plan dat het Rijnleger zou terugtrekken op Châlons, door BAZAINE van stap tot stap omgezet in een plan van den Keizer dat het te Metz zou blijven!

En zoo zagen wij hem ook omzetten in de werkelijkheid. Terwijl hij, om een eerezuchtig doel te bereiken, Metz niet wil verlaten, gaat hij schijnbaar op weg naar Châlons, doch feitelijk vertraagt en belemmert hij deze beweging van het eerste oogenblik af; hij laat den vijand de gelegenheid open tot omtrekken en neemt voorwendsels te baat om terug te keeren; levert onnoodige veldslagen en doet alles om ze niet te winnen; laat zich opzettelijk insluiten; en niet alleen dat hij zijn eigen leger zoo opoffert, maar hij draagt ook, den Keizer misleidende, er toe bij om het leger van Châlons, hem tegemoet, in de val van Sedan te lokken, zooals wij straks zien zullen!

En zulk een man neemt DE ROO ten slotte nog tot zekere hoogte in bescherming!

Doch sedert Sedan en de revolutie van 4 September, waarmede het boek van DE ROO eindigt, tot de capitulatie van BAZAINE op 28 October, is er nog veel meer waarvoor deze terecht stond, en dat DE ROO grootendeels onbesproken liet. Zijn lijdelijke houding toen hij zich eenmaal in het gere-trancheerde kamp van Metz veilig wist; zijn schijnuitvallen terwijl het leger nog strijdvaardig was; zijn verzuim om den mondvoorraad uit de omstreken binnen Metz te brengen, terwijl het nog kon of wanneer de gelegenheid zich daartoe aanbood; het niet benoemen van een raad van defensie, die hem kon hebben belemmerd, enz. Hij kent Sedan en den val van het keizerrijk; hij weet dat een nieuw bewind de nationale defensie heeft op zich genomen; hij brengt dit ter kennis van zijn leger onder bijvoeging dat dit niets

verandert aan aller plicht jegens het vaderland; intusschen verzuimt hij opzettelijk zich met dat bewind in contact te stellen, maar laat zich uit zelfzuchtige berekening in met politieke knoeierijen tot eene restauratie die een burgeroorlog tengevolge kon hebben. Hij verraadt aan een onbekende, RÉGNIER, een spion van BISMARCK, — zie in noot (1) de getuigenis van JULES FAVRE — zijn zwakken toestand en den termijn tot welken hij het zal kunnen volhouden, en stelt zelf eene capitulatie voor op voorwaarde, dat zijn leger gedurende Frankrijk's worstelstrijd neutraal zal blijven! Een en ander mislukt ziende, tracht hij zich te dekken door een advies tot onderhandeling van zijn onderbevelhebbers, die hij echter niet behoorlijk inlicht en dus misleidt. Eindelijk capituleert hij, het leger en zijn vaandels, waartrent hij dat leger misleidt, benevens het nog ongeschonden en tot alle opofferingen bereide Metz, met zijn rijk materieel, zijn munitievoorraad en ook nog eenigen voorraad van levensmiddelen aan den vijand overgevend!

En, herhaal ik, ten behoeve van zulk een man, wiens wedergâ in de krijgsgeschiedenis moeilijk te vinden is, pleit DE ROO nog verzachtende omstandigheden!

Namelijk, na (bladz. 188) medegedeeld te hebben, dat de krijgsraad 10 December 1873 met algemeene stemmen verklaarde »dat de Maarschalk BAZAINE in het open veld heeft gecapituleerd en met den vijand in onderhandeling is getreden zonder alle middelen van verdediging te hebben uitgeput, en zonder alles gedaan te hebben wat plicht en eer hem voorschreven,» en, voeg ik er bij, hem daarom met algemeene stemmen veroordeelde, ter dood met militaire degradatie, laat DE ROO volgen: »Wij zijn evenwel niet vreemd aan de meening dat de geschiedenis dit oordeel van den krijgsraad

(1) Ter zake van een en ander kan geen twijfel overblijven na de getuigenis van JULES FAVRE voor den krijgsraad (II, bladz. 201), die ik hier voor zooveel noodig overneem. »Le 18 Septembre, j'avais une conférence avec M. DE BISMARCK à Ferrières. Il me remit au lendemain et me montra alors une photographie représentant une ville de bains avec ces mots: »J'ai choisi cette vue d'Hastings pour mon bon LOUIS. — EUGÉNIE.» Je lui dis: »vous voyez que j'avais raison hier en disant que vous vouliez rétablir l'empire.» Il s'en défendit en me disant que l'individu (RÉGNIER) qui lui avait apporté ces photographies n'avait, à ses yeux, aucune espèce de valeur, et qu'il l'avait éconduit. Je n'attachai pas dès lors plus d'importance à cet événement.

Au cours de cette entrevue M. DE BISMARCK me parla de Metz et me dit: »Etes vous bien sûr de l'obéissance de BAZAINE?»

Je n'hésitai pas à répondre, qu'il n'existait pas un seul général français capable de manquer au devoir en face de l'ennemi. M. DE BISMARCK me répondit: »Vous avez tort, j'ai des raisons de penser que le Maréchal BAZAINE ne vous appartient pas.»

Het verslag voegt hierbij: »Ces paroles produisent comme un soulèvement dans l'auditoire. Au cri d'indignation qui s'échappe de toutes les poitrines, l'accusé ne peut se défendre d'un tréssaillement; il essaie de balbutier que jamais pour lui la cause de l'armée n'a été séparée de celle de la patrie; mais au milieu de l'émotion générale, cette protestation passe inaperçue.»

Zijn verhoor geëindigd zijnde, vervolgde JULES FAVRE: »Le conseil me permet-il d'ajouter un mot? Je voyais M. DE BISMARCK, au mois de Mars, à peu près tous les jours. J'avais sur le coeur la parole de M. DE BISMARCK qui m'avait parlé de RÉGNIER comme d'un émissaire sans importance, comme d'un importun qu'il avait éconduit. Vous m'avez trompé, lui dis-je. M. DE BISMARCK ne fit aucune difficulté pour le reconnaître. J'ajoutai: C'était votre agent, vous vous êtes servi de ce RÉGNIER pour hâter la capitulation de Metz. Il s'en défendit, mais faiblement, comme un homme qui ne veut pas s'expliquer.»

niet in zijn geheelen omvang zal onderschrijven, en dat er een tijd zal komen, waarin de verzachtende omstandigheden, die ook voor den Maarschalk BAZAINE zijn aan te voeren, meer in aanmerking zullen worden genomen dan tot hiertoe het geval is geweest." — Deze woorden onderstrepende voegt STIELTJES daaraan toe: »Nee, ik geloof integendeel dat meer en meer zal blijken dat, zoo geen direct verraad met de Pruisen, minstens politieke berekening het gedrag van BAZAINE beheerscht hebben" (1).

Maar DE ROO gaat verder. Na (bladz. 190—191) herinnerd te hebben aan de merkwaardige woorden waarmede Generaal TROCHU, lang voor den oorlog van 1870 (2), den ongelukkigen aanvoerder der Oostenrijkers in 1866, Generaal BENEDEK, in bescherming nam tegen de ongenade en de verguizing die na Sadowa zijn deel werden, terwijl de oorzaken van dien ramp grootendeels te wijten waren aan het staatsgezag, dat zich niet behoorlijk ten oorlog voorbereidde, drukt hij de meening uit, dat die woorden »ook ten aanzien van den opperbevelhebber van het Rijnleger behartiging schijnen te verdienen," dat TROCHU's beschouwing, al is zij meer van toepassing op BENEDEK dan op BAZAINE, »toch ook voor de beoordeeling van de handelingen van den bevelhebber van het Rijnleger, wel in aanmerking schijnt te mogen komen," — met andere woorden: hij assimileert tot zekere hoogte die beide bevelhebbers, die niet in één adem te noemen zijn. — Daartegen protesteert STIELTJES terecht. »BENEDEK, zegt hij, is niet met BAZAINE te vergelijken. BENEDEK heeft zuiver militaire fouten begaan, maar zich nooit als BAZAINE door politieke nevenbedoelingen laten leiden. BENEDEK is een ongelukkig generaal, misschien niet opgewassen voor de taak om 200.000 man aan te voeren; BAZAINE daarentegen een uit politieke bedoelingen handelende ellending. Zoo heeft welligt ook TROCHU fouten gemaakt bij de verdediging van Parijs, bijv. zijn wachten op de hulp van St. Geneviève, maar 't blijft een edel, onbaatzuchtig man."

Naar aanleiding van dit protest, herinner ik aan hetgeen ik over den Feldzeugmeister BENEDEK in denzelfden geest schreef in 1867 in mijn »Krijgskundige schets: Oostenrijk en Zuid-Duitschland in den oorlog van 1866 tegen Pruisen," waarin ik tevens aantoonde dat »de Oostenrijksche regeering zelve de hoofdschuldige was en de verantwoording (van de ramp van Sadowa) moet dragen." Overigens erken ik ten volle dat, afgescheiden van BAZAINE's strafbare persoonlijke bedoelingen en handelingen, ook het Tweede Keizerrijk het grootste gedeelte van de schuld moet dragen aan den ramp van 1870/71. En ik heb reeds te dikwijls gewezen op de verantwoordelijkheid van de regeering in zake voorbereiding ten oorlog en 's lands defensie, om nog te

(1) In het drama »*Pour la Couronne*," onlangs in het Odéon vertoond, wordt een verrader van zijn land opgevoerd. Volgens den »*Courier*" der »*Illustration*" van 19 Januari 1895 gaf de auteur, FR. COPPÉE, te kennen, dat hij dit stuk geschreven had aan BAZAINE denkende. Deze heeft dus veel kans een type te worden.

(2) In zijn boek: »*L'armée française en 1867*."

moeten verzekeren, dat ik met STELTJES »Bravo!» roep bij de volgende woorden, waarmede DE ROO de afdeeling »Metz» van zijn tweede deel sluit. »Elk volk en elk gouvernement hebben het recht te vorderen, dat de mannen aan wien zij de eervolle taak opdragen om hunne legers te bestieren, die taak volbrengen met onbepaalde toewijding, met de uiterste inspanning van alle krachten van ziel en lichaam. Maar waar het Vaderland van zijne edelste zonen zoo groote opofferingen vraagt, mag ook de eisch gesteld worden, dat hun de middelen worden verschaft om het doel van den oorlog te bereiken. Daarvoor in vreedstijd te waken, is de plicht van de staatsmachten, die, vereenigd, de regeering des lands vormen. De taak van elk gouvernement is tweeledig. Het moet de vrije ontwikkeling der natie in elke richting bevorderen. Maar het moet ook waken voor de bescherming van de voordeelen en eigendommen die verworven zijn. Dat is de minst aangename zijde der regeeringstaak, omdat zij de minst populaire is. De groote menigte zal altijd, en terecht, geneigd zijn een gouvernement te prijzen, dat veel doet voor de versterking der materiele hulpbronnen des lands en voor de ontwikkeling des volks in intellectueelen zin. Maar zij blijft koud voor de regeerders, die ernstig de verbetering van het krijgswezen ter harte nemen. Een staatsman, wiens hoogste doel is de populariteit van den dag van heden, doet daarom wel de militaire eischen af te wijzen en uitsluitend zijne aandacht aan scholen en openbare werken te wijden. Maar de staatsman, die werkelijk dien naam verdient, weet zich boven de dikwerf te enge begrippen der groote menigte te verheffen. Hij weet, waar het de groote belangen des Vaderlands betreft, eene tijdelijke impopulariteit te trotseeren om een groot doel te bereiken. Hij gevoelt, dat hij voor de veiligheid en zelfstandigheid van den staat verantwoordelijk is aan zijn geweten, aan het geslacht, dat leeft en aan hen, die daarna komen zullen. En verder ziende dan de groote menigte, is hij ook wat 's lands krijgswezen betreft, aan de spreuk indachtig, waarin het geheele begrip van regeeren is samen te vatten: gouverner, c'est prévoir.»

IIde Afdeeling. Sedan en de omwenteling van den 4den September.

In deze afdeeling vinden wij MAC MAHON, door onvolledige en bedriegelijke berichten van BAZAINE misleid en door herhaalde pressie uit Parijs daartoe gedrongen, sedert 21 Augustus van Châlons op weg naar het noorden, BAZAINE tegemoet, met zich medetroonende den Keizer, hier eene belemmering doch dien de Regentes en de ministerraad »om de stemming van de bevolking» vooreerst niet in Parijs terugwenschten. Wij hebben STELTJES dien marsch een »dwazen marsch» hooren noemen. DE ROO denkt er evenzoo over. En inderdaad is zij uit een krijgskundig oogpunt niet te rechtvaardigen, die onderneming om met een geïmproviseerd leger van eene 125.000 man (DE ROO, bladz. 275), dat aan strijdvaardigheid, aan gehalte en verband

zooveel te wenschen overliet, BAZAINE op dien afstand de hand te willen gaan reiken, terwijl behalve het blokkade-leger van Metz, een 160.000 man sterk, twee Duitsche legers (IIIde en IVde), te zamen 224.000 man tellende (DE ROO, bladz. 258—259), hen scheidde. Ter verklaring daarvan schetst DE ROO uitvoerig de verschillende invloeden en omstandigheden, die zich daarbij deden gelden. Sommige details van zijn schets zijn echter minder duidelijk of juist, en dewijl STIELTJES die niet met de proces-stukken heeft gecontroleerd, zal ik hier de hoofdpunten gaandeweg beknopt resumeeren.

De voornaamste drijver tot dien ondoordachten marsch was de minister van oorlog, de Graaf DE PALIKAO. DE ROO schetst hem (bladz. 201) als een bekwaam en doortastend bevelhebber, die wellicht aan het hoofd van het Rijnleger beter dan BAZAINE zou hebben voldaan (quâ karakter, zeker); maar hij was, naar uit alle getuigenissen blijkt, geenszins de man om in zulke benarde toestanden de krijgskaken te leiden. — *Het boek van PALIKAO »Un ministre de la guerre de 27 jours,»* zegt STIELTJES, *»geeft de maat van zijn bekwaamheden als minister en aanvoerder van een groot leger. Nooit is in een deel zooveel onzin opeengestapeld als in dat werk. De marsch van Châlons naar Sedan zal wel gelegenheid geven daarop terug te komen.* — PALIKAO had naam gemaakt met zijn expeditie tegen China, en werkelijk was het een stout stuk geweest met een legertje van 12.000 man zich een weg te banen tot de hoofdstad van het Hemelsche rijk en daar zijne voorwaarden te doen aannemen. Het welslagen daarvan had hem overmoedig gemaakt, maar de toestanden waren hier geheel anders en die kende hij niet. *»Hij maakte zich verkeerde voorstellingen van de innerlijke waarde der Duitsche legers en van de bekwaamheden van hunne aanvoerders» . . . en »overschatte de hulpmiddelen van Frankrijk en de talenten van de Fransche legerbevelhebbers;»* hij was een optimist, en *»vooral in krijgskaken is het optimisme veelal de tweelingbroeder der onwetendheid,»* beweert DE ROO (bladz. 201—202); waarbij STIELTJES aantekent: *»en het pessimisme soms de aanleiding tot nederlagen, die bij eene JUISTE SCHATTING der toestanden vermeden hadden kunnen worden.»* — *»In stede van zich tot zijne eigenlijke taak, de reorganisatie van het leger, te bepalen, wilde de Graaf DE PALIKAO ook de krijgsooperatiën leiden. Hij ontwierp groote strategische combinatiën, ontleend aan de handelingen van DUMOURIEZ in 1792 en van NAPOLEON in 1814, en verblindde daarmede de oogen van zijn ambtgenooten en van de overige raadslieden der Keizerin»* (DE ROO, bladz. 202), — te eerder omdat zij den Keizer dan volgens hun wensch bij het leger en buiten Parijs hielden. Voor PALIKAO's plan om den Kroonprins, mocht deze rechtstreeks naar Parijs oprukken, gedurende dien marsch met het leger van Châlons in de flank te bestoken, viel intusschen wat te zeggen; doch dit werd spoedig opgegeven. Volgens zijn tweede plan, waaraan hij hardnekkig bleef vasthouden, moest dit leger 21 Augustus oprukken naar de Maas, waar het den 25sten kon aankomen, bij en ten noorden van Verdun die rivier overschrijden en den

26sten BAZAINE, die zijnerzijds tegelijk tot den aanval moest overgaan, ontzetten (DE ROO, bladz. 203; III, bladz. 42). — »Dit geheele plan van PALIKAO weerstaat aan geen ernstig onderzoek van een uur; alles is daarbij *gephantaseerd*,» zegt STEELTJES. — Inderdaad. De marschvaardigheid van het leger van Châlons, waarvan de laatste brokstukken eerst 19 en 20 Augustus aankwamen, evenals zijn gehalte en sterkte nog daargelaten, moest men als het ware aannemen dat de vijand werkeloos en de marsch van MAC MAHON hem onbekend zou blijven. PALIKAO ging ten minste uit van de onderstelling, dat deze hoogstens met het IVde Duitsche leger, slechts eene 80.000 man sterk, zou te maken hebben, en het IIIde dit niet in tijds zou kunnen bijspringen. Het IIIde nu was reeds den 20sten over de Maas voortgerukt tot het riviertje de Ornain en verkende de landstreek in de richting van en tot Châlons, in afwachting van het IVde, dat den 24sten op zijne beurt de Maas boven en beneden Verdun overschreed en den 25sten in contact was met het IIIde bij Chaumont, terwijl zijne cavalerie-voorhoede Sainte Menehould, halfweg Verdun en Châlons, bereikte (DE ROO, bladz. 260—261). Eindelijk kon eene operatie, gegrond op overleg en samenwerking met BAZAINE, bij gemis van eene geregelde correspondentie — zijnde de spoor- en telegraphische gemeenschap nabij Metz reeds 18 Augustus verbroken — geen goede uitkomsten geven (DE ROO, bladz. 273). Kortom, een waar kabinetsplan, dat volstrekt geen rekening hield met de werkelijkheid.

Het plan om naar Metz op te rukken was trouwens verworpen in eene conferentie, den 17den in het kamp van Châlons gehouden, waarbij vooral Prins NAPOLEON en de om zijn kunde, zijn karakter en uit den Italiaanschen veldtocht van 1859 zoo gunstig bekende Generaal TROCHU de noodzakelijkheid aantoonde, dat, nu op het Rijnleger niet te rekenen viel, het leger van Châlons naar Parijs moest teruggaan, ten einde als kern bij de verdediging der hoofdstad te dienen, die thans het zwaartepunt was geworden. Ook MAC MAHON zag zeer goed in van hoe hoog belang het was dit laatste leger van Frankrijk voor de bescherming van Parijs beschikbaar te houden, doch wilde eerst dan op de hoofdstad terugtrekken, wanneer het overtuigend zou gebleken zijn, dat het leger van Châlons niets tot ondersteuning van het leger van Metz doen kon (DE ROO, bladz. 226—227). Intusschen werd in die conferentie besloten: »que l'armée se replierait sur Paris. L'Empereur se rangea à cet avis» (III, bladz. 42), en telegrafeerde het naar Parijs. Maar PALIKAO telegrafeerde denzelfden dag terug: »je supplie l'Empereur de renoncer à cette idée, qui paraîtrait l'abandon de l'armée de Metz, qui ne peut faire à ce moment, sa jonction à Verdun, etc. L'Impératrice partage mon opinion.» En de steeds weifelende of willooze Keizer antwoordde den volgenden morgen 18 Augustus; »je me rends à votre opinion,» terwijl MAC MAHON, dien wij hierboven eene afwachterende reserve hoorden maken, zijnerzijds den 19den aan PALIKAO schreef: *Veillez dire au conseil des ministres que je ferai tout pour rejoindre BAZAINE*» (III, bladz. 43). Van 17 op 18 Augustus was

men dus te Châlons weer tot een tegenovergesteld besluit gekomen, eensdeels onder de pressie uit Parijs, waarheen TROCHU als militair gouverneur was vertrokken, anderdeels onder den indruk van BAZAINE's bericht van den 17den over den slag van Rezonville, 's avonds ontvangen, luidende: ... »l'ennemi a été repoussé et nous avons passé la nuit sur les positions conquises... je pense pouvoir me remettre en marche après demain — dus den 19den — en prenant la direction plus au nord,” etc. (III, bladz. 26). Dat bericht deed zijne komst dus verwachten, en de mededeelingen van zijn adjudant, commandant MAGNAN, die 18 Augustus te Châlons was aangekomen, bevestigden die verwachting (III, bladz. 44). Denzelfden 17den Augustus had BAZAINE aan den minister geseind: »j'arrête quelques heures mon mouvement pour mettre mes munitions au grand complet” (III, bladz. 26). Wij weten reeds dat hij het een en ander seinende terugtrok op Gravelotte—St. Privat, en dus zoowel den Keizer als den minister misleidde.

MAC MAHON, intusschen den 19den niets naders vernomen hebbende van de voorwaartsche beweging voor dien dag door BAZAINE aangekondigd, aarzelde weer en telegrafeerde hem: »si comme je le crois, vous êtes forcé de battre en retraite très-prochainement, je ne sais comment à la distance où je me trouve, vous venir en aide sans découvrir Paris. Si vous en jugiez autrement faites le moi connaître (DE ROO, bladz. 265; III, bladz. 51). Die vraag, waarin Parijs weer op den voorgrond trad, ontving BAZAINE den 20sten, vier à vijf uur voordat hij tegen den avond van dien dag zijn rapport over den slag van Gravelotte—St. Privat, gedagteekend 19 Augustus, per bode aan den Keizer zond; doch hij beantwoordde MAC MAHON's vraag niet met dezelfde gelegenheid, en berichtte zelfs geen ontvangst daarvan. Ik kom hierop terug, doch moet er eerst op wijzen hoe hij in dat rapport verzweg, dat de nederlaag van zijn rechtervleugel bij St. Privat hem ook den laatsten weg naar het westen, dien van Briey, had doen verliezen, en hoe hij, na gezegd te hebben dat zijn troepen twee à drie dagen rust noodig hadden, vervolgde: »Je compte toujours prendre la direction du nord, et me rabattre ensuite par Montmédy sur la route de Sainte Menehould à Châlons”, etc. (III, bladz. 69). Dit rapport werd eerst den 22sten 's morgens ontvangen, en wel te Reims, waarheen MAC MAHON zich den 21sten verplaatst had tengevolge van vrij juiste berichten omtrent de sterkte der Duitsche legers en den opmarsch van het IIIde en IVde, die hij in zijn open kamp niet kon afwachten; dat hij naar Reims was gegaan geschiedde bij wijze van transactie tusschen zijn voorkeur voor Parijs en die van den minister voor Metz. Van die berichten en van zijn voornemen had hij den minister den 20sten onderricht. En na dien marsch van den 21sten, die met de schromelijkste wanordelikheden gepaard was gegaan, stond het groote gevaar waaraan hij dat leger met naar Metz te gaan zou blootstellen hem zoo duidelijk voor den geest, dat hij op de stelligste wijze verklaarde op Parijs te zullen terugtrekken, indien hij den 22sten geen instructies van BAZAINE ontving.

Hij verklaarde dit aan ROUHER, den zoogenaamden Vice-Keizer, toen president van den senaat en steeds een der invloedrijkste raadslieden van de kroon, in eene conferentie waartoe deze was overgekomen, en de Keizer »ne fit aucune objection”. Inderdaad gaf MAC MAHON de marschorders voor Parijs, doch toen hij in den morgen van den 22sten omstreeks 10 uur kennis kreeg van het bovenbedoelde rapport van BAZAINE van den 19den, waarin deze zijn komst over het noorden en ditmaal bepaald over Montmédy in uitzicht stelde, veranderde hij die orders weer in marschorders om den volgenden morgen in oostelijke richting op te rukken (I, bladz. 77—79 en II, bladz. 80, getuigenis MAC MAHON), en gaf daarvan kennis aan BAZAINE in de volgende dépêche: »Reçu votre dépêche du 19. Suis à Reims. Me porte dans la direction de Montmédy. Serai après-demain sur l’Aisne, d’où j’agirai selon les circonstances pour vous venir en aide. Envoyez moi de vos nouvelles” (DE ROO, bladz. 273; III, bladz. 50). ’t Is niet de laatste maal dat wij MAC MAHON zullen zien omslaan en tegenbevel geven. Met zulk een leger en vooral met zulk een veranderlijk aanvoerder stond, afgescheiden van BAZAINE’s vroeger aangetoonde misleiding, wel elke kans van slagen hopeloos. Doch was het die misleiding die naar Metz deed oprukken, de pressie uit Parijs deed het overige. Namelijk, tengevolge van ROUHER’s mededeelingen aldaar, seinde PALIKAO den 22sten te 1 uur den Keizer het regeerings-telegram: »le sentiment unanime du conseil.... est plus énergique que jamais.... Ne pas secourir BAZAINE aurait à Paris les plus graves conséquences. En présence de ce désastre il faudrait craindre que la capitale ne se défendit pas, etc.” (III, bladz. 51; DE ROO, bladz. 271).

Hierboven is gezegd dat BAZAINE, op de vraag van MAC MAHON om instructies, niet antwoordde met dezelfde gelegenheid waarmede hij zijn rapport van den 19den aan den Keizer zond. Hij deed dit eerst later in den avond van den 20sten, als volgt: »J’ai dû prendre position près de Metz pour donner du repos aux soldats et les ravitailler en vivres et munitions. L’ennemi grossit toujours autour de moi, et je suivrai très-probablement pour vous rejoindre la ligne des places du nord, et vous préviendrai de ma marche, si je puis toutefois l’entreprendre sans compromettre l’armée” (III, bladz. 52). Dus geen eigenlijke instructies, die hier ook moeilijk te geven waren, doch andermaal verzwijging van het ehech van den 18den en steeds het geveinsde voornemen tot voortzetting van den terugtocht op Châlons, ditmaal met de beperking, dat hij van zijn marsch zou verwittigen indien hij dien althans kon ondernemen, — eene beperking die in zijn weinige uren te voren verzonden rapport aan den Keizer niet voorkwam. Deze dépêche, kwam niet ter kennis van Maarschalk MAC MAHON; althans antwoordde deze, president van de Republiek zijnde, op de hem namens den krijgsraad deswege gedane vraag: »je ne me rappelle pas avoir reçu cette dépêche. Il me semble impossible que je l’aie reçue, autrement j’aurais arrêté le

mouvement vers l'est" (II, bladz. 80—81); een verscher bewijs ontmoeten wij aanstonds. Door boden overgebracht en den 22sten nm. getelegrafeerd van Givet en van Montmédy, bereikte zij wel het Keizerlijk Hoofdkwartier, en eene expeditie daarvan kwam ook tot den minister van oorlog, terwijl de origineele dépêche den 26sten werd ter hand gesteld aan den bekenden Kolonel STOFFEL »chargé du service des renseignements" bij het leger van Châlons, maar werd aan MAC MAHON onthouden. Zij werd eenvoudig »gesupprimeerd" (III, bladz. 53). — »Dit zou geschied zijn, zegt DE ROO in een noot op bladz. 274, door den Kolonel STOFFEL en wel — naar men te verstaan gaf — in overleg met den Keizer, die niet naar Parijs wilde. De regeerings-commissaris verklaarde dan ook zich het recht voor te behouden om te zijner tijd eene vervolging tegen den Kolonel STOFFEL te doen instellen. Deze verzocht daarop voor een krijgsraad terecht te mogen staan. Een onderzoek werd ingesteld, en dit leidde tot de uitkomst dat er geen termen tot vervolging waren. Het komt ons voor, dat de gansche beschuldiging op vrij zwakke gronden rustte, en dat de zaak de beweging niet waard was, die daarvan is gemaakt". — Tegen die beschouwing van DE ROO heb ik verschillende bedenkingen te maken. Wie kennis genomen heeft van het getuigenverhoor van 3, 4 en 5 November, waarin die zaak meer bepaald behandeld werd, zal, meen ik, wel niet tot de conclusie komen »dat de gansche beschuldiging op vrij zwakke gronden rustte." De suppressie althans is zeker. 't Is mogelijk dat de Keizer daarbij betrokken was en de zaak daarom gesmoord werd, hoewel DE ROO (bladz. 269) zegt, dat »de Keizer persoonlijk voor den terugkeer naar Parijs gestemd (was)," en dit ook blijkt uit zijn brief van 29 October 1870 uit Wilhelmshöhe aan Sir John BURGOYNE, waarin men leest: »revenu à Châlons, j'ai voulu conduire la dernière armée, qui nous restait, à Paris, mais là encore des complications politiques nous ont forcé à faire la marche la plus imprudente et la moins stratégique, qu'a fini le désastre de Sedan" (1). Maar 't is ook mogelijk dat de regeering met de Regentes er bij betrokken was. Die dépêche kon stoornis brengen in den marsch naar Metz waartoe zij dreef. PALIKAO erkende althans eene expeditie daarvan te hebben ontvangen; hij vergewiste zich echter niet of MAC MAHON ze kende, en zelfs toen deze hem den 27sten uit le Chêne populeux o. a. berichtte, dat »hij sedert den 19den geen enkele tijding van BAZAINE had ontvangen" (2), waaruit volgde dat hij die dépêche van den 20sten niet kende, lichtte hij hem daaromtrent niet in, maar dreef hem andermaal naar Metz, zooals wij straks zullen zien (III, bladz. 53). Doch op wiens instigatie dan ook, een feit is het, dat die dépêche aan MAC MAHON werd onthouden, en dat een zijner ondergeschikten aan die misleiding van zijn chef meedeed is duidelijk. Afgescheiden daarvan dat de

(1) *Le dossier de la guerre de 1870*, préface de M. EMILE DE GIRARDIN, bladz. 121.

(2) Zoo getuigde ook de Kolonel BROYE van zijn generalen staf (II, bladz. 75).

zaak van het hoogste gewicht was, vind ik het feit zelf zoo hoogst anti-disciplinair, immoreel en strafbaar — »un acte inouï,” zeide de beschuldiging (I, bladz. 87) — dat ik mij niet kan verklaren hoe DE ROO hierover zoo is kunnen heenglijden. Ook eenige officieren van BAZAINE's omgeving lieten zich toen tot eene verdachte of dubbelzinnige rol vinden, en zoo leverde het proces BAZAINE vele bewijzen van demoralisatie in het leger, waarvan het Tweede Keizerrijk o. a. door zijn favoritisme, dat ook aan verscheidene der hoogere bevelhebbers van 1870 hun commando bezorgde, de rijke bron was. Ik heb het begin van die demoralisatie trouwens van te nabij gezien om er een oogenblik aan te kunnen twifelen (1), al zal ik er hier niet bepaald bij stilstaan.

Zoo in dubbelen zin misleid, vinden wij MAC MAHON sedert 23 Augustus op marsch van Reims in de richting Montmédy. Lieten de marschvaardigheid en de marschdiscipline van zijn leger veel te wenschen over, eene quaestie van levensmiddelen noodzaakte hem bovendien van den directen weg af te wijken naar Rethel, hetgeen hem den 24sten en een deel van den 25sten deed verliezen, waarvan de vijand partij trok. En zoo kwam zijn rechtervleugel reeds den 26sten — den dag waarop hij volgens PALIKAO's kabinets-plan BAZAINE had moeten ontzetten — en den 27sten in gevechtscontact met het IVde Duitsche leger bij Vouziers en Buzanzy op den weg naar Stenay en Montmédy, terwijl hij tevens vernam dat het IIIde in zijn rug in aantocht was en reeds Ardeuil (benoorden Sainte Menehould) zou hebben bereikt. Hij zag nu duidelijker dan ooit in, dat het eene hopelooze onderneming was met zijn »grootte 100.000 man” te willen doordringen en dat hij zijn ondergang tegemoet ging. Dien 27sten kwam hij dan ook tot het verstandig besluit zijn marsch te staken en op Parijs terug te gaan. Hij seinde een en ander den minister uit le Chêne populeux, onder bijvoeging dat hij sedert 19 Augustus geen bericht had van BAZAINE en hij den 28sten Mezières zou naderen om van daar den terugtocht, naar de omstandigheden, westwaarts voort te zetten (DE ROO, bladz. 285). Maar PALIKAO, niettegenstaande steeds aan zijn plan vasthoudende, antwoordde in den nacht van 27 op 28 Augustus: »Si vous abandonnez BAZAINE, la révolution est dans Paris, et vous serez attaqué vous même par toutes les forces de l'ennemi. Contre le dehors, Paris se gardera; les fortifications sont terminées. Il me paraît urgent que vous puissiez parvenir rapidement jusqu'à BAZAINE etc. . . . (III, bladz. 53), terwijl hij verder MAC MAHON trachtte te beduiden dat het gevaar eigenlijk den vijand bedreigde en beducht maakte” (DE ROO, bladz. 286). »Iets later in denzelfden nacht zond hij hem een tweede telegram van nog dringender aard: »uit naam van den raad van ministers en van den geheimen raad, vraag ik u tot hulp van BAZAINE op te rukken, gebruik makende van de 30 uren voorsprong, die gij op den

(1) Zie o. a. bijlage III, van mijn »*Militaire statistiek en organisatie van Frankrijk, 1852.*”

Kroonprins van Pruisen hebt. Ik zend korps Vinoy naar Reims »(DE ROO, bladz. 287). En MAC MAHON trok zijne bevelen voor den 28sten, die reeds een begin van uitvoering hadden gekregen, weer in, en vaardigde, tegen het gevoelen van den Keizer, nieuwe orders uit om het leger weer naar de Maas in beweging te stellen. Zoo liep hij in den val van Sedan.

»Dit onbegrijpelijk besluit, waardoor het Fransche leger, schier willens en wetens, den ondergang tegemoet werd gevoerd, schijnt alleen uit het karakter van den Maarschalk verklaard te kunnen worden. De Hertog van Magenta was vóór alles een man van het gezag. Op het slagveld dapper onder de dappersten, schijnt hem die zedelijke kracht ontbroken te hebben, die noodig is om, in gewichtige oogenblikken, in strijd met ontvangen bevelen, een zelfstandige beslissing te nemen. Het verzoek van den minister van oorlog was voor hem een bevel, waaraan hij zich verplicht achtte gevolg te geven" (DE ROO, bladz. 289—290). — STIELTJES teekent hierbij aan: »*die MAC MAHON is een dapper soldaat op 't slagveld, maar als legerhoofd overigens een pauvre sire!*» En iets verder, (bladz. 316): »*aangenomen voor een oogenblik dat BAZAINE niet moedwillig te Metz is gebleven uit politieke beschouwingen, dan rijst uit een militair oogpunt de vraag: wie is de grootste ezel geweest, BAZAINE of MAC MAHON?*»

Alles te zamen genomen — voor de gebrekkige tactische regeling van MAC MAHON's marsch verwijs ik naar DE ROO — mag veilig beweerd worden, dat de Maarschalk zich niet berekend toonde voor het opperbevel, allerminst in de gegeven moeilijke omstandigheden. Wel kan te zijnen bate geweest worden op den climax in de regeeringstelegrammen: eerst eene smeekbede voor BAZAINE, toen de vrees dat Parijs zich niet zou verdedigen, eindelijk dat de revolutie er zou uitbarsten, — politieke drangredenen die zeker zwaar wogen. Verder, op een zeer verklaarbaar ridderlijk gevoel om het Rijnleger niet in den steek te laten: »*abandonner BAZAINE, que je croyais pouvoir voir arriver d'un moment à l'autre sur la Meuse, me causait un véritable chagrin*», verklaarde hij voor de Enquête-Commissie. *Maar de opperbevelhebber heeft in de eerste plaats rekening te houden niet met de politiek maar met de krijgskunst*, — insgelijks een gemeenplaats, die ik echter in herinnering brengen moet, omdat ze bij een recente gelegenheid en andermaal met noodlottig gevolg weer miskend werd. Eenmaal tot de overtuiging gekomen, dat de onderneming om naar Metz te willen doordringen eene hopeloze was, had MAC MAHON zich noch door politieke redenen noch door persoonlijke gewaarwordingen daarvan moeten laten afbrengen, maar moeten terugtrekken. Volgens die overtuiging toch kòn hij BAZAINE niet helpen, en in stede van den politieken toestand te verbeteren zou hij dien verergeren, terwijl hij zijn leger opofferde. De Keizer althans, de meest belanghebbende en het gezag in persoon, liet zich door de politieke motieven niet langer beheerschen nu het gevaar tastbaar was. Doch blijft MAC MAHON rechtstreeks verantwoordelijk voor den ramp van

Sedan, de schuld van den minister van oorlog is niet minder zwaar. Hij had zich moeten bepalen bij zijne taak, zich moeten onthouden van het maken van operatieplannen uit de verte op het papier, en zich vooral moeten onthouden van dien klimmenden aandrang bij de gebleken gegronde aarzelingen van MAC MAHON. Hij had moeten inzien dat eene strategische conceptie, waarin degene die met de uitvoering belast is geen vertrouwen stelt, reeds vooraf zeer gecompromitteerd is, en komt daarbij nu nog dat hem voor de uitvoering slechts een zeer gebrekkig werktuig ter beschikking staat, zooals hier het geval was, dan is de uitkomst te voorzien. Doch PALIKAO en met hem de regeeringsmannen schijnen meer het oog op dynastieke en eigen belangen dan op het landsbelang gevestigd te hebben, en zoo hebben zij de revolutie, die zij zeiden te willen voorkomen, juist uitgelokt.

Intusschen zijn wij nog niet zoover, en moeten wij terugkomen op de eerste oorzaak van Sedan, op BAZAINE.

Zooals wij gezien hebben, was PALIKAO's plan gegrond op de medewerking van het Rijnleger, dat door gelijktijdige aanvallen een gedeelte van 's vijands strijdkrachten van MAC MAHON moest afleiden. Valt er op een dergelijke samenwerking veelal weinig te rekenen, hier, bij gemis aan eene geregelde correspondentie, op den afstand waarop beide legers zich van elkander bevonden en gescheiden door overmachtige vijandelijke strijdkrachten, kon, zooals reeds gezegd is, op overleg en samenwerking wel niet gerekend worden. Echter zou BAZAINE den Maarschalk MAC MAHON nog tot zekere hoogte hebben kunnen steunen. Hij deed dit echter slechts in schijn. In de eerste plaats door zijn zoogenaamden uitval van 26 Augustus, dien DE ROO, bladz. 301—302, bespreekt. Hij zegt daar: »de Maarschalk schijnt toen nog slechts in het bezit te zijn geweest van de dépêche van den Hertog van MAGENTA van den 18den, waarbij deze te kennen gaf dat hij wellicht naar Metz zou oprukken. Daaraan is het waarschijnlijk toe te schrijven, dat de uitval van den 26sten met weinig klem werd uitgevoerd. De Maarschalk BAZAINE, slechts half geloovende aan den opmarsch van MAC MAHON, wilde blijkbaar slechts iets doen om zich te vrijwaren voor het verwijt, dat hij de beweging van MAC MAHON niet had ondersteund; maar zijne beschikkingen waren zoo gebrekkig, dat de onderneming tot geen uitkomst leiden kon. Het heette, dat men zou trachten door te breken op den rechter Moezeloever, in het noordelijk gedeelte van de vijandelijke stellingen, ten einde daarna langs den rechter Moezeloever op te rukken naar Thionville en daar de rivier over te gaan. Het kwam echter niet eenmaal tot een gevecht.» — Daarmede is die uitval of poging tot doorbreken door DE ROO zelf tot een schijnvertoning gestempeld en veroordeeld. Bij het proces is het trouwens gebleken, hoe het reeds vóór den afmarsch bekend was, dat het leger zich niet van Metz zou verwijderen (III, bladz. 61). 't Is ook minder juist wat DE ROO verder zegt, namelijk dat een vreeselijk onweer de voortzetting van de onderneming nagenoeg onmogelijk maakte. BAZAINE wendde toen, jegens zijn korps-

commandanten, voor de vrees voor: een aanval op den linkeroever (zie hun verhooren II, bladz. 118—126), — een aanval toen te minder waarschijnlijk omdat een deel van het blokkade-leger westwaarts naar de Maas gedetacheerd was, hetgeen BAZAINE wist en den Keizer gemeld had (III, bladz. 56); die vrees kwam dan ook niet bij zijn korpscommandanten op. Eindelijk is het op zichzelf reeds niet aan te nemen, dat BAZAINE den 26sten Augustus nog slechts MAC MAHON's dépêche van den 18den zou hebben gekend, dewijl de gemeenschap met Metz op den rechteroever tot het einde der maand nage-noeg zonder bezwaar geschiedde (III, bladz. 49). De regeerings-commissaris heeft, mijns inziens, dan ook overtuigend aar getoond (III, bladz. 56—67): dat BAZAINE niet eerst 29 en 30 Augustus kennis kreeg van de nadering van het leger van Châlons, zooals hij beweerde, maar dat hij, zooals de sous-chef van zijn staf, Kolonel LEWAL, getuigde, reeds in den namiddag van den 23sten bericht ontving van den marsch van MAC MAHON naar de Maas (1); dat dit de aanleiding was tot zijn schijnvertooning van den 26sten, maar dat hij, zeker om vrij te blijven van pressie, dit bericht evenals dat van den 18den en MAC MAHON's vraag van den 19den, ja alles wat omtrent het leger van Châlons te zijner kennis was gekomen zorgvuldig voor zijn korps-commandanten geheim hield, zelfs nog in de conferentie van den 26sten waarin hij hun advies uitlokte, zoodat dit leger als het ware voor hen niet bestond, en hij hen dus misleidde. »Si nous avons su que le Maréchal MAC MAHON marchait vers nous, verklaarde CANROBERT bij de enquête, nous aurions dit au commandant en chef: marchons sur la tête, s'il le faut, mais marchons!" (III, bladz. 63).

Na vermeld te hebben dat in den avond van 30 Augustus het IIIde en IVde Duitsche leger in onmiddellijk verband kwamen en gereed stonden om vereenigd op te rukken tegen het leger van Châlons, dat, door heen en weer marschen en nadeelige partieele gevechten uitgeput en gedemoraliseerd, den 31sten Sedan bereikte, vervolgt DE ROO (bladz. 317): »Intusschen had ook de Maarschalk BAZAINE besloten om andermaal het offensief aan te nemen. Uit de berichten, welke hem sedert den 26sten waren geworden,

(1) Zeer waarschijnlijk van zijn adjudant Luitenant-Kolonel MAGNAN, dien hij den 17den naar den Keizer had gezonden, die verder buiten Metz bleef, zich lang te Carignan ophield, en »était chargé depuis le 18 de communiquer à son chef les instructions de l'empereur en vue de la jonction des deux armées (III, bladz. 59); MAGNAN — een verdachte rol — ontkende echter. De dépêche MAC MAHON van den 22sten, hiervoren vermeld, werd gezonden naar de commandanten van Montmédy en Verdun en den maire van Longuyon, met last »de la faire parvenir par tous les moyens possibles." Bij het proces is geconstateerd dat zij uit Montmédy reeds den 23sten 's namiddags Thionville, van waar de gemeenschap met Metz toen gemakkelijk was, bereikte (III, bladz. 67); die van Verdun kwam eerst 30 Augustus te Metz, en daarop beriep zich BAZAINE, terwijl hij ontkende de andere te hebben ontvangen. Ik kan hier niet de gansche toedracht van dit incident ontwikkelen, maar herhaal dat volgens mijn overtuiging BAZAINE reeds 23 Augustus kennis droeg van den marsch van MAC MAHON. De getuigenis van Kolonel LEWAL, sous-chef van zijn staf, is omtrent de hoofdzaak pertinent, en wordt door de bijkomende omstandigheden bevestigd.

was ten stelligste gebleken, dat de Hertog van MAGENTA naar Metz in aantocht was. Hij meende te kunnen aannemen, dat MAC MAHON den 30sten Augustus waarschijnlijk nog slechts 3 dagmarschen of daaromtrent van Metz verwijderd zou zijn. . . . De Maarschalk BAZAINE besloot nu zijn plan van den 26sten weer op te vatten, en gaf nog in den namiddag van den 30sten de noodige bevelen om den volgenden dag tot den aanval over te gaan. Zijn denkbeeld was zich meester te maken van de bergvlakte van St. Barbe, en zich van daar over Bettelainville en Redange naar Thionville te wenden. Door velerlei vertraging, die zich bij de uitvoering voorded, werd het 4 uur in den namiddag eer tot een algemeenen aanval kon worden overgegaan." — Zooals hierboven is meegedeeld, had BAZAINE reeds vóór den 26sten bericht van den aantocht van MAC MAHON. Den 29sten ontving hij den volgenden brief van Generaal DUCROT van den 27sten: »Général DUCROT commande corps MAC MAHON; il doit se trouver aujourd'hui 27 à Stenay, gauche de l'armée; Général DOUAY à la droite sur la Meuse. Se tenir prêt à marcher au premier coup de canon" (III, bladz. 67). Intusschen had hij reeds den 28sten zijn voornemen tot een uitval voor den 30sten aangekondigd, waarschijnlijk naar aanleiding van vroeger ontvangen berichten (III, bladz. 67). In alle geval gaf hij nu den 29sten marschbevelen voor den 30sten tegen het middaguur, doch trok die eenige uren later weer in om, zooals hij voorgaf, nadere inlichtingen uit Thionville af te wachten. Den 30sten te 10 uur 's morgens ontving hij de expeditie der dépêche MAC MAHON van den 22sten over Verdun verzonden (zie noot bladz. 465), waarop het marschbevel andermaal doch nu voor den 31sten gegeven werd (III, bladz. 68). »Door velerlei vertraging, die zich bij de uitvoering voorded, werd het 4 uur in den namiddag eer tot een algemeenen aanval kon worden overgegaan," zeide DE ROO. Vooreerst de vraag, of dit offensief, waartoe reeds den 28sten het plan bestond, niet beter voorbereid had kunnen worden? En verder de opmerking, dat twee legerkorpsen (IIde en III) reeds 's morgens vóór 7 uur tot den aanval gereed stonden (III, bladz. 68). Een en ander zal aan de Pruisen wel niet ontgaan zijn, en gaf hun den tijd hunne maatregelen te nemen en versterking naar het bedreigde punt te doen oprukken. »De Franschen wierpen zich met kracht op de stellingen, die de Duitschers op den rechteroever tusschen Malroy en den weg naar Saarbrücken bezet hielden," en vermeesterden de dorpen Noiseville, Neuilly en Servigny, maar bij het vallen van den nacht brak BAZAINE den strijd af zonder zijne voorste linie door zijne reserves te laten ondersteunen, en ging, zonder instructies achter te laten, voor zijn persoon terug naar St. Julien. De Pruisen maakten echter van den nacht gebruik om door toegesnelde versterkingen Servigny te hernemen, en achten zich bij het aanbreken van den 1sten September — de dag van Sedan — sterk genoeg om zelven offensief op te treden. Eerst toen, bij het aanbreken van den 1sten September, gaf BAZAINE aan zijn korpscommandanten de volgende confidentieele order:

»Selon les dispositions que l'ennemi aura pu faire devant vous, nous devons continuer l'opération entreprise hier Dans le cas contraire, il faudra tenir dans nos positions, s'y fortifier, et ce soir nous reviendrons alors sous Saint Julien et Queuleu' (III, bladz. 69). Zonderlinge instructie, volgens welke het van 's vijands beschikkingen afhankelijk werd gemaakt of men zou trachten door te breken of onder de fortten terugkeeren, waarbij aan ieder der korpscommandanten de beslissing werd overgelaten wat hij te doen zou hebben: of den aanval doorzetten, of zich eene wijle verdedigen en dan op Metz terugtrekken; dus geen algemeen plan, geen algemeene leiding, of anders gezegd en in verband met dag en uur van aanval, het bewijs dat BAZAINE andermaal slechts eene schijnvertooning beoogde. De gevolgen van een en ander konden niet uitblijven. De Pruisen thans met eenheid en kracht aanvallende, verdreven de aan zichzelf overgelaten Fransche korpsen voor en na uit de veroverde stellingen, en het geheele Fransche leger was tegen 11 uur weer in vollen aftocht naar Metz. »De onderneming, zegt DE ROO (bladz. 319), met weinig kracht uitgevoerd, was geheel mislukt. Maar zij zou, ook indien zij gelukt ware, het onheil niet hebben kunnen voorkomen, waardoor op den tweeden dag van den slag het andere Fransche leger getroffen werd.» — Bij den eersten volzin teekent STIELTJES aan: *»met zoo weinig kracht en zoo langzaam ondernomen dat men met d'ANDLAU (Metz: campagne et négociations) kan betwijfelen of ze ernstig gemeend was.»* En bij den tweeden: *»neen, niet het onheil voorkomen, maar de gevolgen van 't onheil matigen, indien met een deel van BAZAINE's leger goede kaders voor de nieuwe legers behouden waren gebleven.»* — Dat ik aan een schijnvertooning geloof, is reeds gebleken, en dat BAZAINE's uitval eerst 31 Augustus ondernomen, zelfs al ware hij gelukt, geen afleiding meer kon zijn, is duidelijk; maar dit had wel het geval kunnen wezen, ware die uitval vroeger geschied en ernstig gemeend geweest. Maar BAZAINE liet het leger van Châlons, dat zich voor hem opofferde, eenvoudig in den steek.

Bij de bijzonderheden van Sedan, zal ik niet stilstaan, maar verwijzen naar DE ROO, die dit drama treffend geschetst heeft. Een blik op het plan van dien slag is trouwens voldoende om, in verband met de getalsterkte, het gehalte en het moreel der wederzijdsche partijen, tot de overtuiging te komen, dat in weerwil van de bewonderenswaardige dapperheid ook hier door verscheidene gedeelten van het Fransche leger betoond, zijn ondergang toen onvermijdelijk was. Wij zien de Franschen daar saamgedrongen op een beperkt terrein, met den rug tegen het vestingje Sedan, aan alle zijden ingesloten door het IVde en IIIde Duitsche leger, in wier handen de Maasovergangen boven en beneden de stad zijn gelaten, die de beheerschende hoogten bezetten, en haast alleen door hun overmchtig geschut die opeengehoopte menigte hadden kunnen vernietigen, of wel ze binnen enkele dagen hadden kunnen uithongeren. Het leger van Châlons in dien val gebracht te hebben, komt, zooals reeds gezegd is, rechtstreeks voor de

verantwoording van MAC MAHON. Hij moge nu later voor de Commissie van Enquête verklaard hebben, dat hij niet voornemens was op dat terrein slag te leveren (DE ROO, bladz. 330); dat ware hij aan het hoofd van het leger gebleven — hij werd »omstreeks 6 uur» in den morgen aan de heup gewond (DE ROO, bladz. 333) — hij »omstreeks 6 uur 's morgens een besluit zou hebben genomen en met zijn beschikbare macht hetzij naar Mezières hetzij naar Carignan zou zijn gemarcheerd» (DE ROO, bladz. 344), maar aan die verklaring après-coup kan ik niet veel waarde hechten. Zie hier waarom. Zonderling toeval vooreerst dat de Maarschalk, dien wij tot nu zoo weifelend hebben gezien, tot een besluit zou zijn gekomen precies op hetzelfde oogenblik dat hij gewond werd! Intusschen was hij dus ook toen nog niet tot een besluit gekomen, en weifelde hij nog tusschen teruggaan op Mezières of vooruitgaan op Carignan, een hemelsbreed verschil. Maar van DE ROO verneemt men immers ook (bladz. 315) hoe MAC MAHON den 31sten Augustus, dus den dag te voren, nog aan Generaal DUCROT gelastte: »zich van Carignan naar Sedan te begeven en volstrekt niet naar Mezières, waarheen ik niet van plan ben te gaan». Op grond van zulk een stellige verklaring, en verder vernemende dat MAC MAHON ook 's avonds van den 31sten nog tot geen besluit was gekomen (DE ROO, bladz. 329—331), zou men verwachten, dat in den nacht van 31 Augustus op 1 September gewichtige omstandigheden hem van dat plan, om volstrekt niet naar Mezières te gaan, hadden doen terugkomen. Doch van dergelijke verneemt men niet, en dan zou hij in den vroegen morgen van den 1sten ook wel niet meer tusschen Mezières en Carignan hebben kunnen weifelen. En wat nu het doorbreken naar Carignan betreft, het weinige dat hij in minder dan een kwartier tijds (DE ROO, bladz. 344 in verband met bladz. 333), in den nevelachtigen morgen en in het berg- en boschachtig terrein, op zijn rechtervleugel van den vijand had kunnen waarnemen, kon hem onmogelijk tot de wetenschap gebracht hebben, die hij voor de Commissie van Enquête had (DE ROO, bladz. 344), om daarop het plan te bouwen: door het ravijn van Givonne de bergvlakte van het bosch Chevalier te bereiken, de Saksers, die hij daar voor zich had, overhoop te werpen, de omtrekkende garde tot staan te brengen, dan rechtsaf de Beijeren in de flank te nemen en in de Maas en de Chiers te werpen, om verder met zijn cavalerie, in de vallei van de Chiers optredende, den terugtocht van den vijand te bemoeilijken (DE ROO, bladz. 344—345). Bij zulk eene tactische bespiegeling après-coup behoeft men niet stil te staan. Zeker is het verder, dat de Maarschalk het legerbevel overgaf zonder meer, zonder een enkele aanwijzing omtrent zijne plannen of omtrent hetgeen naar zijne opvatting behoorde te geschieden (DE ROO, bladz. 334). En eindelijk stond het bij Sedan niet meer te zijner beslissing of hij al dan niet slag zou leveren, maar wel tot die van de tegenpartij, en deze had beslist dat hier slag geleverd zou worden.

De hierboven aangeduide plannen besprekende, meent DE ROO dat de

terugtocht op Mezières om 6 uur en zelfs later nog zeer uitvoerbaar was; dat het zelfs om 8 uur, toen Generaal DUCROT, een oogenblik het opperbevel voerende, deze beweging gelastte, wellicht nog mogelijk zou geweest zijn zich althans met een deel van het leger naar Mezières door te slaan (bladz. 346—347). Bezien wij de zaak van naderbij. Vooreerst was er om 6 uur nog geen besluit genomen, terwijl de rechtervleugel van het Fransche leger toen reeds sedert een paar uur bij Bazeilles in een hevig gevecht gewikkeld was (bladz. 333), en de Saksers dit in het centrum bij Givonne vasthielden om de Pruisische garde den tijd te geven hare omtrekkende beweging naar de zijde van Illy te voltooiën. Indien nu bijv. tegen 7 uur de afmarsch van het Fransche leger ware begonnen, dan zouden de Beijeren, inmiddels versterkt door het IVde Pruisische legerkorps, en de Saksers, op wier hoogte de garde, die zeer vroegtijdig van Messincourt naar Francheval en Villers Cernay was opgerukt, toen moest zijn aangekomen, — dan zouden al die korpsen, minstens zoo sterk als het Fransche leger, dit zeker in rug en flank aangegrepen en genoodzaakt hebben weer front te maken. En is het nu waarschijnlijk dat dit leger onder dergelijke omstandigheden Illy en den weg naar Mezières zou hebben kunnen bereiken vóór 9 uur, het uur waarop, volgens DE ROO (bladz. 346), de Vde en IXde Pruisische korpsen, die benedenwaarts Sedan de Maas waren overgetrokken, St. Menges hadden bezet, en zich dus reeds op den terugtochtsweg van dat leger bevonden? Bovendien hielden 3 cavalerie-divisiën tusschen Flize en Frénois aan de Maas zich gereed om het in de flank aan te tasten, zoo het naar Mezières mocht willen aftrekken (bladz. 332), en stonden nog meer troepen in de nabijheid.

En ter zake nu van dat doorbreken naar Carignan, waaraan Generaal WIMPFEN, die het opperbevel van DUCROT overnam, ook nog dacht, zegt DE ROO, (bladz. 345): »dat de Maarschalk MAC MAHON zich aan eene illusie overgaf, wanneer hij meende dat het hem gelukt zou zijn met zijne vier zwakke korpsen de Beijeren, de Saksers en de garde terug te werpen,» en dat hij verzuimde te zeggen wat hij dan verder zou hebben gedaan. »Het Fransche leger zou dan te Carignan hebben gestaan *zonder levensmiddelen*, en met een geheel vijandelijk leger, namelijk met het IIde Beijersche, het IVde, Vde en IXde Pruisische korps, de Wurtembergsche divisie en 2 cavalerie-divisiën, *in den rug*. De Franschen zouden dan hebben moeten capituleeren bij Montmédy in plaats van bij Sedan; ziedaar het eenige verschil.» — »Dat was nog zoo geheel zeker niet,» meent STIELTJES. — Neen, zeker is dat natuurlijk niet, maar toch zeer waarschijnlijk, en 't is in de eerste plaats onwaarschijnlijk dat MAC MAHON zou hebben kunnen doorbreken.

Doch al acht ik dit onwaarschijnlijk, en evenzoo dat hij in den morgen van 1 September nog zou hebben kunnen teruggaan op Mezières, vooral in den gedemoraliseerden toestand waarin zijn leger reeds verkeerde, ben ik het toch eens met DE ROO (bladz. 347), dat het beproeven van een van

beide »beter was dan het aannemen van den slag op de plaats zelve”, hetgeen »noodzakelijk tot de geheele omsingeling van het Fransche leger leiden moest”. Fortuna audaces juvat, en gedeelten van dat leger zouden daarheen hebben kunnen ontkomen, dat stem ik DE ROO toe. Doch van zijne bewering, »dat het Fransche leger zich zoo lucht verschaffende, gelegenheid zou hebben gehad om, ongestoord door de bosschen of over Belgisch grondgebied naar het binnenste van Frankrijk de wijk te nemen,” is het eerste gedeelte meer dan problematiek; en ter zake van dat uitwijken over Belgisch grondgebied naar Frankrijk, en wel om »later bij de verdediging van Parijs van dienst (te) kunnen zijn,” vergat DE ROO dat België een neutrale staat is, die zich in 1870 had toegerust om zijne neutraliteit te kunnen handhaven, en dat op de neutralen de verplichting rust de troepen van een der oorlogvoerende partijen, die op hun grondgebied aan de vervolging van den vijand of de krijgsgevangenschap trachten te ontkomen, indien zij hen al toelaten, te ontwapenen en buiten de gelegenheid te stellen aan den oorlog, die gevoerd wordt, verder deel te nemen. In 1870 is, na den slag van Sedan, werkelijk een klein deel van het Fransche leger naar België uitgeweken, waar het ontwapend en geïnterneerd werd. Het was dus voor Frankrijk's strijdkrachten toch verloren.

In den aanhef van dit artikel zeide ik, dat ik de politieke aantekeningen van STIELTJES zou laten rusten. Eene daarvan, passende bij den titel van het hier besproken boek, diene mij echter tot sluitsteen.

Een breede schets der staatkundige gevolgen van Sedan, die DE ROO in het laatste hoofdstuk van deze afdeeling en van zijn boek nader uitwerkte, gaat zijn krijgskundige schets vooraf. Hij vermeldt daarin (bladz. 199) hoe het volk te Parijs nu in beweging kwam en het wetgevend lichaam uiteendreef; hoe de Keizerin zich redde door de vlucht en het keizerrijk viel; hoe GAMBETTA en FAVRE het bewind in handen namen, en Generaal TROCHU, door hen uitgenoodigd, zich aan het hoofd van het »gouvernement der nationale defensie” stelde, en zegt verder: »deze zijn de groote omtrekken van de treffende gebeurtenissen, die de rechtstreeksche aanleiding zijn geweest tot den val van het keizerrijk. De eigenlijke oorzaken liggen dieper. Zij moeten gezocht worden in den revolutionnairen oorsprong van het keizerlijk gouvernement en in het regeeringstelsel, dat door den Keizer gevolgd werd, wellicht, om zich staande te houden, gevolgd moest worden.” De woorden: »de eigenlijke oorzaken liggen dieper” onderstreepende, voegt STIELTJES daaraan toe: *»Zeer juist. De val van Frankrijk begon den 20sten December 1848, toen het een avonturier, als de zoon van HORTENSE BEAUHARNAIS was, president der republiek maakte. De val van 't keizerrijk begint eigenlijk den*

2den December 1851 en tijdens de moorden op de boulevards van 4 December 1851. In 1870 kon de zoogenaamde keizer met FLORIS DEN VIJFDE zeggen :

»aan 't vallen was ik lang, maar gist'ren kwam ik neer'' (1).

Ja, met dit verschil echter, dat NAPOLEON bij zijn neerkomen, volgens den wensch door VICTOR HUGO in 1853 geuit, »la honte et non la mort'' vond (2).

P. G. BOOMS.

Den Haag, April 1895.

(1) P. C. Hooft, *Geeraardt van Velzen*.

(2) »Châtiments :'' Nox VIII.

BESCHOUWINGEN OVER MILITAIRE TELEGRAPHIE, VOORAL MET HET OOG OP NEDERLANDSCHE TOESTANDEN.

Onder de takken van dienst, die in ons leger, waarschijnlijk door te weinige bekendheid, niet die mate van belangstelling genieten, waarop zij, naar mijne bescheidene meening, aanspraak mogen maken, behoort niet in de laatste plaats de militaire telegraphie.

Door haar uit den aard der zaak bescheiden optreden, zoowel op het oorlogsveld gedurende de laatste oorlogen, als bij manoeuvres en legeroefeningen in het algemeen, waarbij zij, in alle stilte en verborgenheid hare vaak moeilijke taak vervullende, nooit door schitterende wapenfeiten of door opzienbarende evolutiën van zich heeft doen spreken, is die weinige bekendheid wellicht gedeeltelijk te verklaren. Maar ook geringe getalsterkte en andere omstandigheden, buiten hare schuld gelegen, waren meermalen oorzaak, dat zij niet zoovele diensten kon presteeren, als waartoe zij onder gunstiger omstandigheden in staat zou zijn geweest.

Bij onze groote najaarsmanoeuvres, zoowel die in het open veld, als die in de verdedigingstellingen, kon zij dikwerf slechts hoogst middelmatig aan de haar gestelde opdrachten voldoen, zelden wegens te geringe toewijding en geoefendheid van het personeel, maar meestal door omstandigheden geheel van haren wil onafhankelijk. Zoo werden bij de veldmanoeuvres de kabelverbindingen zeer dikwijls door de eigen troepen geheel zonder noodzakelijkheid meedoogenloos stukgereden of stukgetrapt; zoo maakten nieuwsgierigen of kwaadwilligen herhaaldelijk de laschbeslagen los, of sneden de kabels door, en waren daardoor niet alleen oorzaak, dat de dienst van het kleine troepje zeer afmattend werd, maar tevens dat de telegraaf niet die diensten bewijzen kon, welke billijkerwijze van haar verwacht hadden mogen worden.

Merkwaardig is het, dat de buitenlandsche literatuur op het gebied der militaire telegraphie herhaaldelijk in denzelfden geest spreekt. De ervaringen door haar gedurende de laatste groote Europeesche oorlogen, als de Fransch-Duitsche in 1870/71 en de Russisch-Turksche in 1877/78, opgedaan, leveren voldoende bewijzen, hoe groot toen ter tijde de onbekendheid van de troepen met de militaire telegraphie en de geringschatting zelfs van aanvoerders voor haren werkkring was, niettegenstaande de zeer uitgebreide toepassing, die, vooral in den eerstgenoemden oorlog, van de telegraphie werd gemaakt

Zoo haalt o. a. de toenmalige Kapitein bij het Duitsche spoorweg-regiment BUCHHOLTZ, in zijn werk »*Die Thätigkeit der Feldtelegraphie in den jüngsten Kriegen* (1880)“ de woorden aan van den gewezen Provinciaalen Telegraafdirecteur MERLING, waarin deze mededeelt, hoe de Duitsche troepen in 1870/71, in plaats van de werkzaamheden der veldtelegraphie te steunen, haar door onkunde voortdurend tegenwerkten; hoe zij bij het voortrukken de vijandelijke telegraaflijnen, die door de troepen ten eigen bate moesten worden aangewend, totaal vernielden; ja, hoe hunne vernielzucht zich zelfs uitstreckte tot de eigen lijnen, terwijl zij daarentegen, bij het terugtrekken, van die lijnen niet de minste nota namen.

Hij deelt verder mede, hoe de telegraaftroepen zelfs van de meeste aanvoerders niet de minste medewerking ondervonden; hoe deze toelieten, dat de lichte veldlijnen door de transportwagens werden stukgereden, en zelfs dat de troepen de telegraafpalen als brandhout voor hunne bivakvuren gebruikten.

Geheel overeenkomstige getuigenissen deelt BUCHHOLTZ mede van een Russisch telegraafbeambte, die den oorlog in Turkije in 1877/78 medemaakte.

De Duitsche Generaal VON CHAUVIN, die in den Fransch-Duitschen oorlog als chef der militaire telegraphie bij het leger dienst deed, deelt in zijn werk: »*Organisation der elektrischen Telegraphie in Deutschland für die Zwecke des Krieges*“ mede, hoe, niettegenstaande zorgvuldige bewaking door het telegraafpersoneel, eene compagnie vestingartillerie zich des nachts wist meester te maken van eene aanzienlijke hoeveelheid staaldraad, bestemd voor het maken eener telegraafverbinding rondom Parijs, waarop reeds weken gewacht werd, en deze besteedde tot het binden van fascines.

Al mag uit deze voorbeelden worden afgeleid, dat de bij ons voorkomende klachten ook in het buitenland worden vernomen en de militaire telegraphie ook daar met tal van moeilijkheden te worstelen had, toch kan met zekerheid worden aangenomen, dat bij een toekomstigen oorlog de toestanden op dat gebied bij de meeste Europeesche legers zeer in 't voordeel zullen zijn veranderd.

De belangstelling in de militaire telegraphie en de erkenning van haar groot nut op het operatietooneel, ja wellicht op het slagveld, zijn in bijna alle rijken zeer toegenomen.

Hoe men dit in Frankrijk, na den oorlog van 1870/71 besepte, kan wel blijken uit hetgeen M. HALLEZ D'ARROS in zijn artikel »*l'Electricité militaire*,“ in het tijdschrift »*l'Electricité*“, Paris 1878, omtrent de werkzaamheid der veldtelegraaf zegt: »*La supériorité que nos ennemis ont possédée au point de vue de leur organisation électrique nous a empêchés de faire usage des qualités militaires, que nous devons à notre génie national.*“

Bijna overal zijn, vooral ook in de jaren na 1880, ingrijpende maatregelen genomen, tot reorganisatie en uitbreiding van het personeel en materieel der veldtelegraphie, en is tevens nauwlettend zorggedragen voor het tot

stand brengen van een innigen samenhang tusschen de militaire- en burger-telegraafdiensten in tijd van oorlog.

Frankrijk heeft zijne telegraaforganisatie herhaaldelijk uitgebreid en gewijzigd; Rusland, Oostenrijk en Italië hebben dat voorbeeld gevolgd; Spanje heeft zijne veldtelegraaftroepen in de laatste jaren meer dan verdubbeld; Engeland bezit reeds sedert een 20tal jaren een telegraafbataljon met een gedeeltelijk steeds gereedstaand, zóó goed theoretisch en practisch geoefend personeel en zóó uitstekend materieel, dat zijne veldtelegraaforganisatie door VON FISCHER TREUENFELD, VON CHAUVIN, BUCHHOLTZ en andere autoriteiten met oorlogsondervinding op het gebied der militaire telegraphie, als misschien de meest volkomene ter wereld wordt beschouwd. Ook de kleinere rijken hebben niet stilgezeten, maar getracht zooveel mogelijk door gebruik te maken van technische hulpmiddelen aan hunne inferioriteit in aantal tegenover de overmachtige strijdkrachten van naburige landen eenigszins tegemoet te komen.

Denemarken heeft, door verbetering van zijne organisatie en door uitbreiding en verbetering van zijn materieel, de werkzaamheden van zijne telegraaftroepen belangrijk uitgebreid, en bezit sinds jaren eene goed ingerichte, afzonderlijke telegraafcompagnie voor de electriche en optische telegraaf, met geheel afzonderlijke opleiding. Zweden handelde eveneens. Zwitserland bezit bij ieder zijner 8 pionierbataljons een afzonderlijke telegraafdivisie, waarvan er 2 aan ieder armeekorps zullen worden toegevoegd. België heeft eene veldtelegraafcompagnie, om te voorzien in den dienst bij het veldleger. Deze compagnie is in oorlogstijd ingedeeld in drie sectiën, waarvan de twee eerste aan de beide armeekorpsen van het veldleger, terwijl de derde aan het groote hoofdkwartier van het veldleger toegevoegd wordt.

Ook voor den vestingtelegraafdienst is zorggedragen, door eene overeenkomst tusschen het departement van oorlog, en dat van spoorwegen en telegraphie, waarbij door het laatste departement aan het eerstgenoemde jaarlijks het benoodigde contingent wordt geleverd.

Het personeel bij de veldtelegraafcompagnie ontvangt, na eene algemeene militaire opleiding, verder eene uitsluitende vorming tot militair telegrafist en blijft, bij verhooging in graad, steeds aan den telegraafdienst verbonden.

Ook bij ons te lande zijn wel is waar maatregelen genomen om den telegraafdienst te verbeteren, getuige het »Reglement voor gemeenschappelijken militairen- en burger-telegraafdienst in tijden van oorlog en van voorbereiding tot oorlog», de uitbreiding van het personeel der veldtelegraaf in 1889, de maatregelen tot voorziening in personeel voor den telegraafdienst in de verdedigingstellingen in 1884 en '91, de uitbreiding van het materieel der veldtelegraphie in de jaren 1884/87, de aanleg van telegraphische verbindingen in de Vesting Holland en in de Stelling van Amsterdam, maar nog steeds bevindt zich onze militaire telegraphie, niettegenstaande de bovenge-

noemde maatregelen op een zoodanig standpunt, dat à priori is te zeggen, dat zij niet in staat is hare veelomvattende taak in oorlogstijd te vervullen; niet wegens gebrek aan, of onvoldoenden toestand van het materieel, maar eenvoudig faute de combattants.

»Naar zich vermoeden laat,» schreef in 1887 de Kapitein der Genie KLEYNHENS in zijn opstel over onze militaire telegraphie in *De Militaire Gids*, »zal in deze wel spoedig eene afdoende voorziening worden getroffen.»

De geachte Schrijver zal wel in zijne verwachtingen zijn teleurgesteld; want alhoewel vooruitgang te bespeuren en het telegraafpersoneel sedert dien tijd in aantal vermeerderd is, belet de formatie elke verdere uitbreiding.

Dat intusschen het besef van die onvoldoendheid (waarschijnlijk grootendeels te wijten aan niet genoegzame bekendheid met dit geheel op zichzelf staande gedeelte van het korps genietroepen) bij lange na niet overal is doorgedrongen en men vrij wel algemeen geneigd is aan te nemen, dat men bij ons te lande op het gebied van militaire telegraphie volstrekt niet achterlijk is en in vergelijking met andere rijken een voldoende hoog standpunt inneemt, kan wel blijken uit het feit, dat men nog bij verschillende nieuwe plannen tot reorganisatie van het korps genietroepen, hoort spreken van ééne spoorweg- en telegraafcompagnie, dat is dus één telegraafpeloton, waar twee compagniën noodig zijn.

Mogen deze regelen strekken om aan een weinig bekenden, en toch niet onbelangrijken tak van dienst bij het korps genietroepen, eenige meerdere bekendheid te verschaffen.

In de hieronder volgende regelen, wenschte ik na te gaan, welke werkkring in een toekomstigen oorlog aan onze militaire telegraphie, zoowel te velde, als in de verdedigingstellingen, zal kunnen te beurt vallen; hoe de rijks-telegraphie haar behulpzaam zal kunnen zijn in de vervulling van hare taak; hoe de militaire telegraphie met het oog daarop en in aansluiting aan den rijkstelegraafdienst kan worden georganiseerd; op welke wijze het benodigde personeel zal kunnen worden verkregen, opgeleid en geoefend; en in hoeverre het materieel wijziging en uitbreiding zal behoeven.

Indeeling der militaire telegraphie.

Bij de militaire telegraphie onderscheidt men in den regel de volgende indeeling in zonen, al naarmate van haren werkkring.

- I. De rijks- en vestingtelegraphie.
- II. De etappetelegraphie.
- III. De eigenlijke veldtelegraphie.
- IV. De voorpostentelegraphie.
- V. De luchtballondienst en de duivenpost.

De telegraphie der eerste zone is van permanenten aard; de verbindingen zijn, voor het grootste gedeelte in vreedstijd aangelegd, van meer soliden aard dan de te velde gebruikelijke, terwijl ook aan de inrichtingen der stations, toestellen, enz., meer zorgen zijn besteed dan bij de telegraphie der overige zonen in den regel zal kunnen geschieden.

De telegraphie der tweede zone, de etappetelegraphie, heeft tot taak het hoofdkwartier van het leger met het rijkstelegraafnet in verbinding te brengen. Zij vormt als het ware de schakel tusschen het permanente telegraafnet en de eigenlijke veldtelegraaf.

Het is gemakkelijk na te gaan, dat de etappetelegraaf bij een offensieven oorlog, dus wanneer het leger op vijandelijk grondgebied opereert en de verbinding met de operatiebasis in het moederland moet worden behouden, van veel grooter beteekenis is dan bij een verdedigingskrijg. Vooral bij onze Nederlandsche toestanden, waar het te verwachten is, dat het leger hoofdzakelijk defensief zal optreden, en waar wij beschikken over een zeer uitgebreid en flink ontwikkeld rijkstelegraafnet, zal de taak der etappetelegraphie tot een minimum worden beperkt, en waarschijnlijk geheel kunnen vervallen. Hare werkzaamheden worden dan gedeeltelijk door de rijkstelegraphie, gedeeltelijk door de veldtelegraaf verricht.

De telegraphie der derde zone, de eigenlijke veldtelegraphie, heeft tot taak de verbinding van het hoofdkwartier van het leger met de stafkwartieren der divisien, ook, zoo daartoe gelegenheid bestaat, die van de divisien onderling en zoo mogelijk de verbinding van het divisie-stafkwartier met eene afzonderlijke brigade of grootere troepenafdeeling te bewerkstelligen.

De verbinding met verdere onderdeelen, met belangrijke niet te ver afgelegen punten, hetzij gedurende de rust, hetzij voor verkenningen, en soms ook gedurende het gevecht, behooren tot de taak van de telegraphie der vierde zone, d. i., de z. g. voorpostentelegraphie. Zoowel de electriche, als de optische en accoustische telegraphie komen hierbij in aanmerking.

De telegraphie der vijfde zone, de luchtballondienst en de duivenpost, eindelijk heeft een op zichzelf staand karakter en mist den samenhang, die tusschen de telegrafen der vier eerste zonen bestaat.

Alhoewel dit de meestal gevolgde strategische indeeling der militaire telegraphie is, komt het mij bij de bespreking gewenscht voor van deze volgorde af te wijken. Bij ons te lande toch maakt men eene scherpe afscheiding tusschen den militairen telegraafdienst te velde en dien in de verdedigingsstellingen. Ik geef er daarom de voorkeur aan, eerst den telegraafdienst te velde te bespreken, waarbij de taak, door de rijkstelegraphie en door de eigenlijke militaire telegraphie te vervullen, zal worden nagegaan, om daarna den telegraafdienst in de verdedigingsstellingen te behandelen.

A. TELEGRAAFDIENST TE VELDE.

I. *Werkkring der rijkstelegraphie bij den veldoorlog.*

Zooals uit het voorgaande blijkt, wordt ook de rijkstelegraphie tot de hulpmiddelen in den veldoorlog gerekend. Dat zij in de laatste oorlogen op ruime schaal gebruikt geworden is en waarschijnlijk in de toekomst een nog belangrijker rol zal spelen, bij het gebruik van nog grootere legers en bij nog meerdere uitbreiding van het operatietooneel, zal wel geen betoog vereischen. Men heeft dan ook in nagenoeg alle legers der beschaafde wereld getracht, door reeds in vreedstijd genomen maatregelen, de samenwerking van den militairen en den burger-telegraafdienst te verzekeren de taak, door de rijkstelegraphie in oorlogstijd te vervullen, van te voren omschreven; en de eigenlijke militaire telegraphie zóó georganiseerd, dat zij aan den bestaanden telegraafdienst zoo goed mogelijk aansluit. Er is geen land in Europa, waar de rijkstelegraphie in geval van oorlog niet direct of indirect aan de krijgsoperatiën zal deelnemen. Een overzicht van de veldtelegraaforganisatiën in andere landen leert, dat in sommige de veldtelegraphie nagenoeg geheel in handen is van rijkstelegraafpersoneel, hetwelk niet alleen onder de bevelen van den generalen staf met de algemeene leiding van den dienst belast is, maar zelfs den lijnbouw geheel voor zijne rekening neemt, terwijl alleen de treindetachementen uit militairen zijn samengesteld.

Zoo is de toestand bijv. nog grootendeels in Frankrijk.

In andere rijken, bijv. in Oostenrijk en Duitschland, is het personeel gemengd; de treindienst en de lijnbouw worden daar door militairen uitgevoerd, de toesteldienst gedeeltelijk door militairen, maar voornamelijk door, aan de telegraafsectiën toegevoegde burgerbeambten, terwijl de algemeene leiding van den dienst bij officieren van het leger berust.

Maar ook zelfs bij de zuiver militaire veldtelegraaforganisatiën, zooals die in Engeland, Denemarken, België en Zweden bestaan, zal de dienst in 2de en 3de linie, zoo al niet geheel, dan toch grootendeels aan personeel der burger-, bij voorkeur der rijkstelegraphie, ten deel vallen.

Vandaar dan ook, dat men bijna overal maatregelen heeft getroffen om hierin te voorzien en de organisatie der rijkstelegraphie voor oorlogstijd zooveel mogelijk heeft voorbereid.

Alvorens over te gaan tot eene beschouwing van de wijze, hoe die samenhang is of kan worden verkregen, dient vooraf te worden nagegaan, welke taak zoowel door de rijks-, als door de militaire telegraaf bij de verdediging vervuld zal moeten worden.

Bij dreigend oorlogsgevaar en eene eventueele mobilisatie van het leger zal het telegraafnet vermoedelijk eene vrij belangrijke wijziging ondergaan. Op de eene plaats zal eene verbinding moeten worden gemaakt, elders eene andere worden verbroken of gewijzigd; nieuwe telegraafkantoren zullen worden geopend; de dienstregeling van vele kantoren zal belangrijk moeten worden gewijzigd, enz.

Bij het uitbreken van den oorlog zullen die werkzaamheden nog toenemen. Tal van nieuwe verbindingen zullen ook dan aangelegd, niet meer benoodigde zoo snel mogelijk opgebroken en het materieel opgenomen of vernield moeten worden, terwijl andere lijnen geheel of gedeeltelijk aan de veldtelegraphie dienstbaar gemaakt zullen dienen te worden.

Het is licht te begrijpen, dat voor het verrichten van deze diensten alleen een in vreedetijd georganiseerd personeel kan gebruikt worden, dat handelt volgens van hoogerhand gegeven orders en de noodige kennis van zaken bezit.

Eene duidelijke en uitvoerige uiteenzetting van de taak der rijkstelegraphie, in verband met de militaire telegraphie in den oorlog, speciaal in den verdedigingsoorlog, komt o. a. voor in het Duitsche werk van den Generaal von CHAUVIN: »*Organisation der elektrischen Telegraphie für die Zwecke des Krieges.*»

De Schrijver, eene bekende autoriteit op het gebied der oorlogstelegraphie, die gedurende tal van jaren de functie bekleedde van Directeur-Generaal der Rijkstelegraphie in Pruisen, geeft als zijne meening te kennen, dat het bij een strikt defensieven oorlog niet voldoende is, eenvoudig de telegraaflijnen bij de grenzen te verbreken, maar dat alle telegraafinrichtingen in eene breede strook langs de grens moeten worden opgeheven. Hij wenscht daartoe over grooten afstand alle telegraaflijnen weg te nemen, alle telegraafstoelen, batterijen, telephonen, enz., te verwijderen, en zoo eene isoleerzone van 45 à 75 KM. breedte langs de bedreigde grens te vormen. Het in deze zone opereerend leger moet dan door middel van veldtelegraaflijnen met het achtergelegen rijkstelegraafnet in verbinding worden gebracht. De vernieling der telegraaflijnen in die zone wil hij echter opgedragen zien aan de rijkstelegraaf, alleen voor zooveel noodig geholpen door de veldtelegraaf.

Omtrent de taak der rijkstelegraphie zegt hij het volgende:

»Die Staatstelegraphie ist bei der Defensive in der Kriegführung zu einer dauernden und unausgesetzten Mitwirkung in fast höherem Grade nothwendig, als bei der Offensive.

Die Umgestaltung der permanenten Anlagen erfordert viel Arbeit, viel Zeit und sorgfältige Ausführung, was indess den Bedingungen der Defensive besser entspricht, als den schnellen Bewegungen offensiv operirender Armeen.

Die gründliche Beseitigung aller Telegraphenanlagen in der Isolirzone verlangt umsichtige und energische Ausführung. Alle Apparate und leicht transportables, werthvolles Material sind mitzunehmen, Gestänge eventuell zu verbrennen oder zu zerschneiden. Kabel in Flüssen sind zu trennen und abzuschwenken, sofern es zur Aufnahme derselben an Zeit fehlt. Unterirdische Leitungen werden an den Untersuchungsstellen auf einige Ruthen Länge entfernt, und an einigen Punkten zwischen je zwei Untersuchungsstellen zerschnitten, worauf stets die Spuren der Aufgrabungen sorgfältig verwischt werden müssen.

Bei eiligem Rückzuge mit Aussicht auf baldiges Wiedervorgehen beschränkt man sich auf partielle Zerstörungen, namentlich an solchen Stellen, an denen

die Wiederherstellung schwierig und zeitraubend ist, wie in Defileen, an Eckständern, Ueberführungssäulen, Viadukten, in Dörfern und Ortschaften. Hier ist auch das Anbringen versteckter Fehler ein geeignetes Mittel, den Gegner zu Arbeiten und Untersuchungen zu veranlassen, welke zeitraubender sind als neue Anlagen.

Alle diese Arbeiten müssen systematisch von gut darauf geübten Mannschaften, onder tüchtigen Vorarbeiters in Sektionen ingetheilt, mit dem erforderlichen Material und Werkzeug ausgerüstet, ausgeführt werden.

Die Stationsbeamten empfangen genaue Anweisung über ihr Verhalten beim Verlassen der Stationen, damit die Telegraphenlinien möglichst lange betriebsfähig bleiben, die Nachbarstationen von der Aufhebung in Kenntniss gesetzt, und das Material sowie Personal durch die abmarschirenden Truppen geborgen werden kann."

Deze woorden van den Duitschen generaal, waarin zoo duidelijk de taak der rijkstelegraphie wordt omschreven, zijn in vele opzichten geheel op onze toestanden van toepassing. Wel is waar zou het vormen van eene isoleerzone van 45 à 75 KM. een reuzenarbeid wezen, waarvoor bij ons te lande geen genoegzame werkkrachten aanwezig zullen zijn, om dit werk in eenige dagen ten uitvoer te brengen, en zou onze veldtelegraaf, bij de tegenwoordige zeer geringe sterkte aan personeel en de beperkte hoeveelheid materieel, die zij per divisie medevoert, bovendien zeer zeker verre ontoereikend zijn om in die uitgebreide zone de benoodigde vluchtige lijnen aan te leggen, maar toch zijn de beginselen, in de aangehaalde woorden neergelegd, met eenige wijziging zeer wel door te voeren.

Wel degelijk zal het voor ons van belang zijn, direct bij het uitbreken van den oorlog de telegraafverbindingen langs de bedreigde grens te verbreken, om den vijand te beletten er gebruik van te maken; en dan niet eene verbreking, uitsluitend door het doorsnijden van een draad of het losmaken van eene verbinding verkregen, maar eene werkelijke vernieling over eene groote uitgestrektheid, zoodat het den vijand vele dagen tijds zal kosten die verbindingen weer in orde te brengen, of door nieuwe te vervangen.

Alle verbindingen, van ons leger naar de grenzen loopende, dienen ten spoedigste vernield of op zoodanige wijze onbruikbaar gemaakt te worden, dat de reconstructie nog langwijziger is dan het maken van nieuwe lijnen.

Met de parallel loopende telegraaflijnen, voor zoover zij op dat oogenblik niet benuttigd worden, kan hetzelfde geschieden, terwijl de vernieling der achtergelegen lijnen, wanneer de kans bestaat dat het leger spoedig zal terugtrekken — wat bij ons wel het geval zal zijn — reeds van te voren kan worden voorbereid. Door bijv. gereedschappen hier en daar langs de lijn op te leggen, en gerequireerde arbeiders in de nabijheid der lijnen van te voren aan te wijzen om, zoodra zij order ontvangen, met de vernieling te beginnen, zal men binnen korten tijd eene aanmerkelijke lengte telegraaflijnen kunnen vernielen.

Wordt door de veldtelegraphie van reeds bestaande lijnen gebruik gemaakt,

dan kunnen ook deze lijnen in zooverre voor vernieling worden voorbereid, dat deze in korten tijd zal kunnen geschieden. Het medenemen toch van dit zware materieel zal nogal tijdroovend en daarom in veel gevallen wel niet mogelijk zijn.

De draden dienen bovendien voor de vernieling op vele plaatsen doorgesneden en de isolatoren stukgeslagen te worden. Op die wijze zal men steeds zooveel mogelijk van het achtergelegen, intact zijnde net gebruik kunnen maken, en tusschen den vijand en onze troepen eene isoleerzone van vrij aanzienlijke breedte doen bestaan.

Het wellicht hiertegen aan te voeren argument, dat deze maatregelen ons weinig zullen baten, omdat de vijand (stilzwijgend heb ik steeds het oog gehad op onzen oostelijken nabuur) toch in zeer korten tijd weer een voldoende aantal telegraphische verbindingen zal hebben gesteld, is niet afdoende. Daarvoor toch bestaat volstrekt geen zekerheid, wat meer zegt, zelfs geen waarschijnlijkheid.

Het militair telegraafwezen in Duitschland is bij dat der mee-te Europeesche staten ten achter. De hoeveelheid medegevoerd materieel per legerkorps is niet zeer groot, het personeel niet zeer geoefend (een eigenlijke kerntroep bestaat er niet; het telegraafwezen wordt bij de pionierbataljons steeds als een nevenbranche beschouwd), en bovendien bestaat er geen vredesorganisatie van de veldtelegraafafdeelingen; zij worden eerst in oorlogstijd uit burgerpersoneel, pioniers en treinpersoneel samengesteld. Dat wij bij een eventueelen oorlog met Duitschland geheel geïsoleerd, zonder eenigen bondgenoot zullen staan, is toch moeilijk aan te nemen; waarschijnlijk zal dus maar een betrekkelijk gering gedeelte der Duitsche strijdkrachten, onderstellen wij bijvoorbeeld eene armee van 3 legerkorpsen, te wachten zijn, waaraan vermoedelijk niet meer dan twee veldtelegraafsectiën, ééne reserve-veldtelegraafsectie, en ééne etappetelegraafafdeeling zullen zijn toegevoegd.

Elke Deutsche veldtelegraafsectie voert mede: 23 KM. luchtlijnmaterieel (met palen, isolatoren, enz.), en 12 KM. kabel, dus te zamen 35 KM. geleidingen. Men gebruikt den kabel echter alleen voor het zeer vluchtig maken van verbindingen en in bijzondere omstandigheden, zooals voor lijnen door bosschen, moerassen, dorpen en steden; voor meer blijvende verbindingen komen dus alleen de 23 KM. luchtlijn in aanmerking.

Eene etappetelegraafafdeeling is ingedeeld in 2 sectiën, eene z. g. Neubau-Section en eene Wiederherstellungs-Section.

De eerste voert mede: 51 KM. luchtlijnmaterieel en 18 KM. kabel, de tweede $75\frac{1}{2}$ KM. staaldraad en 650 isolatoren; te zamen dus 120 KM. luchtlijnmaterieel, 54 KM. kabel, alsmede $75\frac{1}{2}$ KM. draad en isolatoren om gebruik te maken van bestaande telegraaflijnen.

Wanneer men dus zorg draagt, dat de telegraaflijnen, die de binnenrukkende vijand vindt, totaal vernield en ongeschikt voor herstelling zijn, dan zal hij van zijne reconstructie-afdeeling tot verbinding met het moeder-

land weinig nut hebben, terwijl zijn overige voorraad materieel spoedig zal zijn uitgeput. Voor de reconstructie is hij dan in den eersten tijd wel noodzaak, voor telegraafpalen zijn toevlucht te nemen tot daksparren, boomen, enz., waarmede nogal wat tijd gemoeid zal zijn, terwijl hij gedurende al dien tijd een groot deel van zijn materieel voor het maken van nieuwe verbindingen zal hebben vastgelegd.

Het onbruikbaar maken van de bestaande telegraaflijnen op te dragen aan het personeel der veldtelegraaf zou ondoenlijk zijn; dit zal werkelijk niet over gebrek aan werk te klagen hebben, maar slechts met inspanning van alle krachten zijne taak behoorlijk ten uitvoer kunnen brengen.

Het over te laten aan de troepen is evenmin aan te bevelen; zij zullen misschien alles, zonder onderscheid vernielen; waarschijnlijk ook lijnen, die voor den dienst, bijv. het spoorwegvervoer, nog dringend noodig zijn, terwijl aan andere lijnen, die wel dienden te worden vernield, niet zal worden gedacht.

Die vernieling kan alleen geschieden onder leiding en toezicht van personen, die met kennis van zaken en plaatselijke bekendheid zijn toegerust; zulks is alleen te verwachten van het personeel der rijkstelegraaf, alsmede van de betrokken spoorwegambtenaren. Voor werkkrachten, zooals de Generaal VON CHAUVIN aangeeft, echter alleen rijkstelegraafpersoneel aan te wenden, zou in ons land niet doenlijk zijn. De rijkstelegraaf toch onderhoudt geen bepaald vast personeel voor den aanleg van nieuwe lijnen, maar besteedt deze aan. Het toezicht wordt uitgeoefend door het technisch personeel, terwijl bijna het geheele administratieve personeel, waartoe o. a. commiezen, telegrafisten en klerken behöoren, noch met den aanleg, noch met het onderhoud van lijnen en kantoorinrichtingen iets te maken heeft.

Dit technisch personeel, het eenige dus waarmede men rekening zal kunnen houden, is zeer beperkt; het bestaat uit opzichters en lijnwachters; kleinere herstellingen worden uitgevoerd door personen, gewoonlijk timmerlieden, die zich bij contract tot het uitvoeren van dergelijke werkzaamheden verbinden.

Bij de tegenwoordige organisatie bevinden zich thans voor den dienst in onze grensprovinciën:

1 opzichter en 2 lijnwachters te Groningen, 1 opzichter en 2 lijnwachters te Leeuwarden, 1 opzichter en 3 lijnwachters te Zutphen, 1 opzichter en 2 lijnwachters te Venlo, 1 opzichter en 3 lijnwachters te Rozendaal, terwijl zich verder nog te Utrecht, Den Haag, Amsterdam en Hoorn, respectievelijk 2, 1, 3 en 1 opzichters, zoomede 5, 3, 3 en 2 lijnwachters bevinden.

Dit is het personeel, dat met het toezicht en de leiding van den dienst van het vernielen der niet meer benoodigde telegraaflijnen moet worden belast. Zij zijn bekend met het beloop der draden, met de kantoren waar zij binnenkomen, met de plaatsen die zij verbinden. Zij hebben die lijnen ten deele zelf gemaakt en onderhouden en zijn de eenige personen, die de bedoelde opdrachten op oordeelkundige wijze kunnen uitvoeren.

Hunne werkkrachten kunnen zijn, hetzij burgerwerklieden, of daartoe ge-

schikte soldaten, bij voorkeur geniesoldaten. Het is echter te vreezen, dat de kleine compagnieën genietroepen toch al genoeg gedund zullen worden, zoodat het onbarmhartig zou zijn er nog meer aan te tornen.

Intusschen welk personeel men daarvoor ook gebruike, eene geheele of gedeeltelijke organisatie dient in vreedestijd reeds te zijn voorbereid. Het komt bij dit werk toch vooral op spoed aan. Elke dag gewonnen is er één, en na elken dag staan onze achtergelegen stellingen er gunstiger voor, om den vijand het hoofd te bieden. Dit personeel kan dan tevens belast worden met den aanleg van nieuwe lijnen, die voor het belang der verdediging noodig of wenschelijk zijn, voor zoover deze werkzaamheden niet door de veldtelegraphie worden uitgevoerd.

Aan het administratieve personeel heeft men voor dezen dienst weinig, aan velen daarvan waarschijnlijk niets, maar zij kunnen ons elders als telegrafist groote diensten bewijzen, de nieuw aangelegde verbindingen bedienen, invallen als reservepersoneel voor de veldtelegraaf, of zich zoo spoedig mogelijk naar het hart des lands begeven, om in ons verschrikkelijk incompleet aan vestingtelegrafisten te voorzien.

Of in dezen geest dan wel in anderen zin reeds maatregelen zijn genomen door het Departement van Waterstaat in overleg met het Departement van Oorlog; of aan de telegrafisten in de grensprovinciën van ons land instructiën zijn verstrekt, omtrent de door hen te volgen gedragslijn bij een eventueelen oorlog, — en zoo ja, welke — is mij onbekend.

Dat men bij ons te lande echter deugdelijk overtuigd is van de hulp, die de rijkstelegraphie in oorlogstijd zal moeten verleen, blijkt duidelijk uit het »Reglement voor gemeenschappelijken militairen en burgerlijken telegraafdienst in tijden van oorlog en van voorbereiding tot oorlog», gewijzigd bij Koninklijk Besluit van 18 October 1892.

Hoewel enkele bepalingen in dit reglement herziening behoeven, komen er verschillende in voor, die eene goede samenwerking van de militaire en rijkstelegraphie veroorloven, o. a.: de twee eerste artikelen, waarbij met het oog op de goede samenwerking van bovengenoemde telegraafdiensten is ingesteld eene Oorlogstelegraafcommissie, bestaande uit een hoofdofficier van het leger en een hoofdambtenaar der telegraphie, en aan die commissie is opgedragen de noodige voorstellen te doen tot de voorbereidende maatregelen, welke zij reeds in vreedestijd noodig acht.

Een volgend artikel schrijft voor, hoe de Oorlogstelegraafcommissie bij voorbereiding tot oorlog (in oorlogstijd eveneens?) de middelen tot overbrenging van militaire telegrammen beraamt, wanneer de gewone middelen ontoereikend zijn, en door de veldtelegraphie in de aanvulling van het ontbrekende niet kan worden voorzien, en hoe daartoe voor de uitvoering, de noodige voorstellen aan de betrokken Ministers, en desgevorderd aan den Commandant van het Veldleger moeten worden gedaan.

De artikelen 4 en 5 regelen meer in bijzonderheden de werkzaamheden der rijkstelegraphie.

Art. 4 luidt: »Tot den werkring der Oorlogstelegraafcommissie behooren alleen de aangelegenheden, die den burgerlijken en den militairen telegraafdienst gemeenschappelijk betreffen. Daaronder worden alzoo niet gerekend te behooren de belangen of de regeling der veldtelegraphie buiten de gemeenschap met het algemeen telegraafnet, noch de dienst van het gewoon telegraphisch verkeer, waarmede geen militaire belangen gemoeid zijn.

Daarentegen omvat hare zorg de, door den buitengewonen toestand van oorlog of van voorbereiding tot oorlog noodig geworden, tijdelijke uitbreiding van het telegraphisch verkeer door de inrichting van telegraafposten, alsmede het aanleggen en in werking brengen van de noodige verbindingslijnen.»

Art. 5. »In den regel wordt, ter voorziening in die uitbreiding van het telegraphisch verkeer, geen oprichting van afzonderlijke militaire telegraafposten voorgesteld voor plaatsen, die zelve in het bezit zijn van een burgerlijk telegraafkantoor of in welks nabijheid zulk een kantoor bestaat.

Dit kantoor voorziet in den militairen dienst, zoo noodig na aanvulling van personeel en materieel of na uitbreiding van den diensttijd. Kan dit niet geschieden, of is er geen burgerlijk telegraafkantoor ter plaatse of in de nabijheid, dan worden afzonderlijke telegraafposten ingericht, met verbindingslijnen, de noodige toestellen en het vereischte personeel voor den dienst.

Wat de diensturen en het overbrengen der telegrammen betreft, geeft de commissie de voorschriften, welke, nevens de in dit reglement vermelde bepalingen, voor den gemengden dienst noodig blijken».

De overige artikelen behelzen meer in bijzonderheden den dienst op de militaire telegraafposten, zooals bepalingen omtrent den voorrang van militaire diensttelegrammen boven gewone telegrammen, omtrent de verrekening van die telegrammen, omtrent de autoriteiten, die tot het verzenden van zulke telegrammen bevoegd zijn, omtrent den vorm der telegrammen, hoe bij afwijkingen dienaangaande gehandeld wordt en meer andere.

Art. 19. Schrijft o. a. voor »dat de beamtten op de rijkstelegraafkantoren aan die op de militaire telegraafposten de meest mogelijke medewerking zullen hebben te verleenen;» en eindelijk luidt het in 1892 toegevoegde art. 20. »Reeds in tijd van vrede wordt door den Minister van Waterstaat, Handel en Nijverheid aan de beamtten van telegraafkantoren, aan of nabij de grenzen gelegen, eene instructie verstrekt, houdende bepalingen hoe te handelen, wanneer de vijand eventueel de grens heeft overschreden, en hoe, wanneer zij alsdan hunnen post moeten verlaten».

Uit dit reglement is op te maken, dat men met de burgertelegraaf alleen bedoelt de rijkstelegraphie. Of met de spoorwegmaatschappijen, die vooral

in het oosten van ons land tal van telegraafkantoren bezitten, op plaatsen waar zich geen rijkskantoren bevinden, ook dergelijke overeenkomsten bestaan, is mij onbekend; wellicht is dit geregeld met of door de Permanente Militaire Spoorwegcommissie. Wenschelijk is het zeker wel.

Of verder verschillende bepalingen, die in theorie zeer mooi schijnen, in de praktijk wel aan de verwachtingen zullen beantwoorden? Wie zal het uitmaken? De Grondwet schrijft voor, dat op ieder staatsburger de plicht rust, alles te doen, wat in zijn vermogen is, tot de verdediging van het vaderland. Of men evenwel de rijkstelegraafbeambten zou kunnen dwingen tot het verrichten van militairen telegraafdienst, is intusschen lang niet zeker. Maar laat ons het beste hopen van de vaderlandslievende gezindheid van onze telegraafambtenaren. Dat er werkelijk velen onder zijn, op wier belangeloozen steun mag worden gerekend, kan men wel aannemen, als men nagaat, dat gemiddeld elk jaar zich een 40tal vrijwillig voor militairen telegraafdienst in tijd van oorlog beschikbaar stelt.

In Frankrijk heeft men intusschen meer afdoende bepalingen vastgesteld, waardoor vrij wat meerdere zekerheid omtrent de door hen te verleenen hulp wordt verkregen.

Het »Règlement général du 19 Novembre 1874 sur la télégraphie militaire» schreef o. a. voor:

»(En cas d'invasion du territoire national) les employés d'une région envahie, s'ils ne sont pas attachés à des places fortes, sont mis sur le pied de guerre le jour où leur région est déclarée en état de siège; ils sont alors assimilés aux employés des services de 1re et de 2me ligne (1); mais ils n'ont droit aux prestations allouées à ceux-ci par le budget de guerre que s'ils sont formés en sections supplémentaires par ordre du ministre de la guerre.

Les employés empêchés par force majeure, dûment constatée, de continuer leur service, vont, à moins d'ordres contraires, se mettre à la disposition des directeurs régionaux des contrées non envahies. Ils se conforment à toutes les instructions qui leur sont données par le directeur régional ou par l'autorité militaire, notamment en ce qui concerne la mise hors de service des lignes et postes abandonnés.»

Omtrent de hiërarchie en de subordinaat schreef het voor:

»Le personnel des directions de la télégraphie, des sections de 1re et de 2me ligne, des places fortes en état de siège, et des territoires envahis mis en état de siège, est en vertu de l'article 8 de la loi du 24 Juillet 1873, soumis à toutes les obligations du service militaire, jouit de tous les droits des belligérants et est assujéti aux règles du droit des gens.

Il conserve l'organisation hiérarchique propre à son administration et n'a aucune assimilation militaire de grade.»

(Wordt vervolgd).

(1) Dat zijn de telegrafisten der veld- en der etappetelegraafafdeelingen.

PLAATSBEPALING.

Ten einde onjuiste gevolgtrekkingen te voorkomen, die men wellicht zou kunnen maken naar aanleiding van het naschrift van v. R., voorkomende in eene beschouwing over infanterie-telemeters (Mei-afl levering van dit tijdschrift, bladz. 308), diene het volgende:

Gelijk wij schreven, zal tegen gemaskeerde doelen, die van rookzwak kruit gebruik maken, naar onze meening plaatsbepaling van uit twee posten op den achtergrond treden om meerendeels te worden vervangen door plaatsbepaling van uit een punt. Bij oorlogsgebruik zal wellicht de moeilijkheid om een dergelijk doel *vooraf* aan twee verafgelegen posten — zij het ook bij benadering — duidelijk te maken, het *grootste struikelblok* zijn.

Plaatsbepaling van uit één punt wordt niet aanbevolen om de *grote voordeelen* die wij aan deze methode toeschrijven, doch uit de overtuiging dat in den oorlog een handeling, die ook dan behoorlijk uitvoerbaar is, verreweg de voorkeur verdient boven een methode waarvan de uitslag onder die omstandigheden onzeker, ja zeer betwistbaar is, al zijn op het schietterrein de schoonste resultaten verkregen.

Aan een plaatsbepaling door slechts één persoon, die — zij het dan ook na eenig gescharrel — *zichzelf weet te redden*, geven wij daarom de voorkeur; dat wij daarbij onze verwachtingen niet te hoog spannen, is af te leiden uit de aangegeven twee verplichtingen voor den plaatsbepaler:

»Alvorens zijne melding over te brengen, raadpleegt hij de kaart om in zekeren zin de juistheid van zijn bericht te controleeren, alsmede om, door het overbrengen van richting en afstand op de kaart, de waarschijnlijke ligging van het doel nader te bestemmen, in verband met de terreingesteldheid, die de kaart aangeeft.

»De waarneming der algemeene ligging van de schoten wordt door den groepscommandant in het bijzonder bevolen tijdens den aanvang van het vuur op eenig doel, waarvan de uitkijkpost vooraf de plaats heeft bepaald. Zulks geschiedt om fouten, bij de afstandmeting of bij het inschieten gemaakt, desverreicht nog in den aanvang te herstellen.»

Deze bepalingen bewijzen, dat wij ons voor de toekomst de plaatsbepaling meer voorstellen als een tactische hypothese omtrent de ligging van het doel, daarbij rekenschap houdende met de terreingesteldheid, en dat die hypothese, verder gebaseerd op een minder volkomen afstandmeting, later verbeterd wordt naar de uitkomsten bij het begin van het vuur bekomen.

Door de geringe rookverschijningen achter maskers gelooven wij voor het practisch gebruik in den oorlog niet veel verder te kunnen gaan, te meer is zulks niet noodig, daar de nieuwe schietregels *tegemoet komen* aan de zoo bezwarend gemaakte plaatsbepaling en waarneming, en de aan de schietregels voorafgaande doelverkenning geheel in den geest is van onze denkbeelden. Het blijft zelfs de vraag of een dergelijke afstandmeting tegen gemaskeerde doelen wel altijd uitkomsten zal geven. Daar, waar het schietterrein ons uit den aard van zijn gesteldheid op een dwaalspoor zal brengen, kunnen proeven in het voorterrein onzer liniën *in den zomer* nog eenig licht doen opgaan, hoewel men dan de oorlogsopruiming mist en vooral ook de verschillende gevechtsmomenten, welke de werkelijkheid oplevert en die voor het maken van gevolgtrekkingen ten behoeve van de waarneming *van zooveel belang zijn*.

Nu komt het er op aan een werktuig te vinden dat als afstandmeter voldoende is. Dienaangaande schreven wij:

»De uitgebreide aankoop van telemeters en dergelijke *binocles* SOUCHIER in Rusland kan wellicht aanleiding geven het stelsel ook te onzent te beproeven en na te gaan in *hoever* het voor *plaatsbepaling dienstbaar* kan worden gemaakt.»

en:

»Het komt ons voor, dat de plaatsbepaling in de hierboven aangegeven richting moet worden gezocht, *zij het ook met andere afstandmeters* (onlangs hebben te Spandau proeven met verschillende werktuigen plaats gehad).»

Bepaalde voorliefde voor het SOUCHIER-stelsel is hieruit dus niet af te leiden.

Eenzelfde stelsel voor infanterie en artillerie zal zeker eenig voordeel hebben als dit zonder opoffering kan worden bereikt. Overigens zal bij de keuze de wijze van het uitzetten der basis van belangrijken invloed zijn en zulks tengevolge van ons, door vaarten en slooten doorsneden, terrein.

Juist om de reden door v. R. aangegeven — het bezwaar van het gebruik van een basis in verhoogde opstellingen — waren wij aanvankelijk tegen het gebruik van die afstandmeters. De volgende overweging bracht ons daarvan terug.

Onze *uitkijkposten* zijn geen *inkijkposten*. De hoogere opstellingen dienen voor beter *overzicht* van het terrein, *niet om gemaskeerde positiën in te zien*. Overzicht van het terrein en inzicht in gemaskeerde doelen zijn twee verschillende zaken. Om dit duidelijk te maken diene de volgende zeer gematigde onderstelling.

Een masker, slechts 5 M. hoog, heeft op 200 M. achter zich eene batterij. Om die batterij over het masker in te zien, zal de post op 2000 M. afstand 50 M., op 4000 M. 100 M. hoog moeten zijn. Is het masker hooger of de batterij dichter daarachter, dan stijgen die cijfers.

Aan dergelijke eischen voldoen — bijzondere gevallen daargelaten — alleen ballons. Uitkijkposten zullen circa 12 M. (huizen en getimmerten) tot 25 M. (fabriekschoorsteenen en omgangen van dorpstorens) hoog zijn, zelden meer. Het *inzicht* in gemaskeerde doelen wordt dus in den regel belet.

Een krachtige kijker, ter *opsporing* gebezigd, moge in de gelegenheid zijn meerdere *gevolgtrekkingen* aangaande de ligging van het doel te verstrekken; de afstandmeter zal niettemin in één der twee gevallen verkeeren: of hij zal door het masker heen het doel, de vlam of de rookverschijningen eenigermate onderkennen, of dit laatste wordt hem door de dichtheid van het masker belet.

In het eerste geval heeft meting tot het doel, in het laatste tot het masker plaats; handelingen geheel overeenkomende met de nieuwe regels, welke voor het schieten zijn voorgeschreven. Trouwens is dit natuurlijk tengevolge van het nauwe verband dat tusschen schieten en waarnemen, *vooral ook als methode opgevat*, dient te bestaan.

Neemt men nu in aanmerking dat de oorlogsopruiming hebben plaats gehad, dan zal er in beide gevallen geen overwegend bezwaar bestaan de afstandmeting op den beganen grond uit te voeren, in stede van op een hoogte, die toch *onvoldoende* is om het doel in te zien.

J. C. SWAVING.

Mei, 1895.

COMPOUNDDRADEN VOOR LIGGENDE TELEPHOONLIJNEN.

In de laatste jaren heeft men, naar verschillende berichten te oordeelen, voor vluchtige telephonische verbindingen te velde veelvuldig gebruik gemaakt van zogenaamd compound- of bimetallisch draad, bestaande uit een stalen of bronzen ziel met groote trekvastheid, omgeven door een koperhuid met groot geleidingsvermogen.

Terwijl nu in 't algemeen koper- en bronsdraad uitstekende eigenschappen bezitten voor telephonische verbindingen, te weten groot geleidingsvermogen bij gering gewicht, maar vooral een zeer geringe zelfinductie, werden bovendien aan het compounddraad nog andere deugden toegeschreven, daaronder een zekere mate van isoleering, waardoor het eenvoudig op den grond kon worden gelegd, zonder nadere voorzorgen tegen stroomverlies.

Om hieromtrent eenige vertrouwbare gegevens te verkrijgen, werd door de Deutsche postadministratie een serie proeven genomen, ten doel hebbende het compounddraad met ijzer en met koperdraad te vergelijken; die proeven met hare uitkomsten komen voor in de *Electrotechnische Zeitschrift* van 7 Februari jl. en zijn hieronder voor het beter overzicht in tabellarischen vorm weergegeven.

Daaruit blijkt dat het werkelijk zeer goed mogelijk is, zelfs onder zeer ongunstige omstandigheden wat stroomverlies betreft, met een naakten compounddraad over vochtigen grond gelegd, telephonische gemeenschap te verkrijgen over afstanden, zooals die bij den voorpostendienst en den waarnemingsdienst voorkomen, — dat die mogelijkheid echter evenzeer bij de andere beproefde draadsoorten bestaat, en dat het meer in het bijzonder het geringe gewicht van een draad is, dat in dit opzicht de gunstigste omstandigheden in het leven roept. Daar nu echter lichteid, sterkte, geleidingsvermogen en geringe zelfinductie in de gunstigste combinatie gevonden worden in compounddraden, schijnen deze wel het meest geschikt daartoe.

Mocht door proeven blijken, dat in de practijk een vervanging van telephoonkabel door compounddraad in verband met eene eenvoudige grondverbinding — zooals bijv. bij proeven I en II mogelijk is — dan zou zulks in hooge mate er toe kunnen bijdragen om aan de telephoon een uitgebreider toepassing in het leger te verzekeren.

Tabel aangevende de uitkomsten

N A S C H R I F T

op het artikel Artillerie-Schiettoestel DOLLECZEK—VAN HAEFTEN.

(Zie *De Militaire Spectator* 1895, N°. 3.)

Toen wij het opstel schreven, voorkomende op de bladzijden 146—167 van den 64sten jaargang van dit tijdschrift, waren wij er ten volle van overtuigd, dat de ervaring wel zoude leeren in hoeverre verbeteringen in het beschreven toestel noodig en mogelijk zouden zijn. De later gehouden oefeningen wezen er ons dan ook op, dat het blazen van rook werkelijk een bezwaar was voor velen, die het toestel anders zeker zouden kunnen bedienen.

Toen ons nu het artikel van den Kapitein MAX HALDER, geschreven in het *Archiv für die Artillerie- und Ingenieur-Offiziere*, jaargang 1894, bladz. 337 en volgende, in handen kwam trachtten wij het daarin vermelde denkbeeld, om het beeld der springende projectielen weer te geven door een *aanwijzer* — een stukje geverfd blik — ook bij het toestel DOLLECZEK—VAN HAEFTEN in toepassing te brengen, hetgeen geheel aan de verwachting beantwoord heeft.

Wij gebruikten voor eene springende granaat een, in den vorm van de springwolk gesneden, 1,5 cM. hoog stukje blik, aan de voorzijde wit, aan de achterzijde groen geverfd, hetwelk aan een groen gemaakt ijzerdraad gesoldeerd was. Deze *wijzer* werd, met groen boven, geschoven boven de streep op het blok der liniaal, waar zich het gat in de pijp bevond, en op het commando »vuur» zoover omgedraaid, dat het wit zichtbaar werd, en zijdelings bewogen als wind werd ondersteld. Voor de springwolk eener granaatkartets bezigden wij een overeenkomstigen wijzer van 1 cM. hoogte; deze werd op 't commando »vuur» ter hoogte van de gewilde verdeling van de *hoogtemaat* gehouden, eerst evenwijdig met het gaas en daarna omgedraaid om het plotseling verschijnen van de springwolk voor te stellen.

Op deze wijze te werk gaande wordt het rooken geheel vermeden en het voordeel verkregen, dat de springwolk compacter blijft, zoodat een beter beeld van de werkelijkheid ontstaat.

Tevens kan het toestel veel eenvoudiger zijn en alles gemist worden, wat met het blazen van rook in verband staat, nl. de *pijpen* en *slangen*, *het blok van de liniaal* (deze kan uit eene enkele lat bestaan, die in eene sponning verschuifbaar is), *het gaas* en *de zinken plaat voor het granaatkartetsvuur*.

Voor het aanduiden van salvo's kan men eenige uit blik gesneden springwolken op het schootsveld stellen.

Volgens deze methode moet men evenwel het beeld van de aanslagen der kogeltjes en scherven van de granaatkartetsen opofferen en dit is o. i. bepaald niet wenschelijk, omdat die aanslagen ook in de werkelijkheid, bij gunstig terrein, verlichting, enz., meermalen zeer goed kunnen worden gezien en de vuurleider dan inlichting verkrijgt omtrent de al of niet juistheid der baan. Leert men den vuurleider op dit toestel naar die aanslagen zien, dan zal hij dat in de werkelijkheid niet vergeten. Juist hiervoor zijn *het gaas*, *het blok van de liniaal* en *de zinken plaat* voor het granaatkartetsvuur noodig en bij die schoten, waarbij men de aanslagen wil doen zien, ook de *rookopstuiving*. Het pijpje *d* (fig. 1 *Mil. Spect.* 1895, N°. 3) is evenwel in 't geheel niet meer noodig.

Wij meenden vorenstaande wijzigingen te moeten mededeelen, ten einde het toestel geschikter te maken voor algemeen gebruik.

J. C. M. POMPE,

1ste Luitenant-Adj. der Veldartillerie.

's-Gravenhage, Mei 1895.

BOEKAANKONDIGINGEN.

De Oorlog in Nederlandsch-Indië, door D. BRAKEL, *Kolonel der Infanterie van het Nederlandsch-Indische leger*. Met een voorwoord door F. DE BAS, *Luitenant-Kolonel der Cavalerie van het Nederlandsche leger*. Arnhem, STENFERT KROESE & VAN DER ZANDE. 1895.

Een Indisch hoofdofficier, die geheel vrijwillig de pen opneemt om de O.-I. ambtenaren eenige bekendheid te verschaffen met de beginselen van de krijgskunst, met het beheer en de inrichting van ons Indisch leger, die hun voorhoudt de bezwaren, verbonden aan de samenstelling en het onderhoud van een steeds strijdvaardige armee, die hun de werkzaamheden en de verplichtingen van den »sterken arm" uitlegt, zou die man geen goed werk doen?

Nu afgeweken is van de nog in Britsch-Indië gehuldigde gewoonte, om veroverde gewesten door militairen als civiele gezaghebbers te doen besturen, en onze ambtenaren zoo weinig op de hoogte heeten te zijn van alles wat het militaire raakt, nu kan zulk een werk veel nut stichten. Dat hoopt dan ook de Kolonel BRAKEL, waar hij zijn boek over den oorlog in Nederlandsch-Indië in het licht geeft. Dat boek kan volgens hem ook voor jeugdige officieren dienen als inleiding tot de studie der krijgswetenschap, doch is in de eerste plaats bestemd voor niet-militairen, voor O.-I. ambtenaren en voor hen, die dikwijls reeds in ondergeschikte betrekkingen met Indische krijgsverrichtingen te doen hebben en die later, in hooger functiën geplaatst, ten opzichte van gewichtige militaire quaestiën in hoogste ressort te beslissen hebben.

Het is een schoon en nuttig doel, dat de Schrijver zich voor oogen stelt, een brug te bouwen tusschen de civiele bureaucratie en het leger, tegemoet te komen aan de onkunde, die onder ambtenaren omtrent militaire quaestiën heerscht, de samenwerking van civiele en militaire beambten te verbeteren en een einde te maken aan naijver en strijd om den voorrang tusschen die beide categorieën van landsdienaren.

Dat hij den Heer DE BAS, die een voorwoord aan zijn werk toevoegde, aldus indirectelijk steunt in zijn beweren, dat er een groote leemte heerscht in het onderwijs onzer aanstaande O.-I. ambtenaren en dat hij, wat meer zegt, die leemte tracht aan te vullen, daarvoor moeten wij den Heer BRAKEL dankbaar zijn.

Of hij echter geheel geslaagd is in die taak en of zijn werk ten volle aan het doel beantwoordt, moeten wij helaas betwijfelen. O. i. richt hij zich met zijne beschouwingen te veel tot de eerstgenoemde categorie der lezers, d. i., tot jonge officieren.

Dan is de Schrijver blijkbaar op bekend terrein. In zijn eerste hoofdstuk wijst hij op de wijziging, welke het karakter der Indische oorlogen onderging, op datgene wat nu aanleiding geven kan tot militair optreden, op het in kracht toenemend fanatisme, op de noodzakelijkheid de zeden en gewoonten der inlanders te begrijpen, enz., alle zaken, die een jong officier nog wel eens hooren mag.

In het tweede hoofdstuk »De Oorlog» noemt hij de motieven, die leiden kunnen tot een oorlogsverklaring; het doel van den oorlog; de beste wijze en den besten tijd waarop zulk een geweldadige handeling moet aanvangen; de rechts-toestand, die dan intreedt; de grondbeginselen, waarnaar dan gehandeld dient te worden.

Eerst in het daaropvolgende hoofdstuk, betiteld met »Algemeene Voorbereiding», richt hij zich meer tot den ambtenaar. Wat hij zegt over de taak der zee-macht, de organisatie van het leger, de bewapening onzer troepen, de remonte, recruiteering, reserve, de militaire bruikbaarheid der verschillende rassen, de samenstelling, de indeeling en de oefeningen van onze armee, schijnt meer speciaal voor den jongen ambtenaar bedoeld te wezen; maar waar hij wijst op de wenschelijkheid van een stafschool in Indië, op uitbreiding van dien staf, op vermeerdering der cavalerie, op de noodzakelijkheid den inlandschen soldaat van schoenen te voorzien, op de weinige militaire waarde der Madureesche Barisan, op de opleiding van den officier, op de behoefte aan wederoprichting van de militaire school te Meester Cornelis en op een legerindeeling in brigades, richt hij zich blijkbaar tot de hoogstgeplaatste ambtenaren.

Dit laatste kan ook worden ondersteld van zijne beschouwingen onder het motto »Rechtstreeksche Voorbereiding,» waarin de staf wordt gebroken over de wijze, waarop de politieke voorbereiding onzer expeditiën nu nog plaats vindt.

Het heldere overzicht der militaire voorbereiding is weder geschreven voor den officier en de bespiegeling over bevelvoering, in hoofdstuk V, is gericht tot dengene, die den bevelhebber eener grootere of kleinere expeditie zal hebben aan te wijzen, m. i. dus tot den legercommandant. Waar de Schrijver de positie van dien opperofficier bespreekt en de herziening zijner instructie betoogt, voert hij het woord tot de hoogste macht in den staat.

In de hoofdstukken VI en VII — Taktiek en Strategie — kan de jeugdige officier eene korte recapitulatie vinden van hetgeen hem op de academie werd geleerd en de ambtenaar eenige wenken voor het geval hij zelf als militair leider mocht optreden, zooals vroeger wel eens het geval was.

In het hoofdstuk »Krijgsplan» en »Instructiën voor Militaire Commandanten,» alsmede in dat over »Pacifictatie» worden den civielen, zoowel als den militairen autoriteiten eenige nuttige wenken gegeven.

In het laatste hoofdstuk wordt een warm pleidooi geleverd voor het samenstellen van voorschriften, betrekking hebbende op den staat van oorlog en beleg. Dat hoofdstuk is een der beste uit het geheele boek en wijst op een groote leemte, maar toch kan niet alles wat daarin voorkomt onze sympathie wegdragen.

Een der argumenten voor de bewering, dat in tijden van beroering een gewest of een gedeelte van een gewest in staat van oorlog moet worden verklaard en de leiding van het bestuur aldaar aan een militair moet worden opgedragen, komt ons wat kras voor. De Schrijver zegt: »Reeds uit een humaniteitsbeginsel zou zulks aan te bevelen zijn, omdat de opstandelingen dan voor den samen te stellen krijgsraad kunnen terechtstaan en hun zaak dus behoorlijk onderzocht wordt, terwijl ze zonder dit naar den gewonen rechter behooren verwezen te worden, doch het nog wel eens zal voorkomen ter vermindering van de daaraan verbonden moeite en het daarmee gepaardgaande tijdverlies, dat zij op de eene of andere wijze verdwijnen.»

En dat wordt gezegd tegen jonge ambtenaren!

Uit hetgeen hierboven terloops werd aangestipt blijkt reeds voldoende de tweeslachtigheid, waaraan het boek lijdt. De titel is niet in overeenstemming met den inhoud, noch met het doel van het geschrift. Die inhoud zelf bevat voor een jong officier slechts gedeeltelijk iets nieuws of belangwekkends, terwijl hij voor den jongen ambtenaar geheel onvoldoende is om hem op de hoogte te stellen van »das Militär» in Indië en sympathie bij hem op te wekken voor hen, die de uitoefening van zijn gezag mogelijk maken en steunen.

Volgens de verhandeling van den Heer KIELSTRA, in het *Handelsblad* geleverd, zou zelfs de strekking van Kolonel BRAKEL's werk voor hen niet altijd aanbevelenswaardig zijn.

Eindelijk is dat gedeelte van den inhoud, 't welk gericht werd tot de hoogste civiele en militaire autoriteiten, te oppervlakkig om hen te doordringen van de noodzakelijkheid de gewenschte verbeteringen aan te brengen of te bewerken.

De poging om meer licht te verspreiden over Indische militaire zaken, werkzaam te wezen in het algemeen belang en weg te nemen de redenen, die dikwerf aanleiding gaven tot strijd tusschen het civiel element en het leger, en aldus

een wrijving te doen verdwijnen, die een groot deel der kracht, welke nuttiger aangewend had kunnen worden, verloren deed gaan, is zeer lofwaardig, maar de Schrijver is er o. i. slechts gedeeltelijk in geslaagd.

Moge hij in dit gedeeltelijk slagen aanleiding vinden zijn werk te herzien op zoodanige wijze, dat de jonge ambtenaar daaruit leeren kan niet alleen de werking van ons leger, maar ook de noodzakelijkheid samen te werken met dat leger tot volbrenging van de grootsche taak, die het burgerlijk bestuur en de armee in Indië gezamenlijk is opgelegd.

G. B. HOOYER.

Den Haag, 17 Juni 1895.

Die fremden Geschwader in Kiel zur Feier der Eröffnung des Nord-Ostsee-Kanals. Kurze Uebersicht und Beschreibung der einzelnen Schiffe nebst allgemeinen Erläuterungen, von FRANZ EISENHARDT. Berlin, 1895. Militär-Verlag. R. FELIX.

Het werkje, dat onder bovenstaanden titel zoo juist het licht heeft gezien, beantwoordt geheel aan het doel — Zur Orientirung in Kiel —, waarmede het geschreven werd. Behalve eene beschrijving van alle vreemde oorlogsschepen, die aldaar vertegenwoordigd geweest zijn, komen er beknopte gegevens in voor aangaande de gevechtswaarde van de oorlogsschepen der verschillende zeemachten.

Voor ons Nederlanders bevat het de volgende, weinig hartverheffende beoordeeling onzer marine.

»Das vorhandene Material besteht aus einer stattlichen Zahl gepanzerter Küstenvertheidiger und Kanonenboote, die aber nur für solche Zwecke brauchbar sind, und zwei veralteten Panzern, sowie einem neuen Panzerkreuzer der *Koningin Wilhelmina der Nederlanden*, welcher sich jedoch nicht in der Heimath befindet. Die Kreuzerflotte ist zahlreich, aber gänzlich veraltet, und daher ist die einst so mächtige Flagge der Niederlande in Kiel durch zwei für das Gefecht völlig werthlose Schiffe vertreten, an denen einzig das Gute ist, dass sie mit ihrer hohen Takelage an entschwundene Zeiten erinnern.»

Hoe hard dit oordeel over Neêrlandsch zeemacht, die in de tijden van TROMP en DE RUYTER tot heil van het Vaderland aan de spits der Europeesche oorlogsvloten stond, hoe hard zoo herhalen wij, dit oordeel ook moge klinken, zoo gebiedt ons waarheidsgevoel ons helaas de juistheid er van te erkennen.